

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

39
C-30

17384

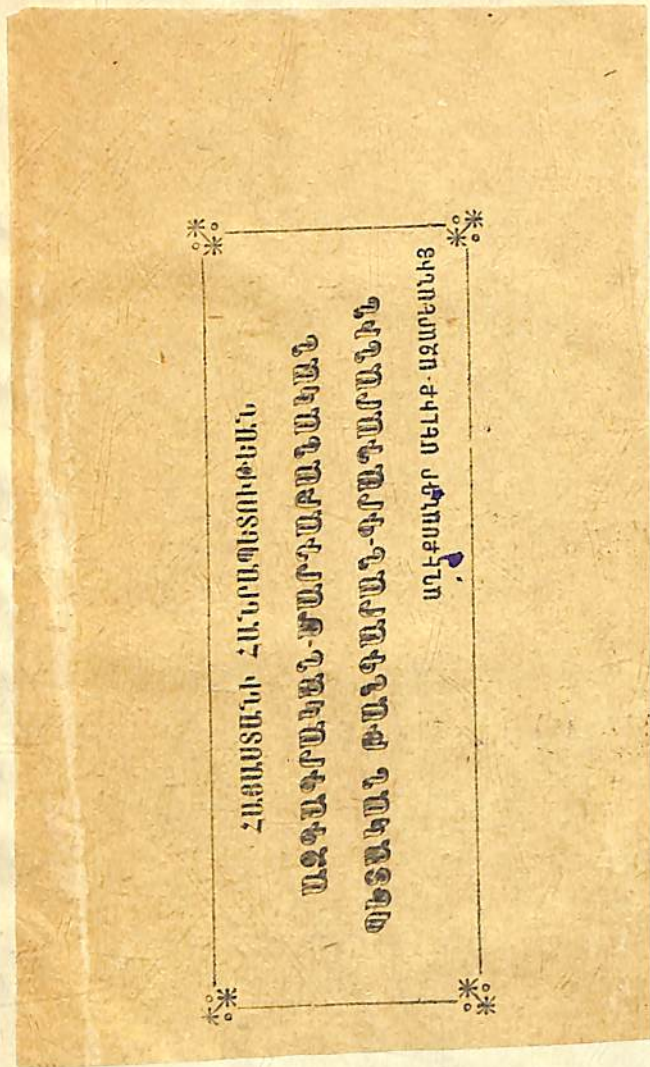
XV 1/2 C

370

2248-CU

2001

8722

2010

In Germanische Art und Weise

aus

der

37
C-30
5

ՇԱՆՅԼԻՔՐԻ

1876 թ. 2.

ՄԱՆԿՏԻՔ

ԴԱՍԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ — ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՆՉ ՈՐ ՊԷՏԷ Է ԳԻՏՅԸՆԵԼ

ԿԱՆԱՆՑ — ՄԱՐԴՈՑ

ԹԱՐԳՄԱՆՆՑ

ՄԱՄՈՒՐՆԱՆ

1004
15631

ԶՄԻՌՆԵԼՍ.

ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՏԷԼԱՆ

1876

Ի

ՅԻՇԱՏԱԿ

ՍԻՐԱՍՈՒՆ ՈՐԳԵԿԻՍ

ՊԵՏԱԿԱՆ

ՈՐ ՆՆՃԵՑ ԴԵՌՍՏՐԱՆՍ

ՆՈՒԻՐԵՄ ԱՅՍ ԳՐԳՈՑԿԸ

ՀԱՅՐԱ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Ա

ԻՆՁ ՈՐ

ԱՄԷՆ ՄԱՅՐԵՐԸ ԳԻՏԵՆ

ԼԱՐՈՆՅԻՒՆ ԱՐՈՒՆՍՏԻ ՄԻՍԿ ԱՌԱՐԿԱՆ

Լարոնի երկիրն անուանի չէ իր յիշակերտաց կողմէ .
իր բնիկներն ևս վայելչութեան կողմէ չեն փայլիր :
Չիւնէ ու սառէ տնիկ մը Լարոնցիին զլուխը պատսպա-
րելու համար , եղջերուի մորթ մ'որով իր մարմինը
կ'ծածկէ , այս է ահա սոյն ժողովրդեան ցուրտի դէմ
ունեցած գլխաւոր ապաւէնը , ժողովուրդ մ'որ մեր միա-
քը հին Սկիւթացոց կ'տանի :

Լարոնցին ու Լարոնուհին իրենց հագուստին չափ
տղեղ են . արք ու կանայք փոքրահասակ են և սառ-
նամանեաց թզուկներ կ'երևին : Ասոնց ամէն բանը զաղ-
բալի է , այնքան իւղի և անանոյ կաշիին հոտը քթի
կ'զարնէ :

Եւ սակայն Բարիզի կին մ'որ այս երկիրները ճամ-
բորդեց սիրուն ճաշակով յօրինուած առարկայի մը վը-
րայ զմայլած մնաց : Այս բանս , կ'ըսէ նէ , մանկու-
կութեան օրօրոյն է , որու մէջ խեղճ Լարոնցիին պեր-
ճանքն ու բանաստեղծութիւնն ապաւիներ են* :

Այս օրօրոցը կահի , նոյնպէս և զյեստի ու բոյնի
տեղ կ'ընէ : Կաշիով պատած թեթև փայտէ է , բո-

* Տիկին Կ'Օնէ , կնիւն Դ'ուր-Բիւն Ի Սէնտիէի , 1 հատոր
1867 :

լորշի մուճակի մը ձեն ունի : Տղեկին զլսուն վերևը կը բոլորի կնդրաձև շրջանակն և՛ առանց նեղելու՝ զանի կը պահպանէ :

Երբ Լաբոնուհին՝ երկարատև որսորդութեան ժամանակ՝ իր երկան կ'ուղեկցի, այս օրօրոցը շալակն առած կ'կապէ, և երբ որսորդները դադար կ'առնուն՝ փոկով ծառէ մը կ'կախէ և այս փոկը սեպի մ'ակիշին կ'միանայ, այնպէս որ մանկիկը՝ իր յատուկ շարժումներէն օրօրուելով՝ չհասկընար որ իր մօրը շալակը չէ :

Փոքրիկ Լաբոնցին այս փափուկ և տաքուկ օրօրոցին մէջ կ'սլաւկի, որու պաստառն է՝ ճադարի շատ մը մորթեր, և այս կակղիկ մուշտակը սղեկին մարմինը կը պահպանէ ցրտին դէմ :

Շրջանակին բոլորտիքը զուսուոր մարդարիաներ և մնատղեայ օղակներ կախուած լինելով՝ սղեկն ասոնց ատերով ու շնկոցով կ'զուարճանայ :

Միշտ իրաւունք ունէր ըսելու. «Լաբոնիան արուեստ մը, արուեստի աւարկայ մը միայն ունի, այս է օրօրոցը» :

ԳՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՆ

Ա

Յիսուս՝ Հերովդէս թաղաւորին օրովն՝ Բեթղէհէմ՝ ախոռի մը մէջ ծնաւ : Յրտէն պիտի մեռնէր՝ եթէ էշն ու կովն իրենց ոնդայ շնչովը զանի չտաքցընէին :

Թէև Յիսուս աղքատ եկաւ աշխարհս, երեք մեղ թաղաւորներ զանի կ'փնտուէին պաշտելու և պարզենքը ընծայելու համար :

Գիսաւոր աստղ մ'որ անշուք մտորի մը վերևը կ'երեւէր՝ անոնց առաջնորդեց : Ահա անդ գտան մեղ թաղաւորներն Կոյսը, Յովսէփն ու Յիսուսը՝ որու գլխուն բոլորը լուսապսակ մը կ'շողար :

Այս է Ս. Գրոց աւանդութիւնը՝ որու նշանակութիւնը ցարգ անվթար կ'մնայ : Գիւղարնակ ժողովուրդն՝ զեռ շատ ատեն պիտի հաւտան աւանդութեան մը՝ զոր քերթ թողները գողարիկ ոտանաւորներով բացատրեցին .

Երբոր Յիսուս ծնաւ

Մահրին մէջ Իեզէբէն . . .

Ծնունդն մերկ կ'նկարագրէ մանկիկը՝ յարգի վրայ պառկած՝ ողորմելի ակտուի մը մէջ՝ ուր հոգն ամէն կողմէն կ'մտնէր .

Էշն -- Կուր շնչելով,
Մէն մին զայն կ'հրահրէր
Ե-- կ'պահէ ջրորն դէմ :

Բայց յանկարծ ինչ փայլ կ'սփռեն արեւելքէն հասնող այս թաղաւորները, որ ոսկի, խունկ ու կնգրուկ կ'բերեն :

Երկնայինն ու երկրայինն իրարու կ'խառնուին այնպէս որ նկարիչներու և քերթողներու երևակայութիւնը կ'գրաւեն :

Ձեմ կարծեր թէ հին կրօն մը, շնդկականն ու Երկրայտականը, այսպիսի նկարներ ընծայեն :

Բ

Մանաւանդ սքանչելի է քրիստոնէութիւնն այն բաներուն մէջ որ մանկուոյն կ'վերաբերին :

Առաքեալներն Յիսուսի հարցուցին թէ ո՞վ պիտի լինի առաջինն իրենց մէջ. Յիսուս մանկիկ մը բերել առաւ և անոր ընծայեց պատուոյ տեղը : Աւրիշ անդամ, ծառի մը ներքե՛ կ'Յուդայի գեղանկար դաշտավայրի մը մէջ Յիսուս՝ թեկերը կ'բանայ այն մանկանց որ իր անուշ դէմքէն հրապուրուեր էին, և կ'ըսէ . Թոյլ որո՞ւ մանկանց քալ առ իս . . . :

Այս է պատճառն որ քան զմարդն աւելի քրիստոնէաց է կ'ինը : Յատկապէս իր հաւատոյն շարժառիթն

է մանկութեան շնորհուած երկնային պաշտպանութիւնը, և չկայ բան մը որ զայն ջնջէ :

Դիպուածով ձեռքս անցաւ հնգետասաներորդ դարունկար մ'որ յԵրկրայտոս փախուստը կ'ներկայացընէ, զոր թերեւ հովիւ մը փորագրեր է իր գանակովը : Թէև պատկերը պարզ՝ դարձեալ անոր ամէն մէկ զծին վրայ մայրական ջերմ սիրոյ նշանը կ'երևի : Ինչպէս Մարիամ՝ փոքրիկ Յիսուսն իր ծոցը կ'սեղմէ, որպէս զի Հերովդէսի հալածանքէն ազատէ :

Դարձեալ չկար կրօն մ'որ սուրբ Աոյսին նման կերպարան մ'ունենայ :

Ո՞վ 'ի գութ չէ շարժած Լուկաս Տէլլա Ռոպիայի մէկ քանդակը տեսնելով, որ Մանուկ-Յիսուսն իր մօրը դիւրը կ'ներկայացընէ : Թէև սքանչելի՝ արուեստը չէ միայն որ այս քանդակին մեծ արժէք կ'ընծայէ և զայն միշտ նոր պահած է երկու դարէ ետք :

Քանդակին խորը թաղուն է հազուադիւտ աննիւթական յատկութիւն մ'որ մեծ պատկերահաններ կ'հանէ : Լուկաս Տէլլա Ռոպիայի հոգին հաւատոյ շնչով մը կը վառէր երբ իր կաւը կ'ձևէր : Ռոստի այս Աոյսը բոլոր մայրերը կ'պատկերէ, իրենց մանկաին այս փոքրիկ կայտառ ու զուարթուն Յիսուսին մէջ կ'վերածնին :

Մայր մ'ինքզինքը սրբացած կ'համարի, իր մտքէն չանցած սիրոյ ու գորովոյ դանձր սրտին մէջ կ'դանէ : Տկար էր նէ, իր բեռը կրելու համար անյայտ զօրութիւններ կ'գտնէ : Վառվառն և աշխարհիկ զուարճութեանց հակամէտ էր նէ, այժմ համբերատար կ'դառնայ, տունը կ'նստի և աւելի գեղեցիկ տեսարան մը չեղազեր քան իր զաւկին մէկ շարժումը, մէկ ակնարկը :

Եթէ տառապի նա . Յէսուս ի՞նչ կ'գոչէ մայրը, իր

տածած սէրը յայտնելու համար աւելի անուշ բառ մը
չգտնելով :

Զօրաւոր է մայրական զորովոյ վրայ հիմնեալ կրօն
մը , և այս պատճառաւ Շաղօպրիան իր գրքին զլուին
այս աղւոր վերնաղիւրը գրաւ . « Բրեւոյնէն-բեռն ոքն » :

ՇԵՓՈՐՈՒԿԻ ՈՍՏԸ

Հէղ բանւոր կին մը՝ Շօսէ-տ'Անդէնի ծաղկաւա-
ճառի մը կրպակին կռթնած՝ անձկօտ աչօք կ'նայէր
շեփորուկներու :

Դուրսը՝ ձիւնը ցրտիկէ ու խիտ առ խիտ կ'վազէր :
Կարծես թէ դարնան առաջին սիւքը կրպակին շեփո-
րուկները փայփայեր էր :

Բանւոր կինը վարանելով ծաղիկներու վաճառուհւոյն
դուռը բացաւ :

— Շեփորուկի ոտը քանի՞ է , հարցուց նէ ղայն
առնելով :

— Տասը ֆրանք :

— Տասը ֆրանք , զոչեց բանւոր կինը , իր բռնած
ծաղիկները տրապիղին վրայ թողլով :

Իր աչքէն արտօսր մ'ընկաւ , արտեանունքն այրող
թափուր և զուսպ արտօսր մը :

— Իմ եղկէլի՛ փոքրիկ զաւակս , զոչեց բանւոր կի-
նը : Ծնած էր նա երբ շեփորուկները ձլեր ծաղիկեր էին
. . . : Եւ ընդ միշտ պիտի մեկնի երթայ առանց ոտ
մ'ունենալու իր թևերուն մէջ :

— Միթէ՛ զաւակդ մեռա՞ւ , ըսաւ այլայլած վաճա-
ռուհին :

Այն ատեն շեփորուկներու փունջ մ'առաւ, ողորմելի մօր գողնոցը լեցուց, և, նէրա տուած ստակը մերձեւում.

— Երբէք չպիտի ըսել տամ որ զաւկիդ վերջին անկողնոյն համար ստակ առի :

~*~

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ

Օրորոցին բոլորտիքը գունաւոր ոստայն մը շթողուր որ լոյսը սաստիկ թափանցէ երբոր մանկան աչուները կէս մը կ'բացուին :

Այս բոյնին մէջ՝ մանկիկը մանրածաղիկ ոստայնի մէջէն 'ի քուն կ'երևի :

Ատնք իր աչուները զուարթացրնող առաջին գոյներն են, ապալային մէջ այնքան հրապոյր չպիտի դանձմարդին ծաղիկները տեսնելով որչափ այս մանր վարդեայ կէտերն որ թափանցիկ կտաւը կ'զարգարեն :

Օրորոցը մօր անկողնոյն մօտ է. ամէն վայրկեան իր միտքն անոր կ'թուի, անդադար ուշ կ'ընէ, անդադար անհանդարտ է :

Կտաւը կ'շարժի : Ինչո՞ւ համար մանկիկը չքնանար : Արդէն երեք ժամ կայ որ վարագոյրն անշարժ է : Ինչո՞ւ համար մանկիկն այսչափ երկար կ'նիրհէ :

Բայց ինչ անուշ երաժշտութիւն մ'է մօր համար երբ մանկիկն իր ձեռօքը կտաւը ճմրդելու կ'սկսի : Եւ մանաւանդ քանի՛ ախորժելի է այն օրը՝ երբ մանկիկը՝ անբաւ ճիգ թափելէն ետե՛ վարագոյրին մէկ ծայրը կը վերցընէ, և իր սնարին մօտ հսկող մայրական հրեշտակը կ'փնտռէ :

ՄԱՆԿԱՆ ՁԵՌՔԸ

Այս է իր խօսքը, և այս է սլաոճաուն որ կ'շարժի անգուլ, անդուլ կ'խնդրէ, որպէս թէ սլաշտուիլը զիտէ, աննման սլահանջողութիւն մ'ունի :

Այս փոքրիկ ինքնակալ ձեռքը չշատանար խաղալիկներով զոր ամէն կողմը կ'զարձընէ անտոյ շինուածը հասկընալու համար. կ'փափարի իր առջևը դանուած ամէն տեսանելի բաներուն դպիլ, կարծես թէ երբեմն անտեսանելին բռնել կ'ուզէ :

Մանկան ձեռքը լոկ զգայարան մը չպարունակեր, այլ բոլոր զգայարանքը կ'ամփոփէ : Այրերուն ձեռքին պէս անոր ձեռքն ալ կ'շօշափէ և շօշափելեօք կ'տեսնէ :

Բոլոր մարմինը ձեռքին կ'հնազանդի. քանի քանի անգամ՝ երբ մանկիկը մօրը զիբին է, յանկարծ ընդ առաջ կ'նետուի որպէս զի այս շարժումով ցոյց սայ թէ կ'ուզէ որ իրեն հնազանդին :

Ձեռքն այս փոքրիկ բռնաւորին գաւազանն է որ կ'ուզէ և կ'հրամայէ այնքան անմեղութեամբ :

Այս ձեռքը կ'կարծէ թէ ամէն ինչ իրն է, թէ փափաք մը հրաման է, որպէս խնդրելէն նոյնպէս հրամայելէն շտաղականար : Եթէ բան մը զլանան, ձեռքը կ'ըմբոստի, կ'խուովի և վայրիկ մ'առաջ հայցած բաները բարկութեամբ կ'նետէ :

1004
75631

Քամին, կամշուս, հետաքրքիր, գիւրադրդիւ, շարժուն ձեռք : Բայց քանի քանի անմեղ շնորհներ այս թերութիւնները մուցընել կ'տան, և քանի ախորժեղն է այս թափանցիկ կաշին շօշափումն, որ դարնային զիշերով բացուած ծաղկին տերեւին ջիւերուն նման բօթիկներ ունի :

Մարդ որ բանէ չզանդատիր : Մարդէն , կնիկէն , աշխարհէն , եղանակներու ընթացքէն , կեանքէն , մահէն : Ոչ ինչ չազատիր մարդուն բանսարկու լեզուէն : Թըթուր կ'փնտռէ ամէն պողի մէջ : Կան իսկ ժողովուրդներ որ կ'լան երբ մանկիկ մը ծնի : Ի՞նչ օգուտ ունի , կ'ըսեն , դատապարտել ողորմելի էակներ աղէտից արտը մշակելու անդու :

Յարատե յուզմունք և գառն սպտորանք շատ մարդոց բաժինն են : Մէկ կողմէ վայրենի ժողովուրդները կ'հեղոնեն , միւս կողմէ քաղաքակրթութեան գէմ կ'ընդվիզին , ստակին ետէէն կ'վազեն , և հարստութիւնը կ'անիծեն , սպտիւներու համար հոգի կ'աւան , և փառասէրները կը հարուածեն :

Ուղեորութիւն , հանդիստ , թերահաւատութիւն , կրօն , այս ամենը բուռն վիճաբանութեանց ենթակայ են :

Բան մ'անբասիր չեն թողուր . ո՛չ , սէրը , ո՛չ բարեկամութիւնը , ո՛չ երիտասարդութիւնը , ո՛չ հասուն տարիքը , ոչ ձերութիւնը :

Երկրիս վրայ լսի արտունջ մը կայ . անրոգհատ , վշտալի և անտանելի արտունջ , և եթէ մարդկային բանբասանքէ բան մը զերծ կ'մնայ , այս է մայրութիւնը :

Մայր կինը մարդու մոռնալ կ'տայ իր պատրանքը , իր մտատանջութիւնները : Կէ միայն քիչ մը սփոփում կը բերէ այն էակին տանջանաց որ անգաղար ինքն իրեն հոգեր կ'զարբնէ :

Այս է սրտճառն որ 'ի հնուց անտի մայրը սրբագործուած է :

Երբ փիլիսոփաները մօր վրայ խօսին՝ իրենց բնական խստութիւնը կ'թողուն : Պետութիւններու հիմնադիրները մօր վրայ կ'յենուն , անոր կ'ուղղեն իրենց խօսքը բարոյագէտներն ու վերանորոգիչներն որ մարդկութիւնը լաւագոյն ճամբու մէջ տանելու կ'ձգնին : Բանաստեղծներն 'ի սրտիւ մօր փառահեղ ու վստանաներ կ'երդեն և այնպիսի օրհներգներ կ'յօրինեն որ կարծես թէ երկնային էակին կ'ընծայուն :

Երբ ուսմամբ գունատ մարդիկ հոգ ու վաստակ մունալու համար անցեալը կ'վերակոչեն , իրենց մօրը նկարն է որ ճակատները կ'պարզէ , և անոր կ'վերբնծայեն այնքան նեղութեամբ ստացած դիտութեան սրտիւր :

«Գերագոյն մարդիկ , կ'ըսէ սրտամբան մը , իրենց մօրը որդե՛ն են . անոր բարոյական գրոշմին հետ զէմբին զծերն ալ կ'արտայայտեն» :

Եւ կանայք կ'պարծին այս ակնածու նուէրներու վերայ . դիտեն որ՝ թէ և տկար , մարդու կենաց մէջ մեծ բաժին ունին . հպարտ են , և իրենց գատակից կնկան մը այս խօսքին ճշմարտութիւնը կ'զգան . «Իր գառակունքը լու կըթող մայրը մարդկային բարոյականութեան անելի շատ կ'նպաստէ քան թէ աշխարհիս բոլոր գրեանքը . ահա այս բանս չափէն աւելի կ'ազնուացընէ և կ'բարձրացընէ իր պաշտօնը*» :

* ՅԲՆՏԻՐԻՅԱ ՊԵՆՏԻՐԻՔ :

Աւերջին մէկ արուեստաճանդիսի մէջ փոքրիկ պատկեր մը տեսայ, այս պատկերը միշտ աչացոյս առջևը պիտի ունենամ:

Քառակուսի սրահի մը մէջ՝ ահագին ճակատամարտ մը ներկայացընող պատկերի մը ներքեւ ձեռքի չափ մեծ շրջանակ մը թաղուն կ'մնար, որ, կարծեմ թէ, շատ քիչ մարդոյ ու շուրջը գրաւեց:

Հասարակութեան հետաքրքիր աչքը մտադիւր կ'դառնար հրացանամարտին, վիրաւորներուն և մեռնողներուն, որ այնպէս կատարեալ ճշգրտութեամբ նկարուած էին որպէս թէ մարդ Ալիմպիական-Վրկէսի ներկայացման մը հանդիսատես լինէր:

Այս ճակատամարտին մօտ Պրուքսէլի մէկ շահագպին՝ Պ. Բէքինսդէրի բնական մեծութեամբ նկարուած կենդանագիրը կ'երևէր, որ իր ձեռքն ուրբուտ ընչատուփ մը բռներ էր. սակայն ընչատուփն այնպիսի հիանալի արուեստով յօրինուած էր որ հեղինակը տարւոյն մեծ ոսկի շքադրամ մրցանակը շահեցաւ:

Այս շահագպին կենդանագիրն զիմացը հարցնէ՝ մակա-

գրով պատկեր մը կ'տեսնուէր, որ ընտիր հասարակութեան համակրութիւնը գրաւեց: Պատկերին նիւթն ուրիշ բան չէր այլ միայն նորատի նաժիշտ մ'որ՝ ձեռքը բռնած նաւակ մը ներս տանելէն առաջ՝ դրան սեմին վրայ ականջ կ'դնէր: Մտակայ սենեկին մէջ անցած դարձածը դաղտնիք մ'էր զոր նկարիչը հաւատարմօրէն պահած էր, և բանագէտներն որ այս փոքրիկ որսային յաջողութեան պատճառ եղան, պատկերհանին դաղտնապահութիւնը շատ դովեցին. ուստի Արուեստաճանդէսէն ելնելուն պատկերհանը շքանշան ստացաւ:

Ահա այս երեք պատկերները շահեցան մեծ համբաւ 186 . . . ի արուեստաճանդիսին մէջ. քննադատներ միաբերան յայտնեցին որ դաղդիական դարոյցը շատ մեծ յաւաքագիմութեան մէջ է. բայց ոչ ոք ակնարկ մը նետեց այս անշուք փոքրիկ նկարին վրայ՝ որ այս մեծահաշակ դործերուն մէջ մութն ընկեր էր:

Բ

Օրորոցի մը մէջ՝ քանի մ'ամսեայ մանկիկ մ'աչքը դէպ 'ի խաղալիկ մը կ'ածէր, մինչդեռ իր քովը կեցած փոքրիկ աղջիկ մը զայն կ'օրորէր:

Այս առարկան բանագէտներու ու շուրջը չէր գրաւեր, և իրօք՝ գծուարին էր այսպիսի պարզ տեսարան մը 'ի քնին առնուլ, այսինքն խանձարուրի մէջ զսնուած մանկան մը խորին զարմանքը:

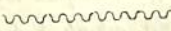
Բոժոժաւոր խաղալիկը մանկան աչաց առջև այնպիսի տարօրինակ առարկայ մը պիտի երևէր որ անտարակոյս իր ուղեղին մէջ ահագին Պարոյի մը պիտի նկարուէր. — Ի՞նչ է այս:

Պատկերհանր՝ պատեհ հնարադիտութեամբ մը զոր երբեմն վրձինը կ'գտնէ՝ մանկան աչաց մէջ պարոյկ մը դրոշմը էր : Այս ակնարկն որ այնքան դժուարին է բացատրել նկարչութեան մէջ, զայն զլալի ընող նկարիչն Աւէր կ'կոչուէր :

Գերմանական ցեղը, որ սովորաբար զօրաւոր դոյներ տալու մասին ձիրք չունի, փոխարէն՝ գողտրիկ և թափանցիկ դիտողութեան տէր է, որմէ յատկապէս ստուերի և լոյսի նրբութիւններու աւելի մտադիր դըտնուող նկարիչները զուրկ են :

Գ.

Իր վաղանցուկ խանդը շուայլող հասարակութիւնն արդէն մոռցաւ Ուլիմպիական-Արկէսի ճակատամարտը, Բէբինադէրի ընչատու փը, և գաղտնապահ վայելուչ պատկերն՝ որու վրայ հեղինակը Պատուոյ Աէդէնի կարգը ստանալու արժանի եղաւ . բայց այն համեստ գործն՝ որու ոչ ոք ուշ կ'ընէր, շատ մայրեր գիտեցին : Մօր մը համար՝ վասն զի կինը զգացումով քան թէ ճաշակաղիտութեան օրինօք կ'գատէ՝ սրահին ամենէն նշանաւոր նկարն էր այն՝ քանի որ մանկան աչաց մէջ կարդալ չգիտցող անձանց կ'սորվեցընէ անհուն հետաքրքրական հարցումներ որ անոնց մէջ թաղուն են :

ՆԱՍՐՆԵՐՈՒ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա

Քիչ քիչ մանկիկն աւելի ուշագրութեամբ կ'նայի : Իր մօր սենեկին մէջ փորագիր մը կայ կախուած որ Եղիպտոսէն փախուստը կ'ներկայէ : Յովսէփ, Յիսուս, Աոյսը՝ զորովալի աղումը մը կ'կազմեն . ներսի զին՝ էջը յարդով կուշտ՝ արգահատական նայուած մը կ'ձգէ փախըտականներուն վրայ : Ախտին բաց դռնէն մոյ թագաւորները կ'մտնեն որ Յիսուսը պաշտելու եկեր են :

Իրենց պերճ գլխասները, ապարօշները, ոսկի և արծաթ պարզները կարծես թէ մանկիկին ուշագրութեանը մասնաւորապէս կ'գրաւեն : Ամէն աւտու այս պատկերին վրայ նայուածք մը կ'նետէ :

Շատ չանցնիր՝ թղթէ վինուորներ կ'տրուին տղեկին՝ թմրկապետ ընդ առաջ : Այս նկարները դրացի թղթափաճառէ մը ծախու առնուած են, և դեռ՝ իբրև նոր բան կ'ծախէ նա եղջերաւոր փեղզորներ ունեցող վինուորներ : Քանի մը թղթերու վրայ ձիաւոր թմրկահահարներ կ'երևին, երածիշտներ որ օձափող և նախորդ կայսրութեան ուրիշ կոթական նուագարաններ կ'ածեն, բայց կարմիր ու կապոյտ գոյները միշտ վաւաւուն են, և մանկիկը կ'ըմայլի կ'մնայ :

Օր մ'որ սղնձեայ նուագարաններու շրինդն և թըմ-

բուհներու բամբուռն ապակիները կ'զղզղեն, մայրը պատուհանը կ'բանայ որպէս զի տղեկին ցոյց սայ թեթևաշարժ գունդեր որ փողարներուն ձայնին փողոցէն կարգաւ կ'անցնին: Արեւը՝ նոյն պահուն զարնելով՝ սաղաւարտ, զրահ, փողար և հրացան զոյնզոյն շողեր կ'արձակեն:

Այս հնչունները, այս լոյսը կ'զրդեն մանկիկն որ իր թևերը շարժէ, վար կ'ծուի որ աւելի լաւ տեսնէ ու լսէ:

Ուրիշ օր մը՝ տղեկն եկեղեցի կ'տանիս արմաւենեաց սօնին առթիւ: Տաճարին բարձր գմբէթները, խունկին հսարը, դպիրներուն քաղցր երգերը տղեկին սիրան երանաւէտ խնդութեամբ կ'լեցընեն:

Բ

Ի՞նչ պիտի լինի զաւակս, այս հարցումը քանի քանի անգամ ըրած է առանձին մայրն զիշերն իր օրորոցին մօտ հսկելու ատեն:

Երջանիկ. այս է իր միակ փափաքը:

Բնաւ հող չընէր իր ընտրելիք արուեստը: Մայրը կ'ուզէ միայն որ իր զաւակն երջանիկ լինի, այսինքն զեղեցիկ, քաջատողջ:

Բայց ահա մանկիկը կ'ճառուողէ: Անոր մտածմունքը զրդուելը հաճոյք կ'պատճառէ: Իր թրթրակ լեզուն այնքան զուարթ է որ մարդ կ'ախորժի անոր բերանը խօսք սալ:

Ինք տղեկն արդէն՝ այս հասակին մէջ՝ իր կոչումն ինչ է զիտէ, երբ ծնողք և ոչ իսկ կ'մտածեն թէ իրենց որդին ո՞ր ասպարէզը պիտի մտնէ:

Տղեկը կ'փափաքի զօրապետ լինիլ կամ եպիսկոպոս: Այս անմեղիկ փափաքը՝ որ իր հօր ժպտը կ'զրդուէ, խրատ մ'է որմէ շատ քիչ ծնողք կ'օգտին:

Ինչպէս որ կենդանիները ծնելու ատեն զիտեն ընտրել և ուտել իրենց բոյսերը, կ'երևի թէ նոյնպէս մանկտին բնազդումով կ'զանէ թէ ո՞ր բաներն օգտակար են իրեն մտաւոր զարգացման համար:

Ահա նկարներու առջև՝ մանկիկ մը զօրապետ կամի լինիլ կամ եպիսկոպոս:

Եթէ անոր աչաց առջև դաշտային կենաց ախորժեղի պատկերներ գրուին, անշուշտ պիտի փափաքի երկբազօրժ դառնալ:

ՄԱՆԿԻՆ Ի ՃԱՌՈՆ

Մեր օրերը՝ ամենէն աւելի մեզի մօտեցող ժողովուրդ զը ճարտնցին է, որ՝ շատ դարեր, Եւրոպացոց ան-
յայտ մնացեր էր, և ինչպէս ազահն իր գանձը կ'սրահե-
լինամօք, նոյնպէս ճարտնցին կ'սրահէր իր քաղաքա-
կրթութիւնը: Այս ժողովուրդն անդէտ էր լինելին որ
իր դաղտնիքը նկարներու միջոցաւ երևան կ'հանէր: Իր
լեզուն անձանօթ, բայց նկարն իր մտաց թարգմանն
էր: Թէև ոչ ոք կարող էր մանեղ ճարտնի քաղաք-
ները, Ետօի փորագիր պատկերները բոլոր աշխարհի
կ'յայտնէին թէ ինչ բարք ու վարք, ինչ աւելորդա-
պաշտական սովորոյթներ ու հաւատալիք, ինչ անային
ու արտաքին կեանք ունին Թայգունի հպատակները, ինչ
տեսարան ունի իր երկիրը:

Ահա պարզ պահնակ մը (écran). այս պահնակն իր
զուարթուն գոյներով յայտ յանդիման կ'ցուցնէ մեզի
թէ ճարտնի մէջ ինչ են մայր մ'ու իր մանկիկը:
Մայրը ծաղիկ մը բուներ է և անով իր մանկիկը կ'սփո-
փէ: Թերևս այս զբօսանքի ժամանակ մանկիկը վախ կ'ըզ-
գայ, և ինչպէս մանր բանով մը գիւրաւ անոր սիրտը
թունա կ'եղնէ. թերևս յանկարծական զուարթութիւն
մը զինքը կ'ղբաւէ, և քանի՛ զլսելն է սղաթիկ բանով

մը մանկան հրճիւ տալ: Սիրալիր շարժում մը կ'ընէ
նա և իր մօրը գիրկը կ'նետուի, մէկ աչքը կ'դոցէ, միւ-
սը կ'բանայ, հիմակ որ անքոյթ տեղը գտած է:

Եւ այսպէս՝ նկարչութեան շնորհիւ՝ Եւրոպացի կին
մ'անհարկ մը նետելով զինք տապէն սրահսպանող պահ-
նակին՝ կ'սիսի ականայ խորհել հեռաւոր ժողովրդոց առ-
տնին կենաց վրայ, մանկան վրայ, մօր վրայ, որ զանի
կ'սիրէ, կ'սփոփէ, անոր խաղերով կ'զբօսնու և՛ իբրև
քաղաքակիրթ կին՝ անոր հօդն ու խնամքը կ'տանի:

սեյն

ԲԱՆ ՄՈՐ ՎԱՐ ԿԸՅՆԻ

Այն բաներն որոց մանկիկը կ'զպի գուն ուրեք իրենց տեղը կ'մնան : Շարունակ՝ խաղալիկ ու պէպէկ վար կը զլորին որպէս թէ գիւտական զօրութենէ մը կ'մղուին :

Մանկուոյն անձարակութիւնը չէ ասոր բուն զրդիւ ուր, այլ հետաքրքրութիւնը : Ինչ որ վար կ'նետեն, ուշի ուշով անոր կ'հետեին աչօք, որպէս թէ դատարկութեան օրէնքը դանել միտէին :

Չափազանցութիւն պիտի լինէր հաստատել թէ վար ընկնող իրերու առթիւ՝ մանկտիք՝ Նէվտօնի պէս՝ տիեզերական ծանրութիւնը կ'ըմբռնեն : Այլ սակայն սուրէչք, փողը, խաղալիկը, կենդանին զոր պահ մ'առաջ իր ձեռքն ունէր մանկիկը, և որ այժմ՝ գետինը սփռուած են, արդէն խորին մտածութեանց խնդիրներ են՝ քանի մ'ամիսուան տղոց համար :

~*~

Բ

ԻՆՉ ՈՐ ՊԱՐՏ Է

ԳԻՏՅԸՆԵԼ ՄԱՐԴՈՅ

**ԳՍ.ՆԻ ՄԸ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՆԻ ԲԱՐԵԳԻՏԱԿԱՆ
ԳԻՏԱԿԻՔ**

Հին ատեն՝ օրէնսդիրները տձև ծնած մանկտին սպան-
նել կ'տային որպէս զն քաղաքացիք չքստմնին անոնց
ընդածին տկարութիւնները տեսնելով: Աստի հաղու
ուրեմն կ'երեխն Աթենքի և Հռոմի պատկերներու մէջ
տղեղութեան հետք մը, զոր արդի նկարիչներն ախորժ
կ'զղան պարզելու:

Ինչպէս յայտնի է, Ամբրիկացիք սովոր են հանդէս-
ներ ընել, ուր մանկտիք կ'երեխն և ամենէն աւելի վարդ-
երես ու բարեկազմ եղող երեխաներ յաղթութեան
մրցանակներ կ'ընդունին:

Առապաշտ և քրիստոսապաշտ քաղաքակրթութեան
մէջ տեսակ մը նմանութիւն կայ, թէ և երկուքին մի-
ջոյններն իրարմէ կ'տարբերին:

Եթէ 'ի բաց թողունք այս կերպ հանդէսներու կոշ-
տութիւնն որով մարդկային բնութիւնը կ'նուաստանայ,
քանի որ մանկիկն երկրագործական մրցումներու ատեն
ցոյց տրուած կենդանեաց կարգը կ'անցնի, հարկ է
խոստովանիլ որ Ամբրիկացին օգտակարը զեղեցիէն չզա-
տեր և մարց մտքին մէջ գրոշմելու կ'փափաքի այն դա-
ղափարը թէ ազգը մեծ կարեորութիւն կ'ընծայէ ման-
կաւոյն Ֆիդիքական զարգացման:

Բայց հերիք չէ մի միայն նորածինը խնամել, փաստաբեր օրէ հեռու պահել և հիւանդութեանց դէմ պահպանել: Եւրոպայի մէջ թող ամէն հոգ տանին մանկուոյն, անօգուտ է, եթէ տղայք ՚ի ծնէ տկար, ցաւագար կամ կարկամ են, ոչ սնունդ, ոչ մօր ու ծիծմօր խնամքը չպիտի նպաստեն բնական թերութիւններ սրբել, որով իրենց բոլոր կենացը մէջ պիտի սառաւ պին մնան:

Այս աղէտքը տեսնելով՝ շատ մը բազմախնդիր գլուխներ ելան այլ և այլ գրութիւններ առաջարկեցին, որպէս զի մարդկային ազգը փրկեն իր զարգացման դէմ կեցող անթիւ արկելքներէ, տղեղութիւններէ, հիւանդութիւններէ որով կարծես թէ չար ողինքը խել մը նորածին մանկիկներ կ'սպաշարէին:

Այս բժիշկներուն խօսքին նայելով՝ գիւրիւն էր՝ ըստ համոզման գեղեցիկութիւն, առողջութիւն և մինչև անդամ հանձար հայթայթել մանկուոյն:

Հայր մը կ'փափաքէր որդի մ'ունենալ որ նշանաւոր երաժիշտ, փիլիսոփայ կամ զօրապետ լինի, գեղադիրն էրեն կ'արուէր այնպէս հեշտ կերպով որպէս թէ խնդիրը զանի պաշտօնաւոր բնել էր:

Այս բարենորոգիչներու դիտաւորութիւնները լաւ էին. խի իրենց միջոցներն այնքան այլանդակ՝ որքան էին այն անուաններն որով իրենց գրութիւնները կ'զարգարէին*:

Ես ալ իմն ունիմ. թերևս շատ պարզ է. անդադար իմ միտքս կ'զայ այն երբոր դունատ, վտիտ, ցաւագար մանկտիք կ'տեսնեմ, որ բարիզեան բարձրագիւր դասերու փառք չեն բերեր:

* Տես Բարեմանիւն-իւն, Երեմեակոն-իւն և Էնտարգանիւն-իւն:

Այժման ընկերութիւնը՝ և յատկապէս հարուստ ուստանիկներու վրայ է խօսքս, պարտաւոր էր աւելի դեղանի մանկիկներ ծնիլ, որով Անկլիա իրաւամբ կ'զլաւղէ. բայց այն ատեն պէտք է որ արդի ամուսնութեան սլայմանները բոլորովին այլափոխին:

Օժիտներու ետեւ վազող մարդիկ չեն որ մարդկային ցեղը կ'բարեւաւեն: Անոնք որ ստակով կին կ'փնտռեն՝ անկին ստակ դանելու վտանդի շատ կ'ենթարկին: Այն մարդն որ՝ աչքերը դոյ՝ հինգ հարիւր հազար ֆրանկոյց օժախ հետ կ'կարգուի, շատ անդամ կ'մուռայ որ այս դումարին մէկ միլիօն պատրանք աւելցրնելու պարտաւոր է: Այս տեսակ միութեանց, որ մի միայն հարստութեան վրայ հիմնուած են, կարելի չէ այս խօսքը յատկացընել. «էջէ» և «ազաջարտ»: Թերևս ոսկիները շատնան, բայց մանկիկներ բնաւ:

Ձեզ լսութեամբ մաշած մարդու մը միթէ պարտ էր ներկայանալ իբրև ամուսին այն նորատի աղջկան որու միակ յանցանքը հարուստ ժառանգուհի մը լինիլն էր:

Առ ՚ի չդոյէ սիրոյ, կ'փափաքէի որ ամուսիններու մէջ աւելի համակրութիւն գանուէր: Երկու գեւատի անձեր իրարու հետ նշանելու սովորութիւնը լաւ էր, և մեղք որ հիմակ այդ սովորութիւնն անցած է. երիտասարդութեան անկարգութեանց մէջ անգամ՝ որոյցմէ շատ քիչ մարդիկ կ'սրծին, երիտասարդին սրտին մէջ թէև խիտ փոքր՝ տեղ մը պահուած էր այն օրիորդին համար զոր անարատ և նորաբոյս ճանչեր էր. ոմանք՝ այս յիշատակին մէջ այնպիսի ոյժ մը կ'գտնէին որով իրենց կրից դէմ մաքառելու և կենաց փորձութեանց վրայ յաղթանակելու կ'զօրէին:

Ամուսնութեան արդի սլայմաններն այլայլելու համար

երկու կողմէն բերուած հարստութիւնն անհրաժեշտ չէ : Ի՞նչ օգուտ ունի . ասոնցմէ մին աւելորդ է : Հարստութեան և աղքատութեան մէջ աւելի արդարացի կշիռ մը պիտի կարենար հաւասարակշուութիւնը հաստատել : Ինչպէս որ քաղքի բնակիչ մը պարտաւոր է զիւղէ կլին մ'ընտրել, նոյնպէս փափաքելի էր որ մեծ հարստութեան մը ժառանգորդը ստակ չունեցող օրիորդի մը հետ ամուսնանար, ինչպէս որ հարուստ աղջիկ մը չունևոր մարդու մը հետ :

Օժիտներու լծորդութիւնը ցեղերու լծորդութեան չափ կարևոր է :

Բայց ամէն բանէ առաջ փոխադարձ սէրը, բարեկամութիւնը, համակրութիւնը պարտին ամուսնութեանց զրդիւ լինիլ, և այն օրն որ ժողովրդեան բառարանէն պիտի ջնջուին *պարտա*, *պարտաճոխիտ*, շահ բառերը, շատ ամուսնութեանց արդիւնքը պիտի լինին աղւոր զաւակներ, այսինքն ծնողաց ուրախութիւնը, դուռղութիւնն և երջանկութիւնը :

Անուանի բարեգէտ մը, Պուբտաչ, այս դաղափարները կ'շօշափէր երբոր կ'գրէր. « Երբ ծնողք իրարու դէմ հակակրութիւն ունին, անախորժ ձևեր կ'արտադրեն . իրենց զաւակներն այնքան կայտաւ չեն » :

— 237 —

ԳՈՐԾ ՄԷ

Գուհիկ պատմութիւն մ'է այս : Թէև հազար անգամ պատմուած է, բայց որչափ կրկնուի կ'ածէ :

Գաւառական վարչութեան մը զիւսնատան մէջ երիտասարդ մը տեսայ : Իր ամուսնանը քիչ բան, իր վեճակը միջակ էր . չէր կարող բաղդը շինել այլ միայն անակնկալ դիպուածով մը զոր ամէն օր շատ մարդիկ կ'փնտռեն : Եւ սակայն այս երիտասարդին բոլոր հոգը ստակն էր . միտքը հաստատ դրեր էր այն իր պարկեշտ պաշտօնը թողուլ, պաշտօն մ'որով շատ տարիներէ ետք միայն պիտի կարենար լաւալոյն կացութեան հասնիլ :

Ուրիշ երկայնամիտ երիտասարդներ անշուշտ պիտի համբերէին . բայց մեր երիտասարդն աշխարհս վայելելու մեծ փոյթ ու եռանդ ունէր . պերճանք կ'սիրէր, և երէին ետևէն վազող որսորդի մը խանդով՝ քաղաքապետին պարահանդիսին ժամանակ՝ իր հետաքրքիր նայուածքը նստարաններու վրայ կ'ածէր, ուր խել մը ամուսնացու աղջիկներ միշտ կ'ըզգային :

Այս հարուստ աղջկանց մէջ կար օրիորդ մ'այնքան անցած որ ամուսին մը գտնելիքն երկբայելի էր :

Տասն ինն տարեկան էր . նիհար, կանաչ քան զեղնուկ, խոժոռադէմ և անախորժ :

Թէև հարուստ էր, բայց ամենէն կատաղի օժտորաներն անոր նիհարութեան և դեղնութեան առջև ընկերակեր էին: Իր հասած ուսերը, ցից այտերը, շողուն գոյնը, դունատ շրթունքը՝ փարեղի բան մը չունէին:

Սակայն անկարգելի օրիորդին մօտ, նստարանին վերայ, վեց հարիւր հազար ֆրանքի արժողութեամբ օժիտ մը և կարճ պայմանաժամով յոյսեր կային:

Այս մանր պարագաները հանրածանօթ էին և ժառանգութիւն դարձեալ խեղճ ու կրակ կ'մնար:

Երիտասարդ մ'որ Գործ Տ'ընէ կ'փափաքէր, առաջ ընկաւ: Մինակուկ էր, ոտիս չունէր, ուստի իր նուէրներն աւելի քնքուշ երեցան:

Վեց հարիւր հազար ֆրանքին հետ ամուսնացաւ:

Աւասիկ մարդ մ'որու երազներն իրացան, որ պերճութեան մէջ կ'լողայ: Իր հին կացութիւնը մոռցնել տալու համար, հանդէսներ կ'յարդարէ, որ մեծաւորաց տուածները կ'նսեմն:

Տարի մ'ետք՝ նորատի կ'ինը յղի ընկաւ. մանկիկն ամսէ մը մնաւ:

Նոր հարս ու փեսին ապարանը գիշերը ցերեկ կ'ընէին. պարահանդէսները հացկերոյթներու կ'յաջորդէին, կոչուները պարահանդէսներու:

Բժիշկները խորհուրդ տուին որ ժառանգութիւն աւելի հանգարտ կեանք մը վարէ: Աինը նորէն յղի ընկաւ. նորածին զաւակը վեց ամիս միայն ապրեցաւ:

Մայրը՝ այս ծննդաբերութեանց պատճառաւ՝ չափէն աւելի ակարացի էր: Իր ոյժը գտնելու համար ջերմուկները գնալու հրաման եղաւ: Արդարև՝ յաջորդ տարին՝ երրորդ զաւակ մը ծնաւ, վատոյժ, հիւանդոտ, իրեն ծնունդ տուող մօրը պէս:

Ի՞նչ փոյթ. մանկիկը կ'ապրէր: Հայրը յանկարծ անոր սէր կապեց և այս դունատ զաւակին համար սկսաւ հոգի տալ. բայց տրուած ամենօրեայ խնամքը կարող չեղան դէմն առնուլ տկարութեան մ'որ մանկիկն օրէ օր կ'մաշէր և զոր բժիշկները չէին յաջողեր դարմանելու:

Մանկիկը տարի մ'ետք մնաւ: Աննսական ոյժ չկար անոր մէջ: Եւ սակայն իր հայրը կայտառ և առոյգ էր. հապա մայրը:

Եօթ նորածին մանկունք զոհ գացին տենդի, և մահուան այս եօթն այցելութիւնն որ շարունակ դուռը կը զարնէր, հօրը սիրտը ծանր սցով մը պատեց:

Նոյն պահուն ինչ ուրախութեամբ մէկդի պիտի թողուր ժառանգութեան վեց հարիւր հազար ֆրանքն որ պէս զի երթայ իր անշուք դրասեղանին առջև նստի: Քանի՜ երջանիկ պիտի լինէր եթէ իրեն վիճակակից կ'ին մը, չունէր, այլ թարմ ու քաջաոռջ՝ իրկունն իրեն սպասէր՝ գեղածիժաղ զաւակ մ'իր գիբկնօտած:

Այժմ կ'զղջար որ իր կեանքն, իր ճակատագիրն ընդ միշտ կասած է հարուստ ժառանգութեան մը հետ. անձ ժառանգ մայրութենէ:

Ինչո՞ւ համար Գործ Տ'ընէ ուզեր էր:

Գժբազդարար շատ ատենէ 'ի վեր' մարդիկ այսպէս կ'խորհն:

Հին ատեն՝ Թէոդնիս քերթողը կ'ըսէր. «Երբ մարդիկ շուն ու ձի դնել ուզեն, լաւագոյն սերունդը կ'ընտրեն. բայց երբ կ'ին մը կամ ամուսին մը փնտռելու ելնեն, ամենէն յոռին կ'առնուն, բաւական է որ ստակ ունենայ»:

Պատմութեան մեծանձն մարդոց մէջ նշանաւոր է Կատոն Երէց :

Այս ալիզարդ հռոմայեցին՝ իր հայրենի երկրին փառաց նախանձախնդիր , իր ժամանակի բարուց մասին իբրաւամբ կ'վշտանայ : Հեռուէն կ'զիտէ նա որ անցելոյն աւանդութիւնները կործանման փլատակներուն ներքե պիտի մնան :

Գեր ՚ի վեր է նա քան Կատոն Երէցը , հին հռոմայեցւոց մին՞է , և՛ երբ մարդ թանգարան մը պտըտելով այս ծանր կերպարանին առջև կ'դայ , գլխարկը հանելու կ'յորդորուի :

Իբր մատենագիր՝ Կատոն միայն քեզ ջակակառ ձգած է , որ առնական ուղոյ մ'ըղձերը կ'յայտնեն քաղաքաց թուլամորթ կենաց դէմ : Անշուշտ ցաւալի է որ իր մտերմական նամականին ջնջուած լինին . հին բարոյականի ողին շատ դասերով պիտի ճօխանար , իբաւ , բայց Կատոնի կենաց մէջ պարագայ մը կայ որ՝ ինձի համար , աւելի լաւ զինքը կ'նկարագրէ քան թէ իր պատերազմաց , երկրակալութեանց և հասարակային կենաց նկարագիրը :

Աշխարհակալներ , դուք որ աշխարհացոյց տախտակի

մը վրայ կ'քննէք թէ ձեր կառավարած տէրութեան մղըն մը հող աւելցրնելու համար քանի՞ զինուոր պէտք է , փելիսոփաներ , դուք որ իրաց ծագումը կ'փնտռէք , բանահիւաներ որ ձեր գործոց վրայ կ'զմայլէք , դուք ամենքդ որ փառաց և բաղդին ետեէն կ'վազէք , ըսէք եթէ ձեր յաղթանակները , ձեր յաջողութիւնները , ձեր հարստութիւնները Կատոն երէցին վայելած տեսարանին չափ կ'ածեն :

«Երբոր որդի մ'ունեցաւ նա , կ'ըսէ Պլուտարդ , երբէք գործ մը , ստիպողական գործ մ'անդամ , միայն թէ հասարակային շահուց պատկանող խնդիր մը չլինէր , չարդիլեց զինքն իր կնոջ մօտ դանուելու այն միջոցին որ կ'ինն իր զաւակը կ'լուար և կ'փաթթատէր» :

Անտարակոյս Կատոն , մայրական ինամոց առջև՝ կը հարցընէր իւրովի թէ՛ Պարկայք՝ որ մարդոց կենաց թեւերը կ'հիւսեն , ինչ ճակատագիր պիտի յարգարէին իր որդւոյն :

~*~

ՏՆԱՅԻՆ ՄԱՐԶԱՆՔ

Հիմակ նոր զիւտ մ'ելեր է . այս զիւտն է պողպատէ ճապուկ թելեր , որով ամէն առտու պատուաւոր ամուրիներ իրենց թեւերն ու սրունքը կ'կապեն , երբ կ'նային որ իրենց մարմնոյն յօգուածները փոքր առ փոքր կ'ծանրանան . և այս տեսարանը բաւական զբօսալի է . կ'տեսնես որ այս մարդիկները կ'դալարին , կ'քրանին , անհնարին ճղունք կ'թափեն որպէս զի կտրեն , ծալեն , իրենց քամակն ու ոտները թեքեն շարժեն և այս զիւտը հնարողին պատուէրները կատարեն :

Բաւական մարդիկ այս պողպատէ մարդիչ թելերը սիրով կ'առնուն , և իրենց սենեկին մէկ անկիւնը կ'նետեն շաբաթ մը գործածելէ ետե : Աւելի լաւ կ'ընեն , եթէ՝ ձեր երիվարի մը պէս՝ երթան կաշարանն ու յետան գարձընեն :

Ուրիշ աւելի հրապուրելի առ տնին մարմնամարդութիւն մը կայ և ամուրիները կ'հրաւիրեմ որ 'ի գործ զնեն : Թո՛ղ կարդուին , եթէ իրենց ժամանակը չէ անցած , որպէս զի քաջատղջ զաւակունք ունենան և զանոնք կըթելու հաճոյքը վայելեն : Առտու՝ եթէ կամին իրենց ջիւլեբուն ոյժ առ , թո՛ղ իրենց զաւակաց հետ խաղան : Ասոնք աւելի կարեւոր զբաղմունք են քան թէ պողպատէ թելերու մարզանքը :

Չկան զնգակի ու ձիավարժութեան խաղեր այնքան առողջարար որքան մանկանց խաղերը : Հէների Գ. բազմազբաղ էր , սակայն ամէն առտու՝ Հէրարտ բժշկին ըսածին նայելով՝ ժամ մը կ'անցընէր այսպիսի խաղերով ինքզինքն ու իր որդին զբօսցընելու համար :

Որքան ստիպողական լինի գործը՝ մարդ զայն կ'թողու երբ մանկիկ մը կ'տեսնէ : Անոր հետ խաղալն ոչ միայն հանդիստ այլ սփոփանք վայելել է . մարդուս միտքը կ'բացուի , մարմինն ալ սրտին չափ կ'շփհի : Կարծես թէ նա երիտասարդ կ'գառնայ հին յիշատակներ միտքը բերելով : Իր զաւակաց հետ խաղացող հայրը կ'ընակի հայր է :

Երբ ատեն մը մասնաւորապէս կենդանիները կ'քննէի , փոքրիկ կատուի մ'օգտակարութիւնը կ'զիտէի . կ'զիտէի որ նա իր հօրն ու մօրը թմրութեան չնայելով խնթի պէս անոնց մարմնոյն վրայ կ'ցատկըտէր , բաւական ատեն կ'լզէր զանոնք որպէս զի անոնց ջլային դրութիւնը զրդուէ , և անոնց պոչին վրայ կ'ոստոտէր մինչև որ արու կատուն ու էգ կատուն ստիպէ որ իր զուարթաղին ոստոստումներուն մասնակից լինին :

Կենդանեաց կողմէ տրուած այս զասը տնական մարմնարզութենէ աւելի արժէք ունի :

ԼՐ ՆԷՆ ԵՒ ՇԱՐՏԻՆ

Տասն եօթներորդ և տասն ութերորդ դարուն՝ առաջին անգամ Ֆրանսայի մէջ՝ քանի մը պատկերհաններ, ընտանեկան կենաց մէջ կարևոր նիւթեր գտան, թէև արուեստը զանոնք մէկգի ձգած էր, պատմութիւնն ու գիցաբանութիւնը ժամանակին էական մտահոգութիւնը լինելով:

Լուի ԺԳ-ի օրով՝ երեք եղբարք՝ Նէնք, որոց համեստ կեանքն արուեստագէտ պատմաբանից ուշագրութիւնը գրաւեց, գիւղաբնակ մարդոց ծիծաղը կ'նկարեն, ինչպէս որ են, այսինքն աղքատ և երկայնամիտ:

Լուի ԺԵ-ին օրով, այն ժամանակն որ արուեստը թատերական զարդուց հետևողութիւն մը կ'ընէր քան թէ բնութեան արտայայտութիւնը, Շարտէն իրեն ժամանակակից ոստանիկներու կենցաղավարութենէ կ'շարժի, կ'անանէ որ ասոնք իրենց զուակուրքը կ'սիրեն, առաջինը՝ կ'ախորժին և անոնց բարօրութիւն և երջանկութիւն կ'հայթայթեն:

Լը Նէնց պատկերներն աւելի խտուրթիւն, Շարտէնիներն աւելի հրապոյր ունին:

Առաջնոց մէջ հայրն է կրթութիւն առողջ, երկ-

րորդին մէջ մայրը: Լը Նէնցի կտաներուն վրայ կինն երկրորդական գեր ունի, հին ժամանակի տանտիկինն է, արխասիրտ, անձնուէր, համարատ, ընտանեաց մէջ աննշան վիճակէն զոհ, և մարդոց սպասարիւ, երբ ասոնք սեղանը կերակուր կ'ուտեն. իսկ Շարտէն իբրև տանտիրուհի կ'նկարէ կինը, և անոր բարձր գիւրք մը կ'տայ. նէ միայն զուակացը դաստիարակութեան հոգն ունի. և Տիտրօի բարեկամին սնական նկարներուն մէջ մարդ մը չտեսնուիր:

Թէև խտատեսիլ են Լը Նէնց պատկերները, սակայն պէտք չէ կարծել որ տղոց դաստիարակութիւնը ծանր է: Ասոնք փոքրիկ զիւղացիներ են՝ որ իրենց դորձոց մէջ աղատ, բոլոր օրն արևուն վազեր, առազին մէջ թաւալեր և բոյներն աւերեր են. այս բանս կ'զուշակուի զիտելով անոնց բոպիկ ոսները, պատառուն զղեսաները: Երբ իրկունը կ'հասնի, այս տղայք հանիին բոլորտիքը կ'նստին և կ'աղաչեն որ իրենց եղանակ մը նուազէ հովուական տիկով:

Ընդ հակառակն Շարտէն երջանիկ մայրեր կ'նկարէ, որք իրենց զուակաց մաքրութեան հոգն ունին: Ճերմակ լաթերէ և ժապուէնէ մը կ'բաղկանայ իրենց հագուստը: Այս առ տնին կենաց մէջ քիչ շատ հանգստութիւն կ'երևի, տան մէջ ամէն բան կ'ծփայ, ճաշարանին կահ կարասին, խոհանոցին պղինձները, կտաները սպիտակ են, և զպրոց դացող մանր մանկտին խիստ մաքուր զղեսաներ հազած փողոցներէն կ'անցնին:

Այս երկու պատկերահաններն ալ սիրուն կ'նկարեն մանկտին, զեղեցկութիւն մ'որ երջանկութեան, առ տնին խնամոց, ճնողաց գորովոյն պտուղն է: Սիրելի են այս մանկուրք, և նախորդ դպրոցներու մէջ քիչ նկարիչներ

կան որ այսպիսի սիրաւէտ արարածներ ստէպ նկարեն զանազան նկարներու մէջ :

Հին Քրանսան՝ այս նկարները փորագրելով ամէն տուներու մէջ կ'տարածէր, ասոնք թէև ծանր, խորին տպաւորութիւն կ'ընէին մարդուն վրայ, կնկան վրայ, նոյն խօսի մանկուոյն վրայ : Սև փայտի շրջանակ ունեցող այս պատկերները յարասե դաս մը կ'ընծայէին, և փափաքելի էր որ այս պատկերները միջին դասու մարդոց սեւեկաց մէջ նորէն կախուած տեսնուէին :

Ամենուն համար արդէն ցանկալի է պատկերհանութեան լուրջ դիտելիքը, բայց, եթէ զեղեցկին այս համեստ ձևին՝ ներքին կենաց սրտաշարժ գոյնն ալ միանայ, չկայ անձ մ'որ՝ հետզհետէ՝ անոր անուշութիւնը, գոհունակութիւնը, անգորրութիւնն ու հրապոյրը չզղայ ք

~*~

ԿՅՐՄԻՐ ՎԻՆԸ

Ա՛րեւի թէ՛ դեղարուեստից մէջ վայելք փնտռողներուն համար, չկայ դերագոյն բան մը քան թէ Հայտնի, Պէդհովէնի, Մօզարի և Վէպէրի դաշնակները :

Գերմանացի երաժիշտներ այնպէս աղւոր և բազմադիմի գոյներով բացատրեցին դաշտային կեանքը, սրտաշարժ տեսարանները, սէրն ու անտառային խոր ձայները, որ դժուարին է ուրիշ նոր թութուուն ձայներ յաւելուլ այն ձայներուն զոր իրենց երկասիրութեանց մէջ գործածած են :

Եւ սակայն այս անուանի երաժիշտներուն դսրովալիր ու մեղամաղձոտ եղանակները կ'նսեմին, այն դիւական հնչուններէն, զոր առաջին անգամ, փոքրիկ տղեկ մը կարմիր վինով մը կ'հանէ, որու թելերը կ'քերէ :

Այս ձայները, ո՛ր տանջանք, զոր զեհենին մէջ տուրուր հոգիներն անգամ՝ չեն կրեր, անզաւակ մարդոց ջիւերուն կրնան դպիլ, բայց հայրն ու մայրն իրենց զաւկին կարմիր նուագարանէն աւելի զմայլելի երաժշտութիւն մը չեն կրնար երագել :

ՄԱՆԿԻՆԸ ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆ ՄԼ:

Երբեմն կ'պատահի որ հիւանդոտ օրիորդ մ'ամուսնանալով իր վատոյժ առողջութիւնը փոքր ինչ կ'կազդուրի: Երբեմն իսկ արամբի կիւր մինչև մայրութեան ժամանակ փափկասուն կ'մնայ. ծննդարբերութեան երկունքը միայն յաջող այլայլութիւն մը կ'բերէ. փափուկ կուրծքեր, որ անդադար խնամք կ'պահանջէին՝ յղու թեան դժուարութեանց պատճառաւ կ'զօրանան: Բարեցիտական ներգործութեամբ մը, մանկիկն իր մօրը աննդեան մէկ մասը ծծելով հանդերձ, աեսակ մը նոր կեանք կ'հաղորդէ անոր: Ինչ որ վտանգաւոր կ'երևէր, բնութեան չնորհիւ, սփոփիչ դեղ մը կ'դառնայ:

Մանկան հետ կ'անհետի աղտեղութեանց աղբիւրն որ իր մօր առողջութիւնը կ'մաշէր:

Հազիւ թէ մանկիկն իր առաջին ճիկը կ'արձակէ որ նոյն և այլ բարոյական աղտեղութիւններ, հօրը վրայէն կ'թափին:

Այն երկաթէ սիրտ մը, այնքան մաղձոտ բնաւորութիւն մ'որ կարենայ իր այլայլութիւնը զսպել երբ մանկիկը լոյս կ'տեսնէ: Իր երջանիկ գալու ստն արտասուաց կոհակնեբով կ'ողջունէ հայրը, թէև սիրտն ամէն այլայլութեան գոց լինի: Ինքնահոս արտսուք, որ երբէք

այնքան անոյշ և սփոփելի վազած չէին, արտսուք որ ամենէն դաժան սիրտը կ'ամոքեն և որոց հետ վատ զգացումները դուրս կ'հոսին*:

— Իմ կարծածէս աւելի բարի սիրտ ունի, կ'ըսէ մտովին մայրն որ իր ամուսնոյն արտսուքէն այլայլած կ'երևի: Եւ նէ կ'մոռնայ այն լուծն որ այս մարդուն կամաց ներքև գինք կ'խոնարհեցընէ, և երջանիկ է որ անոր վրայ գորովոյ նշաններ կ'նշմարէ:

Ահա նոյն պահուն է որ մարդ իր իրաւանց վրայ այնքան պարծող մարդը, իր պարտաւորութեանց մեծութիւնը կ'նկատէ: Արեւի է որ մինչև ցայն կէտ չէր խորհած անոնց վրայ. ինքնայորդոր պիտի ծագի լոյսն իր մտաց մէջ:

Ծնածը մանկիկ մը չէ միայն, այլ պարտաւորութիւնը: Մանկիկը միտսին կ'բերէ այնուհետև մարդն ընկերութեան հետ կ'սպող օղակը: Իր անկախութեան ամենէն աւելի նախանձախնդիր անձն իր ետասիրութիւնն առհարկի կ'կորուսէ. ամուսնութիւնն արդէն այդ վտանգաւոր Էր վանած էր. մանկիկը կ'զրդէ զինքն որ Զնէ բառին մտադիր լինի:

Ընկերութեան պահանջմունքը կատարելու համար, պէտք է մարդկութիւնը շահել, լաւագոյն գտնուել: Ամէն անհատական գոռոզութիւն պիտի անհետի. մանկիկն է որ վատ ինքնագոհութիւն մ'արմատախիլ կ'ընէ, և շատ քիչ մարդիկ դիտեմ որ, կենաց այս պարագայէն մաքրութեամբ ընտանեաց զգացման ծնունդն իրենց հողոյն մէջ կ'զգան:

* Այս դեղանի մանկիկները քանի ծնին, կ'րու հնգկայի Պատարագի, մեր տարիներէ պնդացած հոգին իրենց կ'ըրաշեն, մագնիսի գաւազանին պէս որ երկաթէ կոյս մը կ'ըրաշէ»:

Հին Ֆրանսայի մէկ առածն էր այս և ընդ երկար մուտ գտաւ ամէն տեղ, մինչև որ անկիւիացի Մալթիւսի տեսութիւնը, որ թշուառութեան շարժառիթ կ'նկատէր ժողովրդեան աճումը, մեծ համբաւ ստացաւ թաղաւորանիստ քաղաքներն ուր պերճանքը, զեղլտութիւններն ու վայելքն օրինաց չափ ոյժ ունէին: Երիկ մարդիկ կարող եղան շուտով համոզել կանայքը թէ որչափ իրաւունք ունէր անտեսագետը, և նոյն իսկ այն կանայքն՝ որոց մայրերը, դար մ'առաջ, փիլիսոփայի մը խրատուն շնորհիւ, սկսեցին վերստին իրենց դաւակաց ծիծ ալ:

Միթէ անտեսագիտի մը դասերուն այնքան մեծ կարևորութիւն վերադրել պէտք է, որ ժողովուրդը յանկարծ նուազելու սկսի, թէև այդ անտեսագետն իր ժամանակին վրայ փոքր ՚ի շատէ ազդեցութիւն ունենայ:

Միթէ անկիւիացի Մալթիւս ամէն ժամանակի օրէնսգրաց, փիլիսոփայից, քերթողաց խրատը յանկարծ ջնջելու կարող եղաւ:

Ֆրանսայի ժողովրդեան նուազման պատճառն արդի պերճանքը, շուտով հարստանալու փափաքն է, նոյնպէս կեդրոնական մեծ քաղաքաց մէջ ապրուստ ճարելու գժուարութիւնները:

Հարուստներուն զուարճութեանց տեսարանը դրեթէ այնքան վնասակար է որքան յիմարանոցները յաճախակի այցելութիւնները: Քանի քանի համեստ մարդիկ կան որ հարուստ ու բաղդաւոր անձերու խրատները կ'փափաքին վայելել, այն անձերուն որ մանկիկն իբրև հպատակութիւն, նեղութիւն մը կ'նկատեն:

Այս ցաւալի նկատմունքը բարձր դասերէ միջին դասերու իջաւ: Մանկիկին համար տեղ, օդ, պէտք է: Հին բնակարանը չբաւեր: Արդպապահ մարդիկ կ'հաշուեն թէ մանկիկ մ'ի՞նչ ծախս կ'պատճառէ, և աւելի դաւակց մը քան թէ երդիծարան մ'է որ թատերական բեմին վրայ մէկ դերասանին բերանը դրաւ այն խօսքը թէ ի՞նչ կ'պատահի ընտանիքի մը տարեկան ել ու մտից հաշուին երբ մանկիկ մը կ'ծնի: — Այժմ կ'ըսէ իր ոստանիկ լեզուով կարդատէր անձ մը.

Կարող եմ քոյայ ծ'ունենալու պերճանք վայելել:

Երբ մանկիկն իր մօր կամ ծիծմօր կաթը կ'ուտէ, արդէն պարտ ու պահանջի տուամբին մէջ իր հաշիւն ունի բացուած: Պէտքէին մէջ ստուեր մը կ'դառնայ: Եթէ երկու երեք մանկիկ ծնէին հորիզոնի վրայ քանի՞ քանի սև կէտեր պիտի երևէին: Ի՞նչ խրամատ պիտի բանային հարստութեան դէմ: Պէտք պիտի լինէր տան, տան հինգ տարի աւելի աշխատիլ իր դաւակաց համար: Շատ ծնողք կ'հաշուեն, ստուղիւ՝ միթէ փափաքելի է ողորմելի արարածներու կեանք տալ, արարածներ որ վերջէն այս թշուառութեանց ճամբէն պիտի անցնին:

Այս գաղտնիքները՝ արքայանիստ քաղաքներէն քա-

զաքները , քաղաքներէն գիւղերն անդամ իջաւ , ուր երբեմն ծնող մանկիկը խնդու թեամբ կ'ողջունուէր , որպէս թէ երկրագործութեան 'ի նպաստ նոր բազուկ մը կ'ընէր* :

Անդամ մ'այս խօսքը լսեցի հօր մ'ողղեալ , որ ամէն տարի գիւղը կ'անցընէր քանի մ'ամիս , և որ գիւղացուց աչքին զարկեր էր իր մէկ քանի ամիսուան մանկիկին զուարթութիւնը : Անդու կ'զնայլէին սոյն մանկիկին վրայ . ճամբան հայրը կ'կեցընէին :

— Ի՞նչ գեղանի տղայ է , կ'զոչէր գեղացի կին մը : Ա՛հ , պարոն , ուրիշ զաւակ մի՛ ըներ , շատ սուղ է :

Ահա այս է բառն իր բոլոր դժնդակութեամբը , բայց այս ակտաժէտ յորձանքն որ օգին մէջ կ'շրջի միայն ֆրանսայի յատուկ չէ : Մինչև Ամերիկա տարածուած է , երկիր մ'որ երբեմն այնքան շուայլ էր տղայոց կողմէ , և որ այսօր խնայողութիւն կ'գասէ :

— Ձեն կամիր մայր լինիլ , կ'զոչէ սրտմտութեամբ Հէբուօրթի հիքսըն՝ Նոր Ամերիկա գրքին հեղինակը :

Այն երկիրներն ուր մտաւոր շարժումը զարգացած է , 'ի Նոր-Եօքը , 'ի Պոսթն , անկլիացի ուղևորը կ'հաստատէ որ մայրութեան դէմ կ'ընդվիզին կանայք :

— Տղայք , կ'ըսէր ամերիկացի կին մը հիքսընի , իրենց մօրը բոլոր ժամանակը կ'դրաւեն , անոր գեղեցկութիւնը կ'ջնջեն և մէջքը կ'խանդարեն , պարշելի աւերիչներ են :

Պ. Հէբուօրթի հիքսըն մանկիկներով բեղուն երկրի մը բնիկն է . երկիր մ'որ մարդ արաբացի քերթողին հետ կ'հասար թէ ,

* Տղաց շատութիւնն ու ընկերութիւնը , կ'ըսէր Մօնդէյն , տան շնորհն է , հարստութեան նոր միջոցներու գործիներ են :

Կանանց մէջ այն է միայն լաւագոյնն
Որ կը պահէ մի զաւակ 'ի շոյոյն ,
Ուրիշ մը բռնաձ էր արտի յեռիէն ,
Եւ երբորդ մ'ալ կը վաշէ երեսէն :

Անկլիացին Նոր-Եօքքի սրահներուն մէջ քննութիւն մ'ըրաւ և քանի մը խոհական խնդիրներ առաջարկեց : Այս տեղ թէև արգիւնքն իրարու նման են , Սալթիսեան հրահանգը ներդրածութիւն մը չունի , այլ պարզապէս պջրասիրութեան հետեւանք մ'է :

Սակայն թէ նորաձևութեան թէ տնտեսական սկզբունքի մը խնդիր լինի , փոյթ չէ , վիճակադիրներն այս երեւոյթին վրայ վերջոված կ'երևին . կ'հաստատան որ ֆրանսա՝ չափէն աւելի կ'նուազի ժողովուրդը . . . :

Ինչպէս յԱմերիկա՝ նոյնպէս 'ի ֆրանսա՝ մտաց նոյն ուղղութիւնն ընտանեկան զրացումը ջնջելու զօրեց :

Կ'երևի թէ ունեւոր մարդիկ մանկան պատճառած օգտաւէտ և բարոյական ներդրածութեան անտեղեակ են : Ուստի պէտք է շարունակ անոնց աչաց առջև բերել թէ ինչ բարեք կ'հայթայթէ նորածին մանկիկը ժողովրդեան անշուք գասերուն :

Մանկիկը տկարներուն ոյժը , աղքատներուն հարստութիւնն է :

Քանի քանի վշտաբեկ , վհատ մարդիկ , զգալով որ անկարող են այլ ևս թշուառութեան դէմ տակալու , մանկան մը ծնելովը նոր ոյժ ու թև առին : Տկարութիւնը զօրավիզ հասաւ տկարութեան :

Ամէն օր այս փոքրիկ էակը նոր օղ մը կ'հիւսէ ընտանիքը զօրող օղակներուն համար : Պէտք է աշխատիլ ծլող ծաղկող մանկան համար . մարդն ամօթապարտ

պիտի մնար եթէ չաշխատէր կնիան պէս, որ տիւ ու դիշեր՝ օրորոյլն մօտ այնքան արիւտ թեան փորձեր կը յայտնէ :

Ահա նոր նոր կարծիք կ'ստանձնէ մարդ այն անձին նկատմամբ որ իր արիւտ թեան վառարանը հրահրեց :

Եթէ մարդուն սիրտը պատրանաց մւայլներ պատեն, դրեթէ իսկոյն կ'փարսախն այս արեուն նշոյլներէն, մանկան ժպիտներէն :

Արիւտ թիւնը կ'վերածնի. արիւտ թիւնը՝ հարստութիւնն է : Ի՛նչ խթան է փոքրիկ էակի մը տեսքը, որ կ'ժպտի անդադար և կարծես թէ հօրը կ'ըսէ. — Աշխատէ իմ գուարթութիւնս, իմ առողջութիւնս պահելու համար :

Այն ատեն մարդ կ'զգայ որ սրտին մէջ անյայտ ոյժեր կ'ծաղին : Նոր կեանք մը կ'սկսի, բոլորանուէր աշխատութեան ու անձնութեան կեանք մը, որու մէն մի գործը ներքին գոհունակութեամբ կ'վարձատրուի : Եւ այս սփոփանքը, ո՞վ հայթայթեց, մանկիկը, մայրը : Ահա երկու գորովալի էակներ որոց բարեմոյն շողերը մինչև սիրտը կ'թափանցեն :

Աշխատանքը բարեկեցութիւն կ'բերէ :

Այս բարեկեցութիւնն որ մօր, մանկան արգասիքն է, անուշ գոհունակութեամբ մը կ'լնու մարդու սիրտը : Երբ հողին փափուկ այլայլութիւններ կ'համակեն, կեանքն ըստ բաւականին բազմազան կ'համարուի :

Ուրեմն իրաւունք չունէի՞ ըսելու որ մանկիկը ամեն հարստութիւնն է, մինչև անդամ այսօր, մինչև անդամ դժուարին ժամանակաց մէջ :

Պէ՛րնարտէն տը Աէն-Բիէր մարդկային ընկերութեանց ապահանութեան վրայ կ'խօսի. «Մանկունքն են, կ'ըսէ նա, որ զայն կ'հեռացընէ նոր նոր և անմեղուկ

հողիներ բերելով : Երկայն հրահանդներ պէտք են մեր կրից և դատողութեանց ճաշակն անոնց տալու համար» :

Եւ այս գեղեցիկ օրինակով կ'աւարտէ իր խօսքը. «Նոր սերունդներն երկնից ցօղերուն ու անձրևներուն կը նմանին, որ ծանրասահ և ապականելու մօտ դետերու ջուրերը կ'զովացընեն» :

Ա

Աւելի սպիտակ քան ձիւնը, սև բիծերով, [Թաթիկ-
ները քրքումը գոյն, կուրծքին վրայ կանաչ հանդոյց
մը գրոշակի երկու բուներն իրարու կապելու համար ու
բոց եռագոյն կտաւը դեղնուկ վզին վրայ կ'փայլի, այս
է ահա բոնայ կատուն: Բերանը, ականջներուն ծայ-
րերն և բիբերուն ծիրը նկարուած են բոցագոյն շերտով
մը. աչքին անկիւնէն s-ձև երկու հատ ընքուի կ'մեկ-
նին և օձտելով մինչև ականջներուն արմատը կ'հասնին.
բայց մանաւանդ ճակատին ու այտերուն վրայ գրուած ե-
րեք հատ խոշոր սև պիտակներ այս կենդանիին այնպիսի
տարօրինակ երևոյթ մը կ'ընծայեն որպէս թէ անկլիա-
ցի միմոս մը լինէր:

Իր ետևի ոտից վրայ կ'քած՝ կատուն սպիտակ կոյտ
մը կ'ներկայէ կարմիր, սև, դեղին և կանաչ վէտերով,
նման աննոց զոր բարբարոս ժողովուրդներ կ'գործածեն
իրենց կուռքը սքանչելու համար:

Հին Հնդկաստան ու Եգիպտոս, ճին և Ճարոն ա-
ւելի այլանդակ բան մը չեն նկարած քան բոնայ կա-
տուն որ անասարակոյս Հօֆմանի խորհելու նիւթ պիտի
տար:

Բ

Պիկարտիոյ մէկ գիւղի տան մէջ, այս կատուն՝ որ
հին սանդղի մ'առաջին աստիճանին վրայ դրուած էր,
իրբն յայտնութիւն մ'ինձ երեցաւ: Իմ գալուստս տօ-
նելու համար իմ սենեկին դրան առջև դրեր էին:

Կարծես թէ ամէն տեղ այլանդակ բաներ տեսնելու
սահմանուած եմ:

Ամէն անգամ որ պէտք կ'լինէր ներս մտնել ու ել-
նել՝ անտարակոյս աչքիս պիտի զարնէր կենդանիին սև
մօրուքը, կարմիր ճիտակը, լանջին վրայ դրօշներն և
իր ձիւնափայլ սպիտակութիւնը:

Եկեր էի որ գիւղը հանդիստ վայելեմ, մաքուր օդ
ծծեմ, նորարոյս դալարիննն ու ակնահաս ջրերը տես-
նելով զմայլեմ, թուչուններուն գայլայլիկը լսեմ, բու-
սաւէտ ուղիները ման գամ, և ամէն վայրկեան յայտ-
նական կենդանիի մ'առջև կ'գտնուէի, միջին դարու Ա-
նասնարանին չափ ցնորական:

Գ

Թերևս մանկիկը մարդէն աւելի այլանդակին հակա-
մէտ զգացումն ունի. այս զգացումը մանաւանդ հատուա-
ծական ներկերու պարզութենէ կ'ծաղի, որ քանդակ-
ներու համար կ'գործածուին:

Մանկիկը չզիտէ թէ ինչ է ներդրումը: Կար-
միր, դեղին, կանաչ գոյներ, իրեն կ'բաւեն: Ուստի
մանկան աչքին աւելի զարկին քան թէ իմս, բոնայ
կատուն: Շարունակ դէպ 'ի այս այլանդակ պատկերին
կողմը կ'տանէր իր թևերն և խանդաղին աղաղակները

կ'արձակէր այս գործին առջև որ իրեն հրաշակերտ մը կ'երևէր :

Իսկ ես կ'մտմտայի . նայէ՛ , սիրասուն մանկիկ , նայէ՛ բռեայ կատուն . թո՛ղ անոր շողշողուն դոյներն աչկունքդ պարարեն : Բայց տա՛ր երկին որ վերջէն քու նուրբ զգայարանքդ՝ այլանդակ առարկաներու վարժելով , այսպիսի պատկերներ փնտուելու քեզ չգրդէին : Վատ է այլանդակ բանի պաշտօնը : Եւ եթէ՛ բռեայ կատուն տունը յիշես , աւելի լաւ կ'ընես եթէ՛ մտածես այն ստուերներն որ աչքդ կ'պահպանէին , աղքետակունքն որ լեռնէն կ'հոսէին՝ պարտէզները սողոսկելու համար , միտքդ բեր գեղածիծաղ դաշտանկարն որ քեզ կ'շրջապատէր , արտորէից որաներն որ հովէն կ'հակէին , հոս վիաներու յաջորդող սիրուն լեռնակները , մօտակայ բլուրներու սօսիները , և այն մեծ շարժիչը , հովը , որ բնութիւնդ կ'վտռէր և ամէն վայրկեան աւելի ակնապարար պատկերներ կ'ընծայէր քան թէ՛ անոնք որ Միւզէներուն մէջ դիզուած են :

— 339 —

ՋՄԵՐԱՅԻՆ ԳԻՇՅԻ

Երկինքը մութ էր , մեղանի դոյն , անոր երեսն աղտոնի սպիտակութեամբ խոշոր ամպեր կ'թառալէին , որ կարծես կեղտոտ ու ճարպալի գեղման գէղեր էին : Անորոշ նշոյլ մը կ'արձակէին միայն ցանցառ աստղեր : Բարից ստուերաշուք կ'երևէր . միգապատ շողիներ հնօտի ծածկոյթներու պէս՝ կ'պատատէին յիշակերտները : Սովորաբար՝ լուսինն ուղիղ և անշեղ զծեր կ'ձգէ որ կարծես թէ ստուերին կ'ըսէ . « Գու աւելի հեռու չպիտի երթանս » :

Այն օրն՝ ամպերու ետև քաշուեր էր լուսինը , առահի որ ստուերին հետ անօգուտ դուպար մը չսկսի :

Քարափներուն երկայնքը վառող կազերը սգալի էին . ամոյն նշոյլներ չէին կարող մէն մի լամպարի բոլորտիքը գեղուած խիտ շողիները ցրուել :

Մարդ մ'որ ծանր և տառան քայլով կ'բալէր՝ կամբըն քիւին վրայ դրաւ արմուկն և՛ ընդ երկար՝ այն տեղը կեցաւ ուր ջուրը կ'հոսէր :

Գորշ մշուշներ Սէն գետը կամրջէն զատող միջոցը կ'ծածկէին . անհնար պիտի լինէր հասկընալ որ ջուրը կամարներուն տակէն կ'վազէր եթէ՛ անոր երեսն ելնող ձկներն ուստոսելով նորէն գետին փոսը չնետուէին :

Այս մարդը ներքին վշտով մը կ'տառապէր և քիւրի՞ն մօտ կորագլուխ կ'մնար : Հասեր էր անդը , առանց դիտանալու թէ ո՞ր կ'զիմէր , և տխուր երկմտութեամբ մը , կամ աւելի ճիշտ՝ մթին գիտաւորութեամբ մը կ'վազակէր :

Ուշամնայ անցորդ մ'այս մարդուն հանդիպելով չպիտի վախնար , այլ անոր վրայ պիտի գլծար :

Օդը ցորտ էր . անձանօթը չէր մսեր : Մակայն յետին ճիգ մ'ընելով՝ մարդը կամուրջը թողուց որպէս զի դետափն իջնէ :

Անդ՝ ամխակիբ խոշոր մակոյկներ կապուած են որ գիշերն անպահ կ'մնան : Քարափէն այս մակոյկները գնալու համար տախտակ մը կար իբրև անցուկ (passerelle) :

Մարդը սոյն անցուկէն անցաւ : Նաւակին առաջքը տեսակ մը խցիկ կայ : Մարդը ներս մտաւ . այս խուցին մէջ կարող էր ցրտէն պահպանուելու , բայց նա մակոյկին ետեւի կողմը դնաց :

Այնպէս կ'երևէր որ անձանօթին փափաքն էր ջրին մօտիլ , նաւակին կողմը գէժ զարնող կոհակներն 'ի մօտուտ տեսնել : Իւ իրօք՝ դէպ 'ի Սէն դետը ծուեցաւ անոր բարձրութիւնը չափելու համար : Ապա իր գլխարկն ամօտիսին վրայ նետեց , փողպտը քակեց և թիկնոցը հանեց : Շուկատ մը չէր նա պատասպարան փնտուող : Այս մարդը Սէն դետին ծոցը հանդիստ կ'փնտուէր : Իբ կամքը , վերջինը , գտեր էր , վատութեամբ խառն կամք , սակայն կամք մը :

Այս ծայրագոյն վայրկենին շատ մարդիկ յուսոյ կը փարին : Անոնք որ ծնողք ունին , կ'մտածեն իրենց ծնողաց վրայ . անոնք որ ընտանիք չունին , իրենց բարեկամաց վրայ կ'խորհին : Յետին խղճի քննութիւն մը

կ'կատարուի , որ մանկութենէ պատանեկութեան կ'հասնի , պատանեկութենէ հասուն հասակի , հասուն հասակէն դժնդակ գիտաւորութեան : Այս երկրիս վրայ , որչափ այն խոպան երևի , դարձեալ մարդ անձի մը կամ բանի մը կարօտը կ'բաշէ : Ամենէն վշտալի կենաց մէջ անգամ չկայ անարև օր մը : Պատահել կ'մնայ բան մ'որ լաւ է և սփոփիչ : Կան յիշատակներ որ թափանցիկ խունկ մը կ'թողուն , և եթէ կենաց բեռը տաժանելի կ'երևի , ուրիշ , ամենէն երջանիկ մարդիկ անգամ՝ այս բեռը կրեր են :

Նոյն պահուն գերագոյն ձայնէ մը ծանր խօսքեր կը լսուին : Ճակատագիրը ներհակ էր , բայց մարդն անոր դէմ մարտուելու համար իր ձեռքին տակ զէնքեր ունէր : Միթէ դիմադրեց այն արիութեամբ զոր կենաց պայքարը կ'սրահանջէ . . . :

. Իւ եթէ վատակիր կեանք մը , կրծան կիրքը , հալումաշ կամքը , մտքի փոթորիկները մարդս ազդեալի վախճանի մը կ'մղեն , դարձեալ քիչեր կան որոց մտքին մէջ Աստուծոյ լոյսը չձագի և ներդրութիւն խնդրելու չյորդորուին :

Այս մարդուն անցեալն այսպէս կ'սրարզուէր . արիութիւն չունէր նա վերստին սկսելու կեանք մ'որ սակայն պէտք է ամէն օր սկսիլ :

Իբ տկարութեան վրայ շիկնելով՝ նոյն պահուն մարդն իր փեղդրին գտակը ջուրը կ'նետէր , որպէս զի ոչ ոք զինքը ճանչէ :

Թերևս շշուկ մը լսուեցաւ անցուկին կողմէ՝ որ տարտամ քայլի մը ներքև կ'կքի :

Մէկը անցուկէն կ'անցնէր : Մարդուն սիրտը կ'ձմլուի :

Տարօրէն է արդարեւ երկիրը զգացումն այնպիսի մարդու մը համար որ կեանքէն բաժնուելու կ'պատրաստուի . . . :

Երբեմն այն նաւակները՝ զիշերայն՝ հալածեալ մարդոց պատսպարան կ'դառնան, նոյնպէս զողերուն որ անոնց մէջ իրենց կողոպուտը կ'պահեն :

Անձանօթ մարդը բան մը չունէր տալու, բան մը չունէր կորուսելու, թէև կ'դողար վատօրէն մտածելով որ զիշերային շուկատ մ'իւր առջևը պիտի ելնէ : Այս մարդն անտես մնալու համար մարմինը ծռեց և ածուխին վրայ փռուեցաւ, գլուխն ուշիկ վեր վերցընելով որպէս զի նորեկ անձանօթին շարժումները գիտէ :

Նաւակին օթեկին (cabine) առջև կեցաւ ստուերը : Պահ մը լուռթիւն տիրեց, ապա լսելի եղան հեծկլտանք որ մարդուն վրայ թէ վատ և թէ լաւ տպաւորութիւն ըրին . վատ՝ վասն զի հիմակ կ'գատէր որ իրեն աղէտից չափ դառն աղէտք կան . լաւ, վասն զի արձաղանք մը կ'դանէին այս արտուքն իր սրտին մէջ զոր չորարեկ կ'համարէր :

Մարդն ուշագիւր ականջ գրաւ . հեծկլտանքը դադրեւ էին : Բայց հոյն՝ որ կ'փչէր՝ այս խօսքը բերաւ .

«Մնաս բարև, հողիդ իմ, մնաս բարև» :

Ուրիշ ձայն չեղաւ : Օթեկէն դուրս ստուեր մ'երեւան եկաւ, անցուկին շախիղը բունեց և մշուշին մէջ անհետ եղաւ :

Նոյն պահուն՝ մարդն այնքան ներքին ոյժ գտեր էր որ պիտի կարենար իրմէ աւելի տարաբաղդ էակի մը քաջալեր կարգալ . կ'զգար որ պիտի կարենար սփոփել իր համավիշտ ընկերին սիրտը, և սակայն այդ ուրուականն աներևոյթ եղեր էր :

Այս յետին ժամուն՝ զուրկ կ'մնար ողորմելին այս յետին միխթարութենէ : Մեռնելէն առաջ՝ քանի՛ քաղցր պիտի դար իրեն քիչ մ'ամոքել սիրտ մ'որմէ այնքան աղիողորմ հեծկլտանք կ'եւնէին :

Յանկարծ օթեկէն նորածին մանկան մը լալեւը լսուեցաւ :

Մարդն ոտք ելաւ, դէպ 'ի օթեակը վաղեց, և իր խանձարուրին մէջ փաթթուած նորածին ընկեցիկ մանկիկ մը տեսաւ անկիւնը :

Չկայ հայր մ'որ չարասուէ երբ մանկիկը կ'ծնի :

Այն որ ինքնասպան պիտի լինէր զոգաց որ հայր պիտի դառնայ : Հրատապ արտուքներ թափեց իր զերկը սեղմած նորածին մանկիկին վրայ :

Սիրտը զօրանալով՝ նորէն դարձաւ քարափն որու սալարին վերջին անգամ կարծէր կոխել : Նոյն ժամուն իր վատասրտութեան վրայ ամօթապարտ կ'մնար, և օրհնելով այն մանկիկին որ կենաց աղէտից դէմ կուռելու իրեն պէտք եղած ոյժը կ'տար, գլուխը վեր առաւ և լսեց իր խղճին ձայնն որ կ'ըսէր . «Արիացիր, քեզի պիտի օգնեմ» :

~*~

Ա

Բոլոր օրը՝ տափակ, անդալար և անբերի երկիր մը ժուռ եկեր էի՝ շտակաւով (diligence): ամէն կողմ խոպան դաշտեր, աւազուտ հողեր կ'տարածուէին. վտիտ հաւամբներ չէին կարող կենդանութիւն տալ այս արտորէից: Այս ամայի հողերուն մէջ շատ ժայռեր կային. չկար հովանի որով կարելի լինէր ջերմութենէ պահպանել խեղճ նօթի ոչխարներն որ հազիւ լօռի չափ կարճ խոտեր կ'դանէին ուտելու համար:

Ատեն ատեն մենաւոր գիւղի մը խողանէ տանիքէն քարակ մուխ մը կ'երնէր: Շրջակայքը՝ ոչ հիւղ կար ոչ շէն, և ոչ իսկ տուներու խումբ մը: Մարդը հեռացեր էր խոպան երկրէ մ'որ իր ճակատին քրտինքն արդիւնաւորելու համար աւելի մեծ ճղունք պիտի պահանջէր:

Այս ամայութիւնները պտըտելու համար շատ ժամանակ պէտք է: Կարծես թէ անեղբ են և անդադար կ'երկարաձգին:

Գաշտավայրին ծայրը լիափթիթ կեռասների մ'երեւցաւ, և իմ ուղեկիցներուս բերնէն սքանչազման աղաղակ մ'եկաւ: Քանի՛ զուարթ և զեղածիծաղ էր այս ա-

մայութեան մէջ անկուած ծառը, որ կարծես թէ անոր ծաղը կ'ուզէր սահմանել:

Երկրորդ կեռասների մ'առաջնոյն յաջորդեց, ապա ուրիշ մը, և շատ չանցաւ կառապանին մտրակը շառաչեց կեռասներիննրով եղբեալ մեծ ճամբու մէջ, որ կարծես թէ դրախտին ծառերն էին, մեր անցած անջրդի տեղւոյն բաղդատութեամբ:

Շտակաւուն աւելի խնդագին կ'ըլտրէր. կ'երեւէր թէ նոյն ձիանքն անգամ ուրախ էին որ այն ապաշնորհ հողին ըրած ախոր տպաւորութենէ կ'հեռանան:

Քանի կառքը յառաջէր, այնքան կ'խտանային ծառերը, և այնքան անանց պտուղներուն անքը մեր սիրտը կ'բանային:

Հեռուն սևաքարի տանիքները սկսան փայլել. զեղին ամէն մէկ տան առջև կեռասների մը տնկուած կար:

Բ

Քսան տարի առաջ անդ միայն փլածք կ'տեսնուէին:

Գիւղի երէց մ'եկաւ երիցատունը նստաւ և իսկոյն խեղճ զիւղացոց սիրտը գրաւեց, որ թշուառութեան դէմ անպաշտպան էին: Այս հովիւն երբ քարոզ տար մտիկ կ'ընէին. հովիւն ալ ամենէն անուս մտաց յարմար լեզու մը գործածել զիտէր:

Առաջին անգամ կնուծք մ'ընելուն՝ ծնողաց յորդոր կարգաց որ կեռասների մը անկեն:

Քաղցր է հարց տեսնել ծառ մը մանկիկի մը հետ բուսնիլը, որոնք այսպէս երկուորեակ կ'զառնան:

Մանկիկն ու ծառը մի և նոյն խնամքն ընդունեցան: Երկուքն ալ միասին պիտի ծլէին ծաղկէին:

Երբ երկրորդ անգամ մկրտութեան աւազանին մանկիկ մը բերին՝ կեռասենի մ'էս տնկեցին :

Չորս տարիէն ետք՝ այս անբերրի հողին վրայ հարիւրի չափ կեռասենի կ'բուսնէին : Քիչ քիչ այս մշակութենէ գոյզն ինչ բարորութիւն յառաջ եկաւ . մօտակայ անարդիւն դաշտերը բնակող մենաւոր ու եղկելի բնտանիքներ ծաղկող զիւղին մօտ հաստատուելու եկան :

Եւ որովհետեւ հանգստութիւնն ու դիւրակեցութիւնը տաժանելի աշխատութեան մը յաջորդեր էին , որ երբեմն չնչին արդիւնք մը կ'արտադրէր , ծնող մանկտիք իրենց կայտաւ ու զուարթ գոյներու կողմէ երկրին մէջ մշակուած պտուղներուն հետ կ'մրցէին :

ՄԱՆԿՏԻՔ Ի ՍՏՈՐԻՆ ՆԱՀԱՆՊԱ :

Ստորին Նահանգաց նկարչութեան դըլիաւոր հրապուրանաց պատճառը նկարիչներու համակրութիւնն է առ մանկտիս :

Հոլանտայի վարպետ պատկերհանաց շատ մը գործոց մէջ նշանակուած է անոնց տաժած սէրը մանկտոյն համար . նկարեր են զանոնք այլ և այլ վիճակի ու հասակի մէջ , միշտ այսպիսի նիւթի մը պահանջած համակիր ծանրաբարոյութեամբ :

Օրորոցէն սկսեալ մինչև դպրոցի ժամանակն իրբև փոքրիկ մարդ կ'նկատեն մանկիկը ֆլամաններն որ , ինչպէս կ'տեսնուի , մանկային կենաց գործերուն կարևորութիւն ընծայելով , իրենց առ տնին նկարներուն մէջ նշանաւոր տեղ մը վերապահած են անոնց :

Պէտք չէ փնտուել այս պատկերներուն մէջ իտալացի նկարիչներու իտէականը , որ մանկտին իրենց հեթանոսական կամ քրիստոնէական դաղափարներով նկարեցին , և կէս մը կուպիտոններ և կէս մը հրեշտակ ըրին : Ստորին Նահանգաց մանկտին կ'ապրին , կ'գործեն և այն ուժեղ ցեղը կ'ներկայեն որ պիտի ոգորէր և իր բնակած երկրին ու կլիմային դէմ յաղթական պիտի կանգնէր :

Անհամար նկարներու մէջ՝ Օսդատի նկարած ընտանիքը, որ ամբողջ սեւազգեստ փոքրիկ ժողովուրդ մը կը ներկայեն, յատկապէս նշանակական է: Չկայ պատկեր մ'որ Ֆլամանեան ընտանեաց սիրալիր ծանրաբարոյութիւնն աւելի լաւ բացատրած լինի:

Եթէ զատ զատ քննենք այս մանկտոյն գիմաց դժերը՝ հասարակ կ'գտնենք. բայց այս աղջկանց վրայ կ'նշ բարութիւն, կ'նշ համբերութիւն, կ'նշ անձնուիրութիւն կ'երեւին, աղջկունք որ մայրական թեւին ներքեւ կ'ապրին և տունէն պիտի ելնեն միայն նմանօրինակ տուն մը հիմնելու, ուր խաղաղութիւնը պիտի տիրէ:

Անտարակոյտ հրաշակերտ մ'է այս պատկերը Լուվրի մէջ գտնուած Ֆլամանեան ուրիշ բազմաթիւ նկարներու մէջ. և սակայն ոչ անոր կազմութիւնն և ոչ գոյնը, որ շատ նշանաւոր կերպով եղած են, այս պատկերը նուիրագործեալ երկասիրութեանց մէջ դասելու չեն յաջողած: Պարկերհամին մատը գրեթէ կ'անհետի, հօր գերը կ'երեւի տիրական. գլայումն այնքան զորաւոր կերպով միացած է գործին շինութեան որ հետաքրքիրը կ'մոռնայ թէ բնութեան մէկ մեկնութեան առջև կ'գտնուի: Ֆլամանեան կենաց վրայ բացուած պաւտուհան մ'է:

Այս պատկերին առջև՝ հարկ չկայ որ մարդ քանգէր լինի: Ամէն որ այսպիսի նկարի մ'առ ջն պիտի շարժին, թէ տգէտ և թէ գիտուն, անոնք որ նկարչութեան ճշմարիտ գործոց արժէքը կ'վերլուծեն և անոնք որ առաջին անգամ Միսլէն կ'մանեն: Իմաստակ լինիլ պէտք է մարդ որ Գեղեցիկին օրինաց վրայ հակաճառի՝ Օսդատի ընտանեաց գիմացը, որու անդամակից կ'կարծէ ինքզինքը յանկարծ հանդիսատեսը, անոր կատարել

հանդատութեան մանակից գտնուելով: Այլ ևս Լուվր չէ գիտողն այլ Ֆլանարա: Առ տնին խունկ մը կ'բուրէ այս տեսարանէն որ կ'թափանցէ հանդիսատեսն և հրաշակերտներու յատուկ սպաւորութիւնը կ'մնայ, այսինքն ամէն մարդոց համար հրապուրելի լինին և այնքան համակրական որ ամենքը կ'ցաւին որ այսպիսի ընտանիքի մը հայրն ու նկարիչը չեն:

Նուաղ նշանաւոր գործ մ'ալ Ռիւպէնսի որդւոյն կենդանագիրն է, զոր միայն փորագրեալը տեսած ենք: Այս փոքր գտակով երեսան՝ որ իր քօթօճկկով (hochet) մեծ աթուղի վրայ նստած կ'խաղայ, նախադաս կ'սեպեմ քան մետաքսէ և թաշէ լաթեր հաղած սիրուն մանկիկները զոր պատկերհասն իր ժամանակին աւաղորեցոյն համար կ'նկարէր, վասն զի Ֆլամանեան զարուցին պարագլխուն վրձինին փայլը, իր հարստութիւնը, նոյն ժամանակի գիւանդիտութեան մէջ ունեցած բարձր գիրքը, Ռիւպէնսն ընտանեկան ներքին կեանքէն հեռացոյցին. և վեհապետներու համար այնքան ինքնաբերութեամբ նկարած պատկերներուն մէջ աւելի շքեղութիւն կ'գտնեմ քան թէ խորիմաստութիւն:

Հոլանտացի (Ֆլաման) մանկտին այլուր կ'փնտռեմ, աւելի մուրացիկներու պատկերներուն մէջ: Չքաւորներու մանկտին՝ իրենց խաղերուն մէջ աւելի միամիտ՝ փոյթ չեն ըներ եթէ բան մ'աւրեն. անշուշտ աղւոր կերպերով չեն փայլիր, բայց անմեղ զուարթութիւնն իրենց պակասութիւնը կ'ծածկէ: Պէտք է տեսնել զանոնք թէ ինչպէս բաց օդին թակ խաղացողները կ'գիտեն, ինչպէս կ'նային իրենց հայրն երբ գնդակի խաղով կ'զլաղի. բայց մանաւանդ պանդոկներու մէջ անոնց խնդութիւնն աւելի երեւան կ'ենէ. փոքրիկ արա-

ըածներ, հետաքրքիր և շատակեր, իրենց հայր կ'ըստ-
խեն տապալներէ վազած համեմերու մէջ և իրենց քիթն
անոնց մէջ խոթելու չեն երկնչիր, մինչդեռ քանի մը
քայլ հեռու՝ մայրը՝ խոտին վրայ նստած՝ իր նորածին
մանկան ծիծ կ'տայ :

ՏԱՐԱԳՐԻ ՄՕՐԱԳՐԷՆ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

Ա

Ի՛նչ վիշտ համակեց մեզ երբ հարկ եղաւ հեռա-
նալ այն տունէն ուր այնքան երջանիկ օրեր անցուցեր
էինք մեր ամուսնութենէ ՚ի վեր :

Կարծէինք թէ տան մէն մի քարին, ծառին մէն մի
ոստին վրայ կապուած կ'ընդունէինք մեր անցեալ երջան-
կութենէ կտոր մը և թէ այս երջանկութիւնը բնաւ չախ-
տի վերածնէր :

Բակին խորը ջրհոր մը կար՝ զոր հին շամբուկ մը
կ'հովանաւորէր, և այս ծառին տերեւներուն մէջէն ման-
կիկն իր դեղածիծաղ երեսը ցոյց տալու կ'ախորժէր :

Կարծես թէ՛ մեր մեկնելու օրը մանկիկը չպիտի տես-
նէր ալ իր խաղերուն այս ընկերը : Շամբկին բունն իր
թևերովը կ'ըջապատէր, վեր մազլելու կ'ջանար և չէր
կամեր զայն թողուլ :

Եւ սակայն պէտք էր շտապիլ, առանց վայրկեան մը
անցընելու մեկնիլ. մեզ կ'հալածէին :

Բ

Երբ մարդ իր տունէն կ'հեռանայ գիշերայն՝ վազօնի մը ներսի դին սղալի կ'երևի, մէջ տեղը դողդոջուն կը քնանան ուղևորները՝ մինչդեռ փոքրիկ կանթեղն մը լոյսը յողնած աչերու վրայ տմոյն նշոյլ մը կ'արձակէ :

Մթին խորհուրդներ կ'սաշարեն մարդու միտքը : Ի՞նչ պիտի պատահի . պիտի կարենանք սահմանադրենք անցնիլ : Եթէ մեզ չձերբակալեն, ի՞նչ պիտի ընենք տար աշխարհ ապրելու համար :

Այս տաղնասղալի գիշերները՝ թշուառութեան սեփին աւելի ահուելի կ'երևի : Թերևս չկայ հաց կնկան համար, չկայ հաց մանկան համար :

Նոյն պահուն օրդիս շարժում մ'ըրաւ . իմ կնկան և իմ մէջ տեղ երկնցեր էր : Այն կարծր տախտակին վրայ՝ մանկիկն այնքան հանդարտ կ'քնանար որքան իր անկողինն մէջ . իր շրթունքէն մաքուր շունչ մը կ'բուրէր :

Աինս և ես իրարու ակնարկ մը նետեցինք :

— Գոնէ մանկիկը յոգնութենէ չտառապիր :

Քիչ ատենէն երկաթուղւոյն դալստեան նշանը լսելի եղաւ . ինդառիթ էր այն իրենց հայրենի տունը մտնողներուն համար, իսկ մեզի համար սպառնալից և լին տառապանօք :

Ֆրանսան սահմանադրւեալն զատող վերջնութիւն կաշարանը կ'ծանուցանէր այն : Անոր մէջն էր վտանգը : Պարտաւոր էինք նոյն վայրը կայ առնուլ, գիւղէն հեռտիտան անցնիլ և անտես մնալով անտառը համարիլ :

Շուտափոյթ ակնարկ մը նետեցի վազօնին դռնակին, և մեր փախուստին խափանարար բան մը չտեսնելով .

— Սիրտ ան, ըսի կնոջս :

Պարտաւորեցանք մանկիկն արթնցընել, որ՝ աչքը բաճալուն՝ զարմացաւ նորեւ արշալոյսը տեսնելով :

Գ

Գիւղն ամէն մարդ քունի մէջ էր, դռնապահէն զատ՝ որու հարցուցի թէ ո՞րն էր ամենէն կարճ ճամբան մօտակայ շէնը հասնելու, որ սահմանադրւին գծին վրայ կ'գտնուէր :

Լոկ փողոց մը կար անցնելու : Անոր ծայրը գիւղը շէնէն զատող փոքր անտառի մ'ուղին կար :

Ազատեր էինք :

Յանկարծ փոքրիկ տղան պոռաց .

— Զինուոր :

Աարծեցի թէ կ'օխալէր :

— Զինուոր, զինուոր, կ'կրկնէր նա յամառութեամբ մը զոր տղայքը կ'յայտնեն իրենց աչքին զարնող բան մը ցոյց տալու համար :

Իրօք, քանի մը քայլ հեռու դասապետ մ'իր ձին կ'թամբէր : Ի՞նչ տարտու բռնեց զին, և կինս ինչպէս զղաց հարկաւ իմ թեխ գողգոջուն սեղմումը : Ամէն պարագայ մեզ մասնատու էր : Այնպիսի ժամուն՝ մեր գալուստը սահմանակից գիւղ մը, մեր դիրքը, ծրարները զոր մեզի հետ կ'տանէինք :

Բարեբաղդօրէն դասապետն իր ձին թամբելու վրայ էր, և անտարակոյս իր աչքէն պիտի խոյս տայինք՝ եթէ որդիս՝ իր մօրը քովէն յանկարծ հեռանալով, դէպ 'ի զօրականը չվազէր, որպէս զն անոր զդետող, պարկն և զեսնաբարշ թուրն 'ի մօտուստ տեսնէ և հիանայ :

Արեւի չէր փոքրիկ տղան կոչել, որ անմեղօրէն կ'ոստոտէր դասապետին բողբոջիքը, զէնուր, յէ, կը պուար, մարդն ու կենդանին այնպիսի հիացած աչօք կ'զիտէր, որ դասապետը, թէև բազմադարձ կ'երևէր, տղաս իր թևերուն մէջ առաւ, և, իր զուարթուն դէմքին վրայ սքանչանալով՝ ձիուն թամբին վրայ նստեցուց:

Այս իրողութիւնն իմ պաղարիւնութիւնս բերաւ: Գլուխս վեր առի և շիտակ դասապետին մօտ դնալով՝ շնորհակալ եղայ որ փոքրիկ մանկան հոգ կ'սանէր, որու խելքը միտքը խաղալ էր:

Յանկարծական ներշնչութեամբ և անմտադիր հարցուցի դասապետին թէ զիւզին երէցն ո՞ր կ'բնակէր:

— Երէց, կրկնեց մանկիկը, որ այս անգամ ինձ օգնութեան հասաւ:

— Պարոն Ռիշարը, հարցուց դասապետն որ, իմ որդւոյս թախանձանքը լսելով, կարծեց թէ նորեկներն իրօք երիցատունը կ'երթան:

— Ռիշար, վրայ բերաւ մանկիկը, Նախախնամութեան շնորհիւ մը:

Առանց չարամտութեան և իր սովորութեան համեմատ՝ ամսէ մ'ի վեր բառերուն վերջին երկու վանկը կ'կրկնէր:

— Երէցին դրան առջևէն պիտի անցնիմ, և ձեզի անդ պիտի առաջնորդեմ, ըսաւ դասապետը:

Արդարև, քանի մը քայլ հեռու, երիցատան դիմացը հասանք: Այն ատեն դասապետն իր երիվարը մտրակեց ուժղին և այն ինչ աչքէ հեռացաւ, նորէն վերագարձանք, անտառը հասնելու համար նեղ ճամբայ մը բռնելով, և ժամ մը քալելէն ետև՝ սահմանազխէն անարգել անցանք:

Գ

Ճշմարիտը մանկտիք մարդոց մէջ միութեան գիծ մ'են: Անոնց տեսքն եսասիրութեան ներքև խղզուած բնական զղացումներ կ'զրդուեն: Ստորին դասու մարդիկ մանաւանդ իրենց թևերն ու սիրտն աշխուժիւ կ'բանան մանկան: Ասոնց համար երանութեան մը, օրհնութեան մը նկարն է այն:

Տակաւազործի մը տան կէսը վարձու առինք, անոր տունը մտեր էինք սաստիկ ցրտէ մը ստիպեալ:

Երբոր մեր մանր մունը բաները կարդի գնելու վրայ էինք, տակաւազործին կիներ ներս մտաւ, բանուորի մը հետ, որ հաստ կոճղեր և պարկ մը տաշիւ կ'բերէր: Տան տիկինն աղաչեց մեզ որ այն փայտն ընդունինք, մինչև մեր պաշարը պատրաստելը:

Փալփուռ կրակը մոռցուց պահ մը մեր ցաւերը: Մեր երկիրն 'ի Պուրկօնը, միայն Ծնունդին այսպիսի կոճղեր կ'այրեն, ածուխը մեր երեկոյեան մեծ զուարճութիւնն է:

Այժմ տարագիր ենք, և կ'երևի թէ այս բարեմիտ մարդիկ մեր գալուստը կ'շնորհաւորեն այնքան աղէտը կրելէն ետև:

Այս խնդառիթ կրակին առջև՝ մեր ուղեորութեան պարկը բացինք և քիչ մ'ուտեստ սեղանին վրայ գրինք: Մեր կերակուրն առատ չէ. բայց շողուն վառարանը պակաս բաները մոռցընել կ'տայ և այդ բաները վաղը միայն պիտի կարենանք ձարել:

Քիչ մ'ետք՝ տակաւազործին կիներ դուռը բացաւ ներում խնդրելով որ մեզ անհանգիստ կ'ընէ:

— Աւասիկ, ըսաւ, մեր երկիրն մէկ կերակուրը, որ թերևս պզտիկ տղուն հաճելի երևի:

Այն ատեն սեղանին վրայ դրաւ լայն սկաւառակ մը շաքարեայ բրինձով լին, որ վեց հոգի կշտացընելու չափ առատ էր :

— Եթէ մանկիկը կ'սիրէ այս, յարեց նա, շաքար-թը մի անգամ կ'եփենք և անոր բաժինը պիտի պահեմ :

Այս մտերմութենէ այնքան սիրտս շարժած էր որ հազիւ կարող էի բարեսիրտ կնկան իմ շնորհակալըքս յայտնել : Նոյն պահուն շիշ մ'ալ կ'հանէր :

— Իմ էրիկս, ըտաւ տակաւագործին կինը, այս գի-նին կ'ղրկէ ձեզի որ ճաշակէք :

Եւ որովհետեւ ծանր կ'դար մեզ այսքան պարտաւոր մնալ մեր տան աէրերուն, կինը յարեց թէ իր էրկան գիւրին էր, արուեստին բերմամբ, սովորական այլ բա-ւական համեղ զինի ճարել :

Մեր նայուածքը թարգման եղան մեր երախտագի-տութեան : Օր մը միայն չտեսցայ : Պարկեշտ մար-դոց վարձուորներն ենք, որ մեր տուած վարձքէն աւե-լն պարգևներ կ'ընծայեն մեզ : Երբոր տեսան որ զա-նոնք ընդունելու կ'զգուշանանք և կ'շփոթինք, մանկիկն իրենց բարի գործոց իբրև բաշխատու կ'գործածեն :

Մեր սենեկին ետեւը պարտիզակ մը կայ որ երկու տունուրներուն ալ կ'ծառայէ : Անդ կ'խաղայ մանկիկը, անդ կ'երթայ տակաւագործաց աշխատանքը տեսնելու : Շատ քիչ անգամ կ'զառնայ առանց այս բարեսիրտ մարդոց կողմէ մեզի պարզ և մը բերելու :

Իսկի՞նք փոքրիկ բանբեր, քանի՞ ծանր էր մեզ յաք-տոր բերել քեզ. դու մեր դրացիներուն բարեսրտու-թեան աղբիւրն եղա՛ր : Օրհնեալ եղի՛ր որ ամենուն սի-րայօժարութիւնն ու բարեգործութիւնը կ'ըղբուես, և վերջէն յիշէ, որ բարեգործութիւնն ու սիրայօժարու-

թիւնը՝ զթառաս հոգիներ՝ քու առաջին ճամբուդ վե-րայ՝ բարիք սփռեցին :

Ե

Ի՞նչ ընել պէտք էր այս փոքրիկ օտար քաղաքը, ուր ամէն մարդ արուեստ մը կ'բանի կամ պաշտօն մը կ'վարէ և իր որդւոց կ'աւանդէ : Չեմ կարող թեւերովս աշխատիլ, և ոչ բանւոր լինիլ. չեմ բսեր թէ ձեռ-նական գործէ կ'շեկնիմ, բայց պէտք է որ մարդ բեռ բառնալու սովորած լինի, և իմ ոյժս չբաւեր : Աերջն ո՞ր պիտի երթայ : Մեր դոյզն ստակն օր ըստ օրէ կը հասնի, և պարտաւոր եմ հոգ ասնիլ մանկիկն զոր կինս իր ծոցը կ'կրէ :

Իմ երբեմն բաղմամբիւ ընտանիքէս՝ միայն հօրս մէկ քոյրը կ'մնայ : Հարուստ է նէ. բաղդն նէրա նպատեց. չհաւտար բնաւ որ իրմէ նպատտ խնդրողները կ'մերժէ : Ինք թշուառութենէ քար սիրտ մ'ունենալուն՝ կ'կարծէ թէ մարդուս պատահած որ և է դժբաղդութիւն, իր սխալանաց պտուղն է : Միտքը բաւական բաց է, սա-կայն զուրկ է բնաւին եռանդուն կարեկցութենէ : Եթէ երբէք իմ ազգականս օգնէ, սնափառութենէ է. եթէ իր այս սնափառութիւնը չզրգօի, իր քասիլը միշտ դոց կ'մնայ :

Ահա այս անձն է միայն որու՝ ազգականութեան պատ-ճառաւ՝ զիմելու կ'ստիպուիմ : Ո՛րչափ սիրտս կ'ճնջի մտածելով որ իմ քաղաքական կարծիքս ստեպ ծաղը ընող կնկան մը զիմելու կ'ստիպուիմ օգնութեան հա-մար :

Եւ սակայն պարտիմ զիմել, իմ կնոջս համար, իմ

որդուոյս համար, քիչ ատենէն ծնելիք մանկիկին համար :

Որպէս թէ վատ դործ մը կ'ընէի, սենակը փակուեցայ իմ հօրքեռու գրեւոր համար : Այս մասին խօսք մը չըրի կնոջս : Քանի՛ հպարտ սիրա ունի :

Բնասպէս պարտաւոր էի յայտնել հօրքեռու թէ ո՞ր քաղաքն ապաւիներ ենք : Չմտցայ խօսելու թէ տակառագործն ու իր կիներն ինչ սրտային ընդունելութիւն և ինչպէս ամէն կերպ խնամք ցոյց տուին մեզ, և իմ երախտագիտութիւնս խանդաղին բացատրեցի որպէս թէ նոյն խնայ այս բարեսիրա մարդոց կ'ուղղէի իմ շնորհակալէքս : Այս զգացմունքս՝ այս առնը մտնելէս 'ի վեր, իմ միակ հաստատուն մտածմունքս են : Երբէք ձեռքէս առիթ մը չեմ հաներ իմ տան տէրերուս ցոյց տալու թէ կ'իշխեմ իրենց բարիքը . ըսի իր գրայիններուն, ամէն անոնց զոր դիպուածով կ'տեսնեմ, բայց կ'երևի ինձ թէ գրելովս աւելի կ'սնդեմ իմ երախտագիտութիւնս :

Իմ գիրս աւարտելով՝ տեսայ միայն որ հօրքոյրս թերևս այս երախտագիտութեան նշանները հրաւեր մը համարի անոնց արժանի լինելու : Բայց ինքնայորդոր, առանց գիտման գրեցի, և շատ ծանր պիտի դար ինձ պատուել այս երեւներն որոց մէջ իմ սիրտս բնասպէս կ'ըմպէր իր զգացածն անուշագիր : Գարձեալ՝ մտածեցի որ այսպիսի զգուշաւոր խնդիր մը, եթէ երբէք հօրքոյրս այս մտօք ըմբռնէր, զինքը չպիտի նեղէր, և ազատ պիտի թողար իմ աղէտից կարեկից դատուելու եթէ յարմար գատէր. թէ ընդ հակառակն ասով ծանր մերժում մը կրելու չէի ենթարկեր եթէ ինձ օգնութեան համնելու տրամադիր չերևէր . ուստի նամակս գրածիս պէս ճամբայ հանեցի :

Պատասխանը շուտով եկաւ : Երբք որ ետք՝ ցրուիչը փողոցը հանդիպելով ինձ՝ նամակ մը յանձնեց որու ձեռագիրը ճանչեցի : Սիրտս ինչպէս կ'տրոփէր : Հօրքեռու շուտ մը պատասխանելու եռանդն ինձ բարեգուշակ երեցաւ : Տանս ճամբան բռնիցի որ այս ուրախառիթ լուրը կնկանս իմացրնեմ : Եւ սակայն՝ դուռը բանալու վերայ էի՝ երբ չգիտեմ ինչ խորհրդածութեամբ կայ առի : Հասցիս եթէ պատասխանը փափաքածիս պէս չեղնէր : Ուրեմն ինչ հարկ կար այս անձկութիւններս կնկանս հաղորդել և անոր ալ հոգ տալ : Ինչ պէտք էր ըսել որ մեր ստակը հատնելու վրայ էր :

Պէտք չէ իմ անբաղդ ճէննիս յոյսերը ցրուել, և անօգուտ տեղը զինք տանջել : Իր վիճակը չէր ներեր որ այսպիսի այլայլութիւններ կրէ : Ահնս բարի, վեհանձն է . եթէ իմ ազգականնէս օգնութիւն մը յուսալ անտեղի էր, ինչ օգուտ ունի ցոյց տալ անոր 'ի մօտուստ խստարտութիւնը, ետասիրութիւնը :

Չեմ ժտիր բանալ այս նամակն որ իմ ճակատագիրս կ'պարունակէ : Տանս անդամ դիրը հանեցի որ փաթեթը պատուեմ, տասն անգամ գրպահս գրի . . . վաղը պիտի կարդամ . . .

Զ

Ամէն առտու տղեկս քաղքէն դուրս կ'տանիմ որ թարմ օգ ծծէ : Երթեկեղ ձկնորսի նաւակները, նահանգստիւն շարժումը, առաններուն բոլորաթիքը զըտնուած կենդանիները, տղեկին սփոփելի և ուշադրաւ տեսարան մը կ'ներկայեն :

Այս միջոյն ընտրեցի նամակը կարգալու համար :

Պէտք է վերջ տալ իմ սնտոի անձկութեանցս : Արդ զիրն ընդունեցայ որ կարդամ և պատասխան տամ ինչ որ լինի անոր պարունակը :

Աւստի փաթեթը պատուեցի : Հօրքոյրս խնդակից կը լինի ինձ որ իմ առջև բարի մարդիկ ելան , այս նիւթիս վրայ երես մը գրեր է : Պուրկօնի մէջ դառնաշունչ ցուրտ մը պատահեր է , գեղացիք հաճողով մէջ են որ իրենց այդեստանները չփնասուին . երկրին բերքն իմ հօրքեռս հող կ'պատճառէ : Այս մանր պարպանքն երկրորդ երեսը բռներ են : Յուրտն այնքան սաստիկ եղեր է նոյն իսկ պատսպարեալ տեղուանքն որ հօրքոյրս ստիպուեր է դարաստանին աւազանէն կարմիր ձկները հանել տալ , առ ահի որ չստաին :

«Գրեթէ բոլորովին վառեցի իմ ձմեռուան փայտերս՝ որու կէտը միայն կ'սպառէի սուլորաբար , կ'յարէ հօրքոյրս : Իմ հաշուեցոյցիս մէջ գրուելիք անակնկալ ծախս մ'է այս» :

Ապա այլ և այլ լուրեր կ'հաղորդէ ինձ կառայաւորն , խոհակեր կնկան վրայ , և զիրը կ'աւարտէ իմ կնոջս բարեներ տալով :

Այս է ամենը : Ահաբեկ մնացի . իմ յետին յոյսս կ'մարէր : Չկար բառ մ'անդամ որ յայտներ թէ մեր աղէտից կ'արգահատէր հօրս քոյրը . չկար բառ մը զանոնք ամոքելու համար : Ա՛հ , քանի՛ քարսիրտ են հարուստները : Այս անգութ կիներն իր անհիմն ողորց կարեկից ընելու կ'ջանայ զիս միայն : Կարմիր ձկեր որ կը մնին . սպառած փայտը . ինչ մարդասիրութիւն :

Կ'փափաքէի լալ որ արտտուքս թափէին այս նամակին վրայ և անոր գրերը ջնջէին : Այն ատեն պիտի վիշտս մեղմէր :

Նոյն պահուն բոլոր մարդիկը կ'ատէի և սիրտս քէնու հեռ կ'յորդէր :

Տղաս իմ կողմն վաղեց ցատկատելով և զիս կոչելով : Եւ ես կ'խորհէի . ինչո՞ւ համար աշխարհ եկար , խեղճ տղայ : Քանի՛ քանի ժայտեր պիտի գտնես որոց դէմ սիրող պիտի փշրի : Ի՛նչ դառնութիւններ պիտի կրես , և ի՛նչ կակճալի տրամութիւններ :

Տղաս իմ տխուր մտածութիւններս չէր հասկընար : Նոյն պահուն քարափին երկայնքը կ'ձեմէինք , վարն երկու պառաւ կանայք լաթ կ'լուային : Արդիս ուրախութեան աղաղակներ կ'արձակէր՝ տեսնելով այս պառաւներուն կարմիր վտաւակը , եռանդուն աշխատանքը , տոփանք՝ որ չոր ձայնով մը՝ թրջած լաթերուն վրայ կ'ընկնէր , և այս կանանց աշխատութեան վրայ մի շատ հարցումներ կ'ընէր ինձ :

Լաթ լուացողներէն մին դարձաւ և կէս զաղղիարէն կէս Ֆլաման գոեհիկ բարբառով քանի մը խօսք ըսաւ մանկան , թէ և հազիւ կ'հասկընայի , մինչդեռ ձեռքով նշան կ'ընէր որ իրեն մօտենայ :

Երկչոտ տղան կիսովին իմ ետևս կ'պահուրտէր միշտ հետաքրքիր աչօք պառաւին շարժումները դիտելով :

Լուացարար կիներն իր քովը գտնուած կողով մը բացաւ , դանակ մը հանեց և կողիով պատած պատտու մը հաց : Այս էր իր առաօտեան նախաձաշիկը :

Տղեկը միշտ կ'նայէր պառաւին , որ ինքն ալ տղուս կ'նայէր : Երբ տեսաւ որ իր լեզուն ու նշաններն անհասկանալի կ'մնան՝ պառաւը քարափն 'ի վեր ելաւ , մեզի մօտեցաւ և իր եղոտ պատառէն կտոր մը կտրելով տղուս ընծայեց :

Երբ շնորհակալիքս յայտնելով անոր՝ ընդունելու կը մերժէի .

— Պարոն, բոլոր սրտովս է որ կ'ընծայեմ, ըսաւ լաթ լուացող կիներ :

Նոյն միջոցին՝ աչքերս լեցուեցան և սիրտս սփոփում գտաւ : Այս հացը, որմէ խեղճ կին մը կ'զրկուէր իմ որդւոյս բաժին մը հանելով, իմ հօրքեռս եսասիրութիւնը մոռցուց :

Տանս ճամբան բռնեցի, ոչ այնքան տրտում՝ մարդկային բնութիւնն իմ կարծածէս լաւադոյն գտնելով :

Ե

Տան վարձքը վճարելու ատենը հասաւ, այնքան շուտ որբան բոլոր պայմանաժամերն՝ երբ չքաւոր մարդիկ իրենց պարտքը տալու պարտաւոր են : Իմ դալէս անմիջապէս ետքն այդ դումարը զատ դրեր էի, որպէս թէ՛ ինձի համար՝ խիստ նուիրական պարտք մը վճարեմ իմ տան տէրերուս որ միշտ փափաքներս կատարելու պատրաստ կ'դտնուին : Այլ սակայն հարկ եղաւ այն դումարէն մաս մ'առնուլ և երբ օրը հասաւ, միայն վարձուց կէսը կարող եղայ տալ տակառաւաճառին :

— Պէտք չունիս նեղուիլ, ըսաւ նա : Ես այդ օտաւ կին կարօտ չեմ. թերևս ընտանեացդ պիտոյքը հոգալու քեզի ծառայէ . . . : Երբոր աւելի հարստանաս, յարեց նա, այն ատեն մեր հաշիւը կ'նայինք . . . բայց առ այժմ չեմ ուզեր որ այդ փոքրիկ պարտքիդ համար հոգ ընես :

Այս պարզ գործաւորն ինչ անձնուիրութիւն, ինչ փափկութիւն կ'յայտնէր : Քանի քանի մարդիկ կան որ թշուառութեան պատճառաւ կ'ընկճին : Ինչ ջերմազին սրտով իմ շնորհակալըս բացատրեցի տան տիրոջս :

— Եթէ ես քու տեղը լինէի, ըսաւ նա, ստոյգ եմ որ դու ալ նոյնը պիտի ընէիր :

Այս ոսկի սիրտն Աւետարանի բարոյականն 'ի դործ կ'դնէ անդէտս : Միթէ ես ալ նոյնպէս պիտի վարուէի՞ երբ հանդարտիկ կ'ապրէի բնիկ երկիրս, սև բաղդին ինձի համար պատրաստած աղէտից լիովին անտեղեակ : Տակառադործը մեծ դաս մը տուաւ ինձ. փափաքել էր որ ուրիշին տառապանաց անզոյց մարդիկ այս դասն ընդունէին : Եւ ոչ անձի մը թշուառութիւնը կ'ուզեմ. բայց կ'փափաքիմ որ դաս մը հարուստներ այս տեսակ առատասիրտ հոգիներու հանդիպէին. թերևս լաւագոյն դառնային :

Նոյն իրկուն՝ առկառադործն իմաց տուաւ ինձ որ իրեն երթամ տեսնուիմ :

— Քեզի համար խօսեցայ, ըսաւ նա, իմ մէկ ազդականին, որ ծովային միջնորդ է, և այս օրերս գործակալ մը կորսնցուց . . . : Արդեօք իր զրատան մէջ պաշտօն մ'ընդունելու կ'հաւանին, մինչև որ լաւադոյն տեղ մը գտնես :

Այս ազնուասիրտ մարդուն ձեռքը սեղմեցի : Ինչ ուրախութիւն, օրապահիկ մը շահիլ : Ա՛խ, որբան պիտի խնդայ կիներ և որդիս, իմ ճակտիս վրայ քանի՞ քանի հոգեր չպիտի տեսնէ :

Ը

Իմ կինս աղջիկ մը ծնաւ յաջողութեամբ : Իմ փոքրիկ որդիս քոյր մ'ունի . . . : Ինչպէս մարդուս գաղափարները կ'այլայլին : Աինս և որդիքս երբեմն Ֆրանսայի յիշատակը մտքէս կ'վանեն : Արդեօք ընտանիքին հաւա-

քուած տեղն է հայրենիքը : Իմ զաւակունքս , ինձի համար բոլոր աշխարհն է : Ամէն բան անոնց մէջ կ'ամփոփի . վառարանն են որու բոլորտիքը կ'ձգին ամէն ինչ :

Աշխատիմ և բոլոր ընտանեացս աւուր պարէնը հեշտիւ չեմ վաստկիր : Եւ սակայն , երբ օտար երկրի վերայ հայրենակից մը կ'տեսնեմ միայնակ , առանց ընտանիքի որ իրեն արիւթիւն ազդէ , կ'մտածեմ թէ որչափ աւելի երջանիկ եմ քան անզաւակ տարազիր մը :

~*~

ԱՄԵՆԷՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քանի քանի հայրեր ուրիշ ժառանգութիւն չեն ձգեր իրենց զաւակաց այլ միայն բազմաշխատ կեանքի մը յիշատակը : Այսպիսի հրիտակ մը փոքրիկ բան մը կ'երևի . ազահի մը գիզած դանձերէն աւելի մեծ է , և որդին զանոնք վայելելով առ հարկի շուայլ պիտի դառնայ :

Բողորովին աշխատութեան նուիրուած պարկեշտ կեանքի մը տեսքը համակրութիւն կ'երբէ , այս համակրութիւնը սովորական ինքնասիրութեան կ'յաղթէ . բարերեզործութեան վերարկուով կ'ծածկէ պատուաւոր ընտանիք մ'որ թշուառութեան դատապարտուած կ'երևէր . և այսպիսի հայր մ'առանց ցաւի կ'մեռնի . ամէն օր բոլոր ճիգը թափեց իր ընտանեաց ասպարէսը հողալու . իր պաշտօնն աւարտեց և խաղաղութեամբ կ'դոյգէ աչքը , քաջ գիտնալով որ իր այրին և զաւակունքը բազմաշխատ կեանքէն օգուտ պիտի քաղեն :

Այս է պատճառն որ ընկերութիւնը դուն ուրեք կը մերթէ իր առատաձեռնութեան նշանները յայտնելու այն տաղանդաւոր մարդուն զաւակաց , որ իր միակ փափաքը միտքը զարգացրնել լինելով կարող չէր եղած թէ բազդին թէ գիտութեան գուռը զարնելու :

Թո՛ղ մատենագրի մը , գիտունի մը , գտիչի անունն

անմեռ մնայ, թող փոքր ինչ համբաւ թողու, և յաջորդ սերնդոց մէջ արձագանք մը պիտի դառնաի որ այս մարդուն սերունդին 'ի նպաստ պիտի խօսի:

Բայց յատկապէս միջին դասերու մէջ պատուաւոր վկայութիւններ երևան կ'ելնեն իրենց զաւակունքն արժանապէս դաստիարակող հարց 'ի նպաստ:

Մարդ՝ որ և է միջակ վիճակի մէջ՝ կարող է անուն ստանալ, և տղեկի մը համար լաւագոյն դաստիարակութիւն մ'է տեսնելն որ իր հայրը կ'պատուի և լսելն որ իր անձին մեծ յարգ կ'ընծայուի:

Այն որդին որ իր հայրն երկրին ամենէն արժանաւորը կրնայ համարիլ, այն որ ամենէ աւելի աշխատած է, այն որ ամենէ աւելի յարգ ու պատիւ կ'վայելէ, ժառանգութեան մը կ'տիրանայ որմէ որ և է ձախորդութիւն չկրնար զինքը զրկել: Եւ այս դանձը, որու պահպանութեան հոգն իր վրայ է, որդի մը պիտի ջանայ աւելցընել:

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ԳՍՆԻ ԴԱՇՆԱԿՆԵՐԸ

Ա

Չեմ կարող մանկութեան վրայ խօսիլ առանց զիւղի յիշատակներ անոր կցորդելու. միութեան զիծ մը շարունակ կ'զօդեն զանոնք իմ մտքիս մէջ: Ես միշտ այնպէս պիտի հաւատամ որ իր առաջին տարիները բացօդին մեծնող տղեկը քաղաքը մեծնող տղեկին վրայ ֆիզիքական և բարոյական դերազանցութիւն մը պիտի ունենայ:

Գիւղը՝ օդով կ'ըջապատուի տղեկը. քաղաքը՝ պէտք է զանի ասուի հազուստով շրջապատել:

Արտորէից մէջ՝ տղեկը ճամբաները կ'վազվզէ ազատօրէն. իրեն համար շատ նեղ բանտեր են մեծ քաղաքներու բռեայ տնակները:

Գիւղը՝ օդին ու արևուն զգուանքը կ'ընդունի տղեկն ամէն վայրկեան: Երկիրը, ամպերը, աստղերը շարունակ իր իմացականութեան առջև նոր նոր հորիզոններ կ'բանան:

Ընդ ունայն կ'փնտռեմ Բարիզի այն վայրն ուր բնութեան այս տեսարանները պարզուին, որ հոգին կ'թափանցեն, կ'սփոփեն և աւելի ազատ ծփալու պատճառ կ'լինին:

Ի՞նչ տեսակ բարիքեան դաշնակներ են ճարտարութեան, զործոց և զուարճութեանց շնկոյները :

Բ

Երեկոյին՝ իր տնակին ճամբան կ'ընէ մշակը, իր երկու կողմէն կինն ու զաւակները կ'ըսէն, ետէն առնաւորները : Օրն 'ի բուն աշխատեցան և իրենց զործն աւարտելով՝ ծանր ծանր կ'վերադառնան :

Քաղաքներու մէջ՝ ոգեսպառ մարդոց համար օրը՝ երեկոյին կ'սկսի, զործերէ խորտակուած են և հազիւ ժամանակ ունին ակնարկ մը ձգել իրենց զաւակաց վրայ :

Մէզ ու ցօղ՝ քաղաքներու վատոյժ մարդիկ չունին :

Իսկ արտորէից մէջ՝ ամէն ինչ շքեղ ու հանդարտ է. մինչև անդամ հնամբէ կէտեցոյ զանգակն որ երեկոյեան ժամերգութեան ատեն կ'հնչէ և զխղաղիներուն ձայն կ'տայ իրենց աշխատութեան ժամանակ :

Քաղաքներու ու տելիքն այնքան շինծու և վատառողջ բաներ կ'սպարունակեն և բարոյականի վրայ այնքան յոռի տպաւորութիւն մ'ունին, որ նորաբոյս մանկան համար վտանգաւոր է ծծել շինովի բաներով չորցած ծիծեր :

~585~

ՅԳՆԻՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԾԱՆՐԱԲԱՐՈՑՈՒԹԻՒՆԸ

Բանահիւս մ'ըսաւ. «Մանկան ծիծաղը ծաղկի մը փթթիւն է : Ընդունելու ուրախութիւնն է, շնչելու ուրախութիւնն է, ծլելու ուրախութիւնն է, նկատելու, ապրելու, աճելու ուրախութիւնն է : Տունկի մ'ուրախութիւնն է*» :

Բանահիւսը կրնար յարել թէ այս ուրախութիւնն որքան ամենուն հաղորդակցական է : Պատանի ու ծերունի, մայր ու մեծ մայր կ'հրճուին սրտովին այս ծիծաղէն որ պահ մը կենաց հոգերը կ'մոռցնէ : Չկայ քան զայս զովտուն ցօղ մը : Այս խնդութիւնն արդէն հեռաւոր անցեալի մը վրայ բացուած պատուհան մ'է : Մարդ անոր մէջ իր առաջին տպաւորութեանց թարմութիւնը կ'դանէ : Ա'սորհի թէ ինչ զոհողութիւններ պէտք են աղեկին այս անդին զուարթութիւնն անվթար պահելու, և այսպէս սիրտ առնելով՝ իր ընկեր ճգունքն իրեն թեթեւ կ'երեւին արդէն :

Բայց թէև աւելի խոհական բնութիւն մ'ունի, ծանրաբարոյութիւնը՝ որ երբեմն մանկական ծիծաղին կ'յաջարէ՝ նոյնչափ հրապոյր մը կ'ընծայէ :

* ՊԱՆՏԱՆԸ. Ինչպէս է ստիպուած :

Ծանրաբարոյ տղայ մը մտածող տղայ մ'է : Արդէն մի շատ խնդիրներ կ'լուսաբանին այս ուղեղին մէջ որ միայն զուարթ զգայութեանց ընդունակ կ'համարուէր . արդէն իր անթարթ աչուներն իրերու խորը կ'թափանցեն :

Երբեմն կարծես թէ տղեկը հեռուն կ'նայի . համբ կ'մնայ գիտողութեան առջև՝ թէև այնքան բնական կերպով կ'մտնէ մտացը մէջ որքան ամանի մը մէջ հոսող ջուրը :

Տղեկն իր ծաղիկ հասակին մէջ հաւաքած այս գիտողութիւններն իր կենաց ամենէն իրական դանձերն են : Ինչ որ այն ժամանակ կ'տեսնէ , լաւ կ'տեսնէ . դորձարանացը մարդութիւնը մեծ գրգիռ մ'է համբարել զգացումներ որոց հունձքն առատ է : Աւերջէն վերլուծութեամբ և բանադատութեամբ զինեալ մարդն իր նախկին յիշատակները՝ որոց կարեորութիւն կ'ընծայէ , պիտի ջանայ ամրապնդել :

Բայց պէտք չէ տղեկի մը խորհրդածութիւնները վարել , զի նա թղթի կտորի մը , կենդանիի մը , հովին թուչող թերթի մը մէջ աշխարհ մը տեսնէ :

Այս անգիտակ յատկութիւնն որ անդու կ.գործէ , անօգուտ է ուղղելու ջանալ . թոյլ տանք որ բնութիւնը դործէ , ոչ նեցուկի և ոչ թարգմանի պէտք ունի :

ԹԱԼԷՍ ԵՒ ՍՈՒՍՆ

Սոլոն՝ Միլէդ քաղաքը զնաց որպէս զև Թալէսին հետ տեսակցի՝ որ իբրև իմաստուն մեծ համբաւ ունէր : Սոլոն զարմացաւ որ այս փիլիսոփան չէր ամուսնացած : — Եթէ կարդուէիր , ըսաւ անոր , զաւակներ պիտի ունենայիր որ տան շէն շնորհ պիտի դառնային :

Այս խօսքին՝ նոյն պահուն պատասխան մը չտուաւ : Քանի մ'օր ետք՝ այն միջոցին որ երկու իմաստուններն իրարու հետ կ'սօսակցէին , օտարական մ'անոնց մօտեցաւ , Աթենքէն լուրեր բերելով :

— Ի՞նչ նոր բան կայ , հարցուց Սոլոն :

— Հասարակային գործերը նոյն վիճակի մէջ են , ըսաւ օտարականը . բոլոր քաղաքացիք , իմ մեկնելու օրս , բարձրադիր և ժողովրդեան մէջ իր առաքինութիւններովն անուանի Աթենացի պատանոյ մը թաղման հանդէսին յուղարկաւոր կ'երթային : Այս պատանոցն հայրը տարակայ էր և իր բարեկամները կ'վախնան որ իր որդւոյն մահուան լուրը՝ զոր ուղևորութեան ժամանակը պիտի իմանայ՝ յանկարծակի և սուսնց պատրաստութեան՝ իրեն մահ չպատճառէ առ վշտին :

— Գժբա՛ղբ հայր , զոչեց Սոլոն : Ի՞նչ է այդ հօր անունը :

— Անունը չեմ յիշեր, պատասխանեց օտարականը. բայց ամէն մարդ՝ իր մեծ իմաստութեամբն երեւելի անձի մը գլխուն այսպիսի ծանր փորձանք մը դալուն կը վշտանար :

Սոլօն սկսաւ սաստիկ մտառնջութեան մը մէջ ընկնիլ. այլ ընդ յայլոյ եղած հարցոյց օտարականին թէ արդեօք հէք հօր անունը Սոլօն էր :

— Այո՛, այդ է անունը, ըսաւ օտարականը :

Իմաստասէրը յորդ արտառք կ'ընտելէր, լաթերը կը պատէր և գլուխը պատէ պատ կ'զարնէր :

— Ինչո՞ւ համար այդչափ կ'արտասուես, ըսաւ անոր Թալէս, այս կորստեան վրայ. արտասուքով կ'ընայ դարմանուիլ :

— Ճիշտ այդ բանն է, ըսաւ Սոլօն, որ իմ տրամուծիւնս կ'պատճառէ, վասն զի չեմ տեսներ միիթարութիւն մը :

— Ո՛ր Սոլօն, բարեկամդ իմ, դոչեց Թալէս ժպտելով, ահա այդ բանը զիս ամուսնութենէ ետ կեցոյց. անոր լուծէն կ'երկնչէի և այդ վեշտոգ դիտելով կ'տեսնեմ որ ամենէ հաստատ սիրտը, ամենէ իմաստուն մարդը, չկրնար տանիլ որդիական սիրոյ առիթ տուած վիշտերը :

Այնուհետև իմաստասիրին խոստովանեցաւ որ իր որդւոյն մահուան դոյժը սուտ էր. Աթենքէն եկող ճամբորդն այս կատակերգութեան մէջ դերասան մ'էր, կատակերգութիւն մը զոր ինք հնարած էր իմաստունը փորձելու համար :

Այս մանրավէպը պատմող պատմաբանները զանց ըրին ըսելու թէ այս ողորմելի սուտն ի՞նչ ներդրածութիւն ունեցաւ Սոլօնի վրայ և թէ ի՞նչ պատասխան

տուաւ Թալէսին որպէս զի ինքզինքն արդարացրնէ կարգուելուն և զաւակները սիրելուն համար : Այս մասին կիսկատար է պատմութիւնը, վասն զի Սոլօն՝ հնոց մէջ, ընտանեկան կենաց ամենէն համակիր և զայն յարգել տալու համար օրէնք հաստատող մարդն էր :

Սոլօն շուտով բռնուող մարդ մը չլինելով և սիրան այս խնդրով համակուած՝ անշուշտ պատասխանած է Թալէսի թէ մարդը կնկան համար ստեղծուած է և կինը մարդու համար, թէ իրենց միաւորութեան մէջ բնական օրինաց հպատակութիւն մը կ'երևէր, որոյմէ ամուրին պրծելու ջանալով միայն տառապանք կ'կրէր. մարդ իր առ ընկերութիւնն պարտքն աւելի քաջ կը հասկընար ընտանեկան պարտոյց հպատակելով : Իմաստութեան կիրառութիւնը կ'պահանջէր որ մարդ ամուսնանայ և մանկուոյն դաստիարակութիւնն առնի և կորովի ընող առածները կնկան մը հաղորդէ. եթէ մանկտիք մեծ վշտեր կ'պատճառեն երբեմն, ամէն օր ալ այնպիսի ուրախութեան առիթներ կ'ընծայեն որոյց սեղ բան մը չկրնար դրուիլ : Սոլօն յարած է անշուշտ թէ ամուրիին կենաց մէջ կայ դատարկութիւն մը զոր ամենէն անձանձիւր ուսմամբ անգամ մարդ չէ կարող ընուլ. անզուակ մարդուն սիրաբ կ'կարծ բանայ, մինչդեռ՝ ընդ հակառակն՝ ընտանիքը բոլոր մտածութեանց խնդ ու ծաղիկ կ'բերէ : Պատիւ և հարստութիւն ծանր և անօդուտ կ'երևին երբ կին մ'ու զաւակներ անոնց բերը կրելու և վայելելու չեն օգներ : Մէնքը զօրութիւն մը կ'ներկայէ և ե՞րբ տկարութիւն մը, անախորժ է աչաց իր ոստերէն թափուր ծառ մը, և ամուրի մը անոստ ծառ մ'է. իմաստասէր մ'իւր իմաստութիւնը փորձի կ'զնէ ամենէն դժուարահաւան կնկան մը հաղորդակցութեամբ :

Եթէ ինքնասիրութենէ զրդեալ խել մը մարդիկ բնութեան պահանջած ամուսնական սլարտաւորութենէ ազատելու կ'ճգնին, անարժան բան մ'է իմաստուն մարդու մը կողմէ անոնց միտ դնել, և իմաստասէրն 'ի հարկէ այս հեռուութիւնը պիտի հանէր՝ թէ ընտանեաց արդիւնք եղող տկարութիւններով Սոլսն մը լինիլ լաւագոյն կ'համարի քան թէ Թալէս մ'որ ինքզինքն առանց զաւակաց ուժեղ կ'համարէր:

~*~

ՄԱՐԿ ԶԳԻՏԵՐ ՄՕՐ ԳՈՐՈՎՆ ԻՐ ԶԱՒԱԿԱՑ
ՀԱՄԱՐ

Մարց զորովն անսահման և մշտառե է իրենց զաւակաց համար առաջին օրէն մինչև յետինը, մայր մը չկարծեր բնաւ որ անոնց համար բաւական զոհողութիւն ըրած է: Որդւոյ մը համար իր բոլոր հարստութիւնը կ'վատնէ, անոր համար հայր կտոր մ'անդամ մուրալու պիտի յանձն առնէր:

— Թո՛ղ նա երջանիկ լինի, կ'ըսէ իւրովի երկայնա միտ հէք կինը, որ չմտածեր եթէ ամէն բանէ կ'զրկուի իր ծնունդին համար:

Այս զգայման խորութիւնն է, որու դիտակցութեան վրայ կ'յենուր Ժան-Ժազ-Ռուսօ, որ Էփէլի ոյժ և մեծ նշանակութիւն տուաւ շարունակ մէկ դար: Իմաստասէրը մարց սրտին կ'պատասխանէր իր անուշ զգայութիւններն երևան հանելով:

«Որչափ պէտք կ'զգայ մայր մ'ըսելու ունկնդրի մը թէ սրչափ կ'սիրէ իր զաւակները: Իմ ամուսինս մտիկ կ'ընէ, բայց իմ հաճոյիցս ըստ բաւականին չպատասխաներ. անոր գլուխն իմինիս չափ չզառնար, իր դուրովը շատ բանաւոր է անոնց համար. աւելի աշխոյժ գործով կ'ուզեմ որ իմինիս հետ լաւ ևս համաձայնի:

Մայր մը պէտք է ինձ որ ինձի չափ իմ սողոց և իրենսն երուն վրայ խնթ լինի» :

Եւ արդարև չկայ մայր մ'որ իր զաւակաց յատկութեան վրայ չպանծայ, շարունակ անոնց խօսքը չընէ և մարդուս ու երկրորդ անսութեամբ մը՝ որմէ մարդ զուրկ է, զանոնք չտեսնէ :

Բնութիւնն այսպէս ուզեց որ սղան իր մօրն ուղեղին վրայ այնքան տեղ բռնէ որչափ իր ծոցը : Ֆիզիքսապէս և բարոյապէս տղեկն աւելի մօրը յարած է քան թէ հօրը, և այսպիսի կապ մը՝ ոչ միայն չտկարանար՝ այլ ժամանակով աւելնալու կ'նկրտի :

Անայիս որ ընտանեաց ծոցը կ'գառնայ որդի մ'որ փորձանքներ կրեր, տարիներով տառապանք քաշեր և ամենուն կողմէ երեսի վրայ մնացեր է : Մայրն իր թևերը կ'բանայ և հէք որդին գրկելով ուրախութեան արտասուք կ'թափէ : Իր որդին է այն, բոլոր յանցանացը կ'ներէ : Իրեն վերադարձաւ որդին, անցեալը բոլորովին մոռցաւ նէ :

Երբէք չմոռնար կինը մայրութեան խնդութիւնները . երբեմն թշուառ էր նէ . քան թշուառութիւնն աւելի հզօր բան մը զինք կ'մղէր ժպտիլ զաւակին որ առատաձեռնութեամբ կ'վարձատրէր զինքն երբ իր ժպտով կը լուսաորէր անշուք տնակը :

Ա՛նքան շանամ թէ ինչ այլափոխութիւններ յառաջ կ'բերէ զաւակի մը ծնունդը : Եթէ կարճամիտ կին մ'է, հնարադէտ կ'գառնայ, եթէ աշխոյժ՝ համբերութեան կը վարժի, եթէ խստասիրտ, կ'գործարայ :

Յղութիւնը, ծննդաբերութիւնն երկնատուր շնորհ մ'է որ իրեն անսահման անձնութիւն մը կ'հաղորդէ :

Ի՛նչ է կործանումը մօր մը համար եթէ իր զաւակն անկից կ'ազատի . մահն իսկ բան մը չէ :

— Թո՛ղ ես մեռնիմ և իմ զաւակս ազատի՛, կ'դուզէ մայրը :

Պ. Սէկիւր կ'պատմէ թէ Պէրէզինայի ուղևորութեան ժամանակ՝ սառոյցներու մէջ կ'տեսնուէին կանայք որ իրենց զաւակները թևերուն վրայ առած՝ քանի սուզէին՝ զանոնք վեր կ'վերցընէին, արդէն թէ և ընկղմեր էին, սակայն իրենց կարկամ ձեռօք զանոնք իրենց գլխէն վեր կ'ամբառնային :

ԵՂՐԱՆՔ ՈՒ ԳՈՅՔ

Ա

Կայ աւելի սրտաշարժ բան մը քան փոքրիկ էակի մը ուրիշ մի փոքրիկ էակի ցոյց տուած սէրը :

— Գոյր է՛, առաջին բառերէն մին է զոր իր փոքր քրոջ կրկնել կ'ախորժի եղբայր մը, զողտրիկ ու թափանցիկ ձայնով մը, երբ կ'սկսի քանի մը խօսք արտասանել . և այս բառը մօր մ'ականջը զգուող ամենէն անուշ բառերէն մին է . իրեն այնպէս կ'երևի որ պաշտպանութեան զգայում մ'արդէն իր որդւոյն սրտին մէջ կ'ծնի այն տկար էակին համար զոր իր գրկաց մէջ կ'օրորէ :

Շատ դժուարին կ'երևի վերլուծել ինչ որ կ'անցնի տղեկին ուղեղին մէջ, երբ յարած կ'տեսնէ իր մօրը ծոցն որմէ ինք նոր բաժնուեր է, փոքրիկ աղջիկ մը, որ իրեն սէս կ'լայ, կ'ժպտի և ամէն նոր առարկայի առջև զարմացած աչքեր կ'բանայ : Սակայն ասկից աւելի պարզ ինչ կայ :

Հազիւ թէ երեք ամօք տղեկն աղջիկէն մեծ է, և արդէն անդրանիկը, թէն բնազդումով կ'զործէ, կ'ըզգայ որ իր սրտին մէջ մասնաւոր գորով մը կ'ծնի իր քրոջ համար, որ զեռ անոր միտքը չհասկընար :

Սակայն մեծ տղեկին սրտին գորովը փոքր ինչ կը նեղուի . կ'պատուիրեն անոր որ շատ չպուայ, և աշխոյժ շարժումներ չընէ . ինչպէս ամէն տղաք՝ ինքն ալ իր քրոջը վրայ կ'ցատկէ որ զանի գրկէ, և այս աշխուժութեան համար կ'յանգիմանուի :

Այս Գոյր բառը զոր մեղմիկ արտասանել կ'ուսցընեն անոր ցոյց կ'տայ տղեկին որ իր հոգասիրութեան արժանի էակի մ'առջև կ'դանուի, բայց փափուկ և կերպով մը վրէժ էակի մը, վասն զի անդրանիկը կ'գիտէ թէ ինչ խնամօք կ'պատեն նորածին աղջիկը, թէ ամէն անցեցիք ինչ զգուշութիւններ կ'ընեն անոր քնանալու ատենը, և ինչ անուշ ձայներով անոր հետ կ'խօսակցին :

Այս այլ և այլ դիտողութիւնները տղուն ուղեղին մէջ կ'դիզուին և այս իմաստով կ'արտայայտին . «Իրէ՛ւ, Գոյրէ՛ն» :

Տարի մ'ետք՝ փոքրիկ տղան՝ որու մտաւոր կարողութիւնները հսկայի քայլեր կ'առնուն, կ'հասկընայ որ իր քրոջը միտքն ալ օր ըստ օրէ կ'բացուի :

Նախ կարծեր էր թէ մօրը դերիկը խաղալիկ մը կայ, այդ խաղալիկն ընկեր մը դարձեր էր : Անդրանիկն իր քրոջ ձեռքը կ'տայ այն խաղալիկներն որ ատեն մ'իրեն այնչափ հաճոյք կ'պատճառէին . անոր մօտ նստած, զինքն այնչափ զուարճացընող մանր վէպերն անոր կը պատմէ . երկար ճառեր կ'խօսի անոր իբրև սրտակից աշակերտի մը :

Հսկարտ է, փոքրիկ աղջկան բոլորտիքը կ'ոստոտէ մինչդեռ նա տախտակին վրայ ընդ քարշ կ'սահի . իր խօսքերով, իր շարժումներով, իր գրգուռութեամբ՝ տղեկն իր քրոջ զարգացումը կ'փութացընէ, վասն զի քան մայրական քերականութիւնը գերազանց քերականութիւն մ'ունի :

Քիչ ատենէն քոյր ու եղբայր իրարու միտք կ'հասկընան : Անդրանիկը բաւական ոյժ ստացած է իր կրտսեր քոյրը թևերուն մէջ կրելու . առանց գովամակութեան կ'թողու անոր կառն որու մէջ քաշուիլ կ'ախորժէր . այս կառին յօժարակամ ինքը կ'լծուի որպէս զի իր քոյրը փողոցները զլորէ :

Ահա այսպէս աջակցութեան և պաշտպանութեան անուշ օղակով երկու մանկտիք կ'կապուին : Իրենց սէրն որ օրորոյէն կ'սկսի այլ ևս չպիտի մարի :

Բ

Ամենէն արիւնշալի վիրաց մին է , սպի մ'է որ միշտ կսկծալի սև նշան մը կ'թողու , եղբօր ու քրոջ մէջ պատահած խզումը , այն միջոցին որ նիւթական շահերը՝ սիրտը զբաւելով , կ'ծանրացընեն և պինդ քար մը կ'գարձընեն , այնպէս որ պատանեկութեան յիշատակ մ'այլ ևս չտաքցընէր զայն :

Այսպիսի անզգայութեան օրինակներ շատ կան : Պարզածոնքները , շահը , որ մի շատ ամուսնութեանց հիմունքն են , այնպէս կ'բերեն որ օտարական մ'ընտանեաց մէջ մտնելով մեծ ազդեցութիւն մը կ'ստանայ իր կնկան մարքին վրայ , որ այլ ևս չխորհի որ եղբայրներ ունի : Հարուստ կ'ինը՝ մարդու մը հարուստ օժիտ բերելով , կը փափաքի որ իր հարստութիւնը նուազելու տեղ՝ աւելնայ , և ահա այս կերպով քոյրերը կ'մոռցուին՝ ստակի պատճառաւ :

Ստակն , լուծիչներու մէջ ամենէն բուռն է : Քացախ մ'է որու մէջ ամենէն սրտագին սիրոյ մարդարիտները կ'հալին : Ապա ժառանգական , ստացուածոց բա-

ժանման խնդիրներ վրայ կ'հասնին : Քանի մը հազար ֆրանք ընտանիքներ կ'բաժնեն և պժգալի տեսարաններու տեղի կ'տան , որոց մէջ մարդկային բնութիւնն անդիմակ կ'երևի իր բոլոր ընչաքաղութեամբ ու եսականութեամբ : Այլ ևս քոյրեր ու եղբայրներ միասին չեն տեսնուիր . իրարու առջև պաշտ , անբարեբաղի էակներ են , որ բնաւ հոգ չեն ըներ թէ արդեօք իրենց այս ինչ ազգականն իրենց պահանջմանց պատճառաւ մերկ կը մնայ . « Երկուսէն » կ'վարուին . այս է իրենց եղբայրսիրութիւնը : Եւ եթէ բարի բնասրութեան տէր անձ մ'այս շահու կռիւներուն ներկայ գտնուի , սիրտն արիւնոտ կը քաշուի կերթայ որպէս թէ զիշակեր կենդանոյ մը կտուցը զայն ծակած լինէր :

Գ

Պէտք է Օրինադիրներուն թողուլ այսպիսի զգացումներ ճշգրտելու հոգը , Օրինադիրներ որ այս տղեղութիւնները նախատեսած են : Ոչ նօտարին և ոչ իրաւաբանին դահլձին մէջ պէտք է փնտռել ընտանիք , այնպէս ինչպէս որ հայր մ'ու մայր մը ստեղծելու ճիգ ըրած են : Մանկտիք մայրական կաթին հետ ուրիշ սկզբունքներ ծծեցին : Մանկային հասակին մէջ՝ եղբօր և քրոջ՝ իրարու ցոյց տուած սէրը վճիտ և անարատ աղբիւրէ մը կ'հոսի , որ զերենք անպազար կ'զովացընէ , այսինքն այն տեսարանը զոր իրենց ծնողաց սէրը պարզած է :

Չիրար կ'սիրեն տղայք երբ կ'տեսնեն որ իրենց հայրն ու մայրը զերար կ'սիրեն : Գորովը սիրած տան մէջ՝ մանկտիք անով կ'համակին , և իրենց բոլոր մարմնոյն

ծակտիքով կ'ընչեն : Խօսիլ ունեւէն առաջ մանկաիք
 գորով կ'կարգան հօր և մօր աչաց մէջ . այս գորովը տղաք
 կ'հաղորդեն զերենք շրջապատող ամէն բաներուն . իրենց
 հասակին հետ անդադար կ'աւելնայ այն և երջանիկ ըն-
 տանեաց զլեռն վրայ կ'տարածուի ցօղի պէս :

Ահա այսպիսի կապերով կեանքը կ'սկսի եղբօր ու
 քրոջ մէջ , որ , ինչ ճակատադիր որ ունենան , թէ բազ-
 դը միոյն բարեյաջող եղած լինի կամ միւսին դրան առ-
 ջեէն անտարբեր անցած լինի , դարձեալ իրենց փոխա-
 դարձ գորովոյն վրայ վստահելով՝ ապադային մէջ իրա-
 բու պիտի հատուցանեն իրենց մանկութեան ժամանակ
 իրարու մատուցած ծառայութիւնները :

Միթէ անո՞ւրջ է գորովով իրարու կապուած եղբօր
 և քրոջ սրտակցութիւնը . ո՛չ , երբ՝ իրենց պարտիքը
 ճանչելով՝ մարդն ու կինը , մանաւանդ հայրը՝ իր կե-
 նակցին համար հաստատուն սիրոյ օրինակ մը կ'ցուցը-
 նէ , և այս է առաջին բառը , ամէն լաւ դաստիարա-
 կութեան անհրաժեշտ բառը :

ԾԵՐՈՒՆԻՔ ՈՒ ՄԱՆԿՏԻՔ

Ա

Զիրար կ'հասկընան , կ'միանան , կ'մօտենան այն սահ-
 մանին , ուր նոյն լեզուն կ'խօսուի , ուր պիտոյքը նոյնն
 են : Ծերունիները նորահասներուն համար անբաւ նե-
 րողամտութիւն ունին , նորահասները կ'զգան որ միշտ
 անոնց թեւին ներքեւ պաշտպանութիւն պիտի գտնեն . այս
 երկու տկար էակները կ'զաշնակցին և մեր միտքը կ'բե-
 րեն զիշերուան և այդուն մէջ տիրած ներգաշնակութիւ-
 նը . զիշերն որ կ'ցրուի և արշալոյսն որ նուրբ և թա-
 փանցիկ կ'յայտնուի :

Մանկիկն առաւօտեան արշալոյսն է , ծերունին՝ երե-
 կոյեան մշուշը : Ինչ զմայլելի զգացումներ որ նորեւ
 արեւուն նշոյլները կ'բերեն նոյնը կ'բերէ և հոգւոյն մէջ
 մանկան նորափթիթ տեսքը : Ծերունոյ մը տեսքը հո-
 րիզմնին վրայ անհետացող արեւուն ազգած մեղամաղձու-
 թիւնը կ'ազդէ : Նթէ մին շքեղափայլ ապագան է , միւ-
 սը հանդարտիկ յիշատակը կ'ներկայէ :

Իբրև խոստում մը կ'արձակի նորբայոյս , ճապուկ ,
 փալիւրուն կեղևով ցախ մը , մարդուս աչքը նուազ հա-
 մակրութեամբ չյատիբ նկուն և հնամի ուռենիին վրայ ,
 որ եղանակներուն ճգանց կ'զիմացրէ , թէև իր փայսն

արդէն փոշի կ'դառնայ, և ինչպէս հին ուռնիներու վրայ՝ մանկալիք ալ ծերունիներուն ծնկաց վրայ մագլիկ կ'ախորժին :

Թէև շարունակ վրդովմանց մէջ է, մանկիկը չկրնար տաղտուկ տալ ծերունոյն որ հանդարտութեան մէջ է : Անդանի յիշատակալիք մ'է, որու երեսներն անցելոյն վրայ բացուած են . մանկիկը՝ երես աւ երես անոր բուրբ կեանքը կ'պարզէ : Թէև իր գլուխը տկար է, թէև ուղեղին մութ սենեկին մէջ նկարներն այլ ևս վառվառն պայծառութեամբ չեն գրոշմուիք, դարձեալ ծերունին կ'զգայ որ նորաբոյր շունչ մը կ'փչէ ասպակներուն վրայ և անոր մուայլը (bucée) կ'փարատէ :

Բոլոր կեանքը կ'երևի չէ թէ իր ցաւերով և պատրանք, այլ իրադործեալ աշխատութեան զիտակցութեամբ, վասն զի ինչ որ յուր է՝ պարկեշտ մարդուն մտքէն կ'ջնջուի, միայն լաւը թողու համար, և մանկիկը միայն անցելոյն վրայ այս լուսամուտը բանալու կարողութիւնն ունի :

Բ

Տեսէք այն ծերունիներն որ բաղմամբիւ ընտանիք մը հոգացին, և այս անգորրութեան, այս հանգարտութեան, այս առոյգութեան աղբիւրը փնտռեցէք, յատկութիւններ որոցմէ զուրկ են իրենց հարստութեան և պատիւներուն կողմէ աւելի ըստ երևոյթին բազդաւոր եղող ժամանակակից ծերունիները :

Չկան գանձեր զոր կարելի լինի բազդատել իրենց ծերունի ծնողաց բոլորտիքը հաւաքուած մանկաւոյն հետ . չկան աւելի նախանձելի պատիւներ քան ընտանեաց պի-

տոյից պատուաւոր կերպով հոգ տանելու համար եղած ճղունքը : Խիղճն ամէն վայրկեան կ'վճարէ անոր շահերն այսպիսի պաշտօն մ'արդէն կատարող մարդոց : Ինչ ճղունք թափած է մարդ իր զաւակները կրթելու համար, բայց և այնպէս ինչ բարոյական ոյժեր քաղած է այս գաստիարակութենէ : Անկան սիրտը պաշարող շատ մը հոգեր ու անձկութիւններ ամբարձ են նայելով անոնց աչաց մէջ որոց ինք կաթ տուած է :

Եւ երբ հանդստեան ժամը կ'հնչէ, երբ վերջնական բարև մը կ'կոչէ այս նորաբոյս մանկալին որ ծերունիներուն սենեակը կ'լեցընեն, այն ատեն կ'երևի թէ ասոնք առանց վշտի կ'թողուն աշխարհը, զիանալով որ իրենց պարտիքը կատարեցին, եթէ՛ առ 'ի չգոյէ ժառանգութեան՝ իրենց մտքին մէկ մասն այլայլեալ մտաց աւանդեն անդամ :

7

ԻՆՁ ՈՐ ԿԱՐԵՒՈՐ Է
ՅԱՅՏՆԵԼ ԿԱՆԱՆՑ

ՀՈՒՍՐԹՈՒՆ ԱՏԻՆԻ

(UBERA LAETA)

Բնալոյժ մը մեր ամէն օրուան կերած շինձու և վտանգաւոր ուտելեաց ցուցակը պատրաստեց և անով խոշոր դիրք մը յօրինեց : Արեւի է աւելի խոշոր և նշանակական դիրք մը յօրինել, որ նկարագրէր բնական զգացումներն որու փոփոխութիւնն ու նենդեայ նմանութիւնը շատ անգամ այնչափ վտանգաւոր հետեանք յառաջ կ'բերէ :

Ամենէն առաջ պէտք է արձանագրել մօրը կաթին տեղ տրուած օտար կաթը :

Մեծ կեդրոններուն մէջ՝ ուր շնչելի օդն այնքան աղտոտ տարրներով խառնուած է, իր զաւկին պահպանութեան փափաքող մօր մ'էական պարտաւորութիւնն է իր յատուկ կաթովը զանի կերակրել : Չեմ խօսիր այն կանանց վրայ որոց վտիտ առողջութիւնը չներեր . բայց քանի քանի մայրեր կան այս վայելքէն կ'զրկուին իբրև շղթայ նկատելով զայն, որպէս զի զուարճութեանց տան ինքզինքնին :

Վայելէ՛լ կ'ուզեն անոնք . բայց չգիտեն թէ ինչ տառապանք կ'բերէ ականայ հոսող կաթը . կաթի տենդը բան մը չէ . ուղեղայինը հիւանդութիւններ կրնայ բերել որով կինն իր բոլոր կենաց մէջ պիտի տառապի :

Չեմ համարձակիր ամբաստանել մայրերն երբ կ'տեսնեմ որ այս ժամուս բնութեան խորհրդոց չեն անսար : Միթէ յանցանքն իրե՛նցն է եթէ քաղաքակրթութիւն ըսուած բանն ամէն բնական զգացմունք թիւրեց : Երբ կ'որոշուի որ մանկիկն իր ամենէն բնական և առողջարար սնունդէն զրկուի, միթէ այս որոշման պատասխանատու թիւնը պէտք չէ՞ տկար ամուսնոյ մը, կամարար բժշկի մը վրայ թողուլ, որ նորատի մօր հաճելի լինելու համար սան մը կ'յափշտակէ անոր ձեռքէն, որու առաջին խնամքը միայն տասն ամիս կ'պահանջեն, և որու բաժանումը՝ թերևս երկարամեայ տառապանք կը պատրաստէ կնկան :

Մեծ քաղաքներու մէջ զրեթէ ընդհանուր կանոն եղած է մանկիկը մօրը դիրկէն յափշտակել և ծիծմօր տալ, մինչդեռ իր զաւկին կաթ չտուող մայրը պէտք էր որ բացառութիւն լինէր* :

Սակայն խնամք և դեղ տալով մօր կաթերը կ'քաշուին . բայց որովհետև արտուղի ճամբաներ կ'բռնեն, այդ դետը չորցած փոս մը կ'թողու, վասն զի կարծես թէ բնութիւնն իր վրէժը կ'հանէ այն էակէն որ իր օրինաց չհպատակիր :

Կերեի թէ այնուհետև ստինքը կ'սխրին նորածին մանկան համբոյրներէն զուրկ մնալուս, և այլ ևս չեն նմաներ այն ծիծերուն զոր լատինացիք զատրեոս օրէնք կ'կոչէին :

* 1810ին, այն միջոցին որ միտքերը վերջին դարուն իմաստասիրական գաղափարներու ազդեցութեան ներքե էին, Հոլանտայի թագաւորը, Չէլանապի մայրերը, որ իրենց զաւակները չէին դիտեցներ, պատժելու համար, հրամայեց որ ազգային զգեստուց մէկ մասը կազմող գոհար մը շկրեն : Բայց իրենց պարտաւորութիւնները զրոյց կանանց դէմ ոչ հրամանագիրներ և ոչ պաշտօնական վճիռներ արձակել պէտք է, այլ լաւ ևս է անոնց զգացմանց, անոնց սրտին խօսիլը :

ՀԻՆ ԱՏԵՆՈՒԱՆ ՄԱՐՔ ՈՒ ՄԱՆԿՏԻՔ

Օր մը գացին Քալօրնիոս փիլիսոփային ըսին որ իր ամենէն անձանձիր ունկնդիրներէն մէկուն կինը նոր ծներ և իր ամուսնոյն որդի մը տուեր էր :

— Օ՛ն, ըսաւ Քալօրնիոս իր աշակերտաց, երթանք մանկածին կինը տեսնել ու հայրը շնորհաւորելու :

Այս մարդն ազնուական տոհմէ էր և ատենակալ :

Աշակերտները Քալօրնիոսի հետեւեցան և մինչև տունն ընկերացան, և անոր հետ ներս մտան :

Առաջին սենեկին մէջ հօրը հանդիպելով փիլիսոփան զանի համբուրեց ջերմադին շնորհաւորութիւններ ընելով, և հարցուց անոր թէ ծննդաբերութեան երկունքն երկար և ծանր եղեր էին :

Հայրն ըսաւ Քալօրնիոսի թէ մանկածին կինը սաստիկ յոգնած և զաղբած լինելուն՝ քիչ մը կ'հանգըստանար :

— Տարակոյս չունիմ, ըսաւ այն ատեն փիլիսոփայն, որ իր յատուկ կաթովը զաւակը սնուցանելու մտադիր է կլինդ :

Նորատի կնկան մայրը պատասխանեց որ պէտք էր զգուշութիւններ ընել, և մանկան ծիծմայր մը տալ որ պէս զի դիեցման յոգնութիւնները չաւելան իր աղջկան կրած ծննդաբերութեան ցաւոց վրայ :

Ա

Պէտք է որ յետին ծայր թշուառ լինի այն մայրն որ իր զաւակը կ'լքանէ :

Երբ մայր մը նորածինը փողոցի մ'անկիւնը կ'լքէ, եթէ ձմեռը ցրտէն իսկ մեռնելու չգատապարտուի, կամ մովին և ընդ միշտ կ'ջնջէ երջանկութեան, լուսոյ, խնդութեան, յուսոյ և ժպիտներու բաժինը :

Աւստի շատ դժբաղդ պէտք է լինի մարդ մ'որ այս անգութ ընթացքը բռնէ, որպէս զի յետին հացի կտորէ մ'ալ չգրկուի :

Կարճ է իր պատմութիւնը : Հրապուրիչ մը զինք Լքեց, դուրսը կ'աշխատի որպէս զի չնչին օրողչէք մը շահի, վախցաւ նէ որ մանկիկն իր գործին խափան չլինի : Օրեր կ'գան որ անդործ մնալուն իր վարկն ամէն տեղ կ'դադրի :

Սակայն գարձեալ մեղապարտ է մանկիկը Լքանելուն :

Ձիւն կ'վազի : Ընկեցիկ մանկիկը կ'լայ, հոփն երեսին կ'զարնէ ուժգին : Ձկայ արարած մ'որ այս տեսարանէն չվրդովի : չկայ այնքան անզգայ հոգի մ'որ իր ճամբան շարունակէ անհոգս : Ընկեցիկ մանկիկն ամէն անցորդի դուրսը կ'շարժէ, թէ աղքատին, թէ հարուստին, թէ գթասիրտ մարդուն :

Բ

Ո՛չ, հէք օրիորդն արժանի չէր մայր լինելու : Այն կինն որ իր զաւակը կ'սպաշտէ արդէն ամենուն սիրելի է : Նորածին մանկան առած խնամքը վաշխով իրեն կը հատուցուին :

Հարուստ չէ այդ կինը • փոքրիկ քրջով մը կարող էր « իր զաւակն աղւոր ընել » : Իր բոլորախիբը գտնուողները խանձարուրին համար մէյմէկ կտոր բան կրնային տալ, ցրտէն պահպանելու համար քանի մը կտոր աւուիք :

Ինչո՞ւ համար անոյս մնաց արդահատութեան վրայ : Իբրև թովիչ մը՝ մանկիկը նոյն իսկ քիչ ժպտող բեբաններէն ժպիտ մը քաղելու պիտի յաջողէր, և այս ժպիտն իր մայրական սիրտն այլայլութեամբ պիտի ընուր :

Եւ այդ կինն իր զաւակը Լքեց : Եւ իրմէ աւելի աղքատ կին մ'աւելի մարդասէր պիտի երևի : Բազմազաւակ բանուր մը նորածին մանկիկն իր կնկան պիտի տանի, և իր կինը պիտի աղաչէ որ զանի Պիտակարանը չտանի :

Այն որ մայր եղաւ կ'ստիպուի իր թաղէն հեռանալու : Եւ արուարձանի մ'անկիւնը քաշուած՝ երբ՝ տխրազին և յուսակտուր՝ շուայտութեան մէջ նետուի փոփելու համար, լոկ խղճի խայթ պիտի գտնէ • իսկ իր կեանքն անդադար պիտի թռնաւորուի ձմերային սզալի դիշերուան յիշատակովը • երբ մանկան երկու թևերը խանձարուրէն գուրս կ'շարժէին, և կ'աղերսէին որ զինքն իր գիրկն առնու :

Ողորմելի կին • Գթասիրտութենէ յուսահատ մնալուն պատճառաւ՝ իր սիրտն ընդ միշտ դատարի է, ընդ միշտ անարտոյր կ'մնան իր աչերը :

ԵՐԵՆԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Պէտք չէ կարծել որ մանուկը չքեղ խաղալիկներ տեսնելով կ'սքանչանայ :

Կաղանդին՝ թոյլ տուր անոր որ խաղալու մը խանութը մտնէ . պիտի տեսնես որ նա վարանեալ չմնար . իսկոյն զուարթ գոյնով խաղալիկներուն կողմը պիտի վազէ և փոյթ չպիտի ընէ եթէ մէկ դահեկան անդամ ածեն . իսկ սասն ոսկինոց փառաւոր խաղալիկները մէկ դի պիտի թողու :

Ամէն կերպ պէտքեր ունեցող աղայ մը՝ իր բոլոր ժամանակը պիտի վատնէ որ քրջի կտորով մը հագուեցընէ զայն , բաւական է որ այդ պէպէկը , թէև անշուք , կարմիր այտեր ունենայ :

Երեակայութիւնն որ յորդաուտ է մանկան մտաց մէջ վարժուելու պէտք ունի :

Մանկիկն անդադար ստեղծել կ'ուզէ : Հողին մէջ ծակ մը բանալը բան ստեղծել է : Այն հողով որ ծակէն կ'ելնէ և զոր ձեռօքը կ'զիզէ՝ մանուկը լեռներ կ'յօրիւնէ որ իրեն աչքին անչափելի բարձրութեամբ կ'երևին . հողի կոյտ մը հիանալի ճարտարապետական բաներ կը ներկայէ :

Մի և նոյն երեակայութիւնն է որ մէկ դահեկանի

պէպէկովը կ'վառի , պէպէկ մը զոր տղան բեղեղնէ շէլ-լ- կ'ջանայ :

Միւս պէպէկը , ճոխը , այն որ մետաքսով ծածկուած է , բանէ մը պէտք չունի : Գիտէ այս բանս աղան և զայն կ'անդոմնէ . բայց այն փոքրիկ արարածն որ իր կապոյտ աչերը , պարզութիւնը , իր վարդ երեսներն և կեռասի շրթերու վրայ մշտաբոյր ժպիտն ունի միայն իբրև բաժին , ինչ երեակայութիւն կ'պահանջէ ծաղիկեայ քրջով մը հագուեցընելու որ իր շրջազդեստը պիտի լինի , շղարշի կտորով մ'որ իր վզնոցը պիտի լինի :

Այս գործն երկար ժամեր կ'պահանջէ փոքրիկ օրիորդէն , թէև վայրկեան մը պէս կ'անցնին : Երբէք նորատի աղջիկ մը ետքէն իր առաջին պարահանդիսին դնալուն՝ հագուստի ու կապուստի ժամանակն այնքան լաւ գործածուած չպիտի գտնէ :

Ո՛րչափ հոգ , խնամք կ'պահանջէ խեղճ պէպէկը , և մանկիկը քնանալու և արթննալու ատենը լոկ անոր վրայ կ'մտածէ :

Մի կարծեր թէ մանկիկը կ'խաբուի այս պէպէկին վիճակին վրայ : Փոքրիկ օրիորդը՝ ինքն ամենէն առաջ կ'ծիծաղի անոր համեստ զգեստին և ընդունած ապտակներուն վրայ :

Օրիորդն իր պէպէկին հետ խաղալու ատեն՝ գլուխը կտրեց : Ուրիշ մը կ'շինէ լաթի կտորներով և կ'խնդրէ որ անոր վրայ դժեր քաշեն և բերան ու աչքեր շինեն . և խաւաքարի մարմնոյ մը վրայ այս լաթի կտորն իրեն համար աւելի արժէք ունի քան թէ միւս ճոխ պէպէկները :

Հին տրամաններու մէջ ուր՝ իբրև միակ զարդ՝ նշանազիր մը այս խօսքը կ'կրէր . Այս անորո՞՞նէ , եթէ

բանահիւսն աւելի ճիգ թափէր և իր հանճարն օգնութեան կոչէր, ժողովուրդն աւելի մտադիր կ'զառնար, աւելի կ'հաւտար թատրոնի վրայ չներկայացուած տրամական երկասիրութեան մը :

Մէկ զահեկանի խաղալիկը տղուն երևակայութիւնը կ'զարգացընէ ինչպէս որ երբեմն բանահիւսը կ'զարգացընէր ժողովրդեան երևակայութիւնը :

— 200 —

ԲԵՐԹՈՂՔ ՄԵՍ ՄԻՒԹԱՐԻԶԻ

Աստ եկա՛ւ Նեփոստը անուն մի լազէ ,
Մէ այրէ ին՛ լէջահար :

Իբ որդին առեր էր մահը
Թէ՛ւ սիրէր նէ կախաբէն :

Գիւղին մէջ յառա կ'գար նէ մի անգամ
Որ էր լէշան ամսէ :

Եւ ահա եկա՛ւ հասա՛ւ սիրուն փոքր Յիսաս ,
Հոսքն առած ճերմակ որդս :

Սպիտակ պարեգօրներ հագած ,
Երկնային շողով խալէլուն :

Այս մանկին էր շարքարուն
Փարսանէզ մի պսակով :

Երբ մայրն պեսա՛ւ էր որդին ,
Հոսք դեպ 'ի անոր վազեց :

Ինչ կ'ընէս անոր , սիրուն զառակ ,
Ինչպէս էլար շիրմեր յանկարծ :

— Ահ , մայր ի՛մ , սիրուն մայր ,
Ձկայ ինչ համար ուրախութիւն :

Ունե՛մ ասք մի մեծ սափոր
Ուր պարտի՛մ հատել լա՛ւ արդաստ :

Երբ որ դո՛ւ դարձրին լալէ ,
Եւ լէշերդո՛ւ մոսանաս :

Այն ասին պիտի փոնե՛մ հանգիւստ յայս երկրէ ,
Այն ասին ի՛մ սիրտս շար պիտի հրճուի՞ :

* Արդաստայ զբնութիւնը , Գլուզիլի երկրին մէկ երդը ('ի Սիւլեզիա) :

Ա

Այն հանձարեղ մարդիկ որ՝ լիովին գրականութեան, արուեստից կամ գիտութեանց մշակութեան պարապելու համար՝ ամուրիութեան մէջ կ'մնան՝ իրաւունք ունին: Եսասիրութենէ չէ որ ամուսնութենէ հրաժեշտ տուած են, իրենց երկասիրութիւնները զաւակներ են որոց պարտին նուիրել իրենց բոլոր խնամքը, բոլոր մտածմունքը: Պէնէտիկտեանց պէս՝ բացարձակ մենաւորութեան դատապարտած են ինքզինքնին, և անոնցմէ շատերն ամուսնական կենաց կ'կարօտին, որու մէջ՝ վհատութեան և յուսահատութեան ժամանակ՝ սփոփում պիտի կարենային գտնել: Բայց որովհետեւ՝ միայն քանի մը հազուադիւրս դուրսներու բաժինն է ազը մը լուսաւորող մտաորական ջահերը վառել, մէւս մարդիկ որ ապագային իբրև խորհրդատու աւանդներ զանազան գործեր թողլու անփոյթ են, զաւակներ կ'թողուն:

Նոյնչափ ծանրակշիւ մտահոգութիւն մ'է զօրաւոր երկասիրութիւն մը թողուլը:

Մտայոյզ բանահիւսը կ'հարցընէ իւրովի թէ ամբօրն ինչպէս պիտի ընդունի իր մտաց ծնունդը: Միթէ բաւակա՞ն ժամանակ որո՞ճաց անոր վրայ:

Հայրը կ'մտածէ թէ ի՞նչ պիտի լինի իր որդին, ի՞նչ դաստիարակութիւն պէտք է տալ անոր, աշխարհիս մէջ իր զաւակն ի՞նչ վտանգներու պիտի հանդիպի:

Բ

Մանկիկը հայլի մ'է. հայրն անդադար իր աչաց առջև ունի դայն:

Մանկիկն անցեալը կ'պարզէ, այլ և այլ իրերու շարայարութիւնը կ'նկարէ, մի շատ սխալանաց յիշատակը կ'զրգուէ:

— Արդեօք՝ երջանիկ լինելու համար՝ ճշմարիտ ուղին բռնեցի՞, կ'հարցընէ իւրովի անձկոտ հայրը: Միթէ իմ երիտասարդութիւնս յիմարաբար չվատնեցի՞: Շատ պարագաներու մէջ՝ ես իմ ձեռօք երջանկութեանս դէմ պատնէշներ չհանեցի՞:

Ջարմանալի՛ է արդարև որ մանկաին քան իրենց հայրերը լաւագոյն չեն լինիր:

Գործաւորի մը պէս որ՝ վարժութեան տարիներն անցընելով՝ կարևոր ծանօթութիւնները ստացած է ըստ կարգի վարպետ լինելու, նոյնպէս մարդու մ'որդին քան զծնողս դերագանց յատկութիւններ ունենալու պարտաւոր էր:

Գաստիարակութիւնը թերակատար եղած է, երբոր որդւոյն բարոյական յատկութիւնները հօր յատկութիւններէն աւելի տոկոսն չեն եղած:

Եթէ՝ ընտանեաց մէջ՝ կիներ մարդուն զօրավիզ գառնար, եթէ իր գաստիարակութեամբ կրթութեան ծանր խնդրոյն վրայ մտածելու յորդորուէր, կնկան պիտի խնդրոյն վրայ մտածելու յորդորուէր, կնկան պիտի պատկանէր վերանորոգչի զեղեցիկ զերը, ուսկից՝ ոչ

միայն մանկան մը, այլ ընկերութեան, այլ մարդկութեան ապագան պիտի յառաջ դար :

Եթէ մարդ բաւական վստահութիւն ունենար իր կնկան վրայ՝ իր սիրան անոր պիտի բանար, իր անցեալ սխալմունքը պիտի յայտնէր, պիտի ըսէր թէ ինչպէս կարելի էր անոնցմէ խոյս տալ, թէ ինչ տկարութեան պատճառաւ անոնց մէջ ընկած էր, և թէ ինչ մեծ նեղութեամբ կարող եղեր էր ելնելու իր այն խորունկ փոսէն. բայց նոյն իսկ կանայք պէտք ունին մարդս հասկրնալու համար հզօր դաստիարակութիւն մը ստանալու :

Շատ կանայք՝ իր սխալմունքը խոստովանող ամուսիններ, իմաստութիւնն որմէ նա զուրկ մնացեր է, փորձառութիւնն որ իրեն ուշ հասեր է, քամահանօք պիտի նկատէ, վստահաւոր են այս տկարութեանց խոստովանութիւնը տկարութեան մը որ վերջէն կրնայ ՚ի չար գործածել զանոնք :

Ուստի ուղիղ և բարեկիրթ միտք ունեցող կին մը պէտք է որ, այս մտերմական հաղորդակցութեանց վերայ խորհելով, իր որդւոյն համար զանոնք կրթութեան աղբիւր մ'ընելու ժամանակին սպասէ : Այն ատեն պիտի յաջողէ անտարակոյս հօր և որդւոյ մէջ եղած մի քանի նմանութիւններ ուղղել, մանկան առաջին մտածութեանց վրայ մտադիր հսկելով, պիտի կարող լինի երբեմն հայրը պաշարող կրից դէմ պատնէշներ կանգնել : Եւ այն ատեն չպիտի լսէինք վերջէն իրենց աչքը բացող մարդիկը, որ շատ ուշ իմաստութեան վերահասու լինելով, կարօտադին ձայնով կ'ըզչեն. — «Ա՛հ, թէ որ կեանքը վերստին սկսէի» : Ասան զի մանկիկն է որ՝ տկարութեանց դէմ պաշտպանուելով, կարող է ինքնին հօրը կեանքն արժանապէս սկսիլ :

ՊՊՐՈՑԸ ԵՍՄ ՏՈՒՆԸ

Այս վայրկեան մ'որ մօր սրտին վիշտ կ'պատճառէ. այս է երբ հայրը կ'փափաքի որ որդին՝ մատղաշ հասակէն, դպրոց մտնէ :

Մինչ ցայն վայր մայրն իր զաւկէն վայրկեան մը չէր հեռացած, օրէ օր կ'դիտէր խնամօք թէ անոր նորարոյս միտքն ինչպէս կ'զարգանար. իր դիտցած կերպով մարդեր էր զանի, քիչ քիչ իր յատուկ ծանօթութիւններն անոր գլխուն մէջ տպաւորելով, և ահա յանկարծ առաջին բաժանման ժամը կ'հնչէ : Ո'րչափ կ'հառաչէ մայրն զգալով որ զինքն իր զաւակին սերտիւ կապող օղակը պիտի խորտակի :

Միթէ կարելի է որ օտար ձեռք մ'այս փոքրիկ ամենապիրական էակին վրայ ծանրանայ : Միթէ իրօք ժամանակն է որ դաժան ձայն մ'իր ականջին հնչէ : Միթէ կայ գաստիարակութիւն մ'որ կարող լինի գործածել այնպիսի անուշ լեզու մը զոր մայր մը միայն աղուն ուղեղին հասցընելու յատկապէս ընդունակ կ'կարծէր ինքզինքը :

Մայրը կ'ըսէ իւրովի թէ իր որդին կուտ տղօց հետ պիտի նստի ելնէ, և թէ այսպիսի յարակցութիւն մը կրնայ այլալուծիւն մը բերել անոր անուշ բնաւորու-

Թեան մէջ, զոր այնքան նեղութիւն քաշելով շիներ էր :

Իր մօտ՝ մանկիկը բնաւ վտանգի մ'ենթակայ չէր : Միթէ այնուհետեւ չ'պիտի հանդիպի չարասէր տղոց որ անոր հետ դէշ պիտի վարուին, կամ վտանգաւոր յատկութիւնները պիտի գրգռեն, թէև մայրն անոնց առաջն առնելու համար այնքան ճիգ թափեր էր :

Այսպէս երկար բարակ վէճեր կ'անցնին այր ու կնոջ մէջ :

Հայրը՝ ոչ միայն մօր պէս չնորհիր, այլ՝ ընդ հախաւկն՝ կենաց մանրաշխարհը կ'տեսնէ գպրոցը : Իր կարծեօք՝ պէտք է որ մանկիկն իր փոքրիկ հասակէն այլ և այլ պահանջումներու գէմ ոգորելու վարժի : Իր բնազդումները՝ ընկերակիցներուն բնազդումներուն հետ պարտին ընդհարել : Հակասութիւնը, իրենին ներհակ կամքեր՝ յեսան մ'են, որու վրայ իր կակուղ սայրը պիտի զօրանայ :

— Գպրոցը, կ'ըսէ հայրը, կ'կազդուրէ մարմինը բնական մարզանօք, որմէ զուրկ է ընտանեաց ծոցն ապրող տղան : Թէև առաջին խաղերը ծանր կ'լծուին, այլ սակայն պիտանի են : Իսկ իմացականութեան մասին, մայրն որչափ մտացի լինի, պիտի կարենայ իր որդւոյն հաղորդել հարիւրի չափ միացած տղոց զրգիւր, որք արդէն կ'զգան որ ինքնասիրութիւնն իրենց սրտին մէջ կ'ծաղի, այս լծակն որ այնքան օգտաւէտ է կենաց մէջ : Ի հարկէ՝ մանկիկը վատաբարոյ տղոց պիտի հանդիպի : Բայց միթէ օլտակար չէ՞ որ իր փոքր հասակին մէջ քանի մը մոլի տղոց բնազդումներէն դարձէ : Երբ կ'զիտէ որ եսասիրութիւնն է իր ընկերացը շատ գործերուն շարժառիթը, վերջէն այնքան չ'պիտի զարմանայ երբ եսա-

սէրներու հետ յարաբերութիւն հաստատէ, եսասիրներ որ ընկերութեան մէջ գրեթէ մեծ մասը կ'կազմեն : Մանկիկը վատերուն դասընկերը պիտի լինի որ տկար էակ մը նեղելու համար կ'միանան. այլք՝ յանցանք մը թոթուելու համար, անմեղ մը պիտի ամբաստանեն : Այս ամէն բաները կենաց մէջ կ'տեսնուին. բայց մանկիկը պիտի տեսնէ նաև ստախօսին, մատնիչին կրած պատիժը : Եւ եթէ պատեհիւ այս թերութեանց և ոչ մէկ սերմը չունի, գէթ օլտակար է որ մարդուն բոլորտիքն անդադար դարձող և զինքը կլանելու սպառնացող մոլութիւններէն զոյշ մնայ, որոց գէմ վերջէն ճակատ առ ճակատ պիտի մաքառի յաղթական կանդնելու համար : Այն ատեն իր մատուց հասակէն մանկիկն անվտահայտեան գտն գտներ կ'ընդունի իրաւ, բայց ասոնց տածանելի ճանաչումը բարեկամութեան առաջին զգացումներէն կ'հակակշռի : Օր մը՝ մանկիկը՝ իր բնութեան համակիր բնութիւն ունեցող մանկան հետ պիտի յարակցի, անոր բացակայութենէ պիտի տրամի, անոր պալուսան իրեն ինդութիւն պիտի պատճառէ :

Բարեկամութեան բառը լսելուն՝ մայրը կ'սկսի աւկամայ համոզուիլ :

— Մայրական սէրէն ետքը, կ'շարայարէ ամուսինը, չկայ այնքան քաղցր բան քան մանկական տարիներու բարեկամի մը յիշատակը, բարեկամ մ'որու հետ ձեռք ձեռքի տուած գպրոց կ'երթայինք, այն որու հետ ընկերակցութեամբ մեր անուշեղէնները կ'ուտէինք, այն ընկերն որու պաշտպանն ու պաշտպանեալն էինք, որու օգնութիւնը՝ ի հարկին, կ'ինդրէինք, կամ անոր ակարութիւնը կ'պահպանէինք, այն դասընկերն որ սիրային

զգացումներով կ'դանենք ապագային մէջ և որ զրեթէ եղբայր մը կ'երեխի մեզ : Այս բոլոր ներհակ և համակիր, ոտխ և բարեկամ արարածներու փոքրիկ աշխարհն ընտանեկան շրջանին մէջ չգտնուիր : Եւ թէ տղան բան մ'ալ չունի գործցին մէջ՝ գարձեալ ընկերսիրութեան ազդու գասեր ընդունած պիտի լինի, գասեր որոնք ամէն մարդու կարեօր են :

— Կու կ'փափաքիս որ որդիդ երջանիկ լինի աշխարհիս մէջ, կ'յարէ հայրը • փափաքիր նաև որ իր մանկական հասակին մէջ թեթև պատրանք կրէ : Եւ երբ տեսնես որ իր ընկերներուն կողմէ թշնամանք և անիրաւութիւններ ընդունած է, ուրխացիր որ զգայուն, արդարասէր զաւկի մ'արե տուիր, և որ շատ պիտի ճշնի մարդոց մէջ ուղղութեան և մարդասիրութեան ծախսութիւնները մուծանելով՝ անոնց յաղթանակին աջակցելու :

— 638 —

ՀՈՒՍՆԿ ՄԱՆԿՏԻՈՅՆ ԱՆԿԵԼԱՆՈՑԸ

Ա

Օր մը հիւանդ տղոց անկեւանոցին բժիշկէն հրաման խնդրեցի որ իրեն ընկերանամ հիւանդատունը, և թէպէտ մտադիւր իմ խնդիրս ընդունեց, սակայն փոքր ինչ զարմանք ցցուց : Մի և նոյն գիտողութիւնները՝ ամէն առտու, մի և նոյն ժամուն ներկայացած տեսնելու սովորութիւնն այնպէս բերեր էր որ 'ի սկզբան բժշկին հետաքրքրական երեցածն օր ըստ օրէ իր կերպարանն ու հրապոյրը կորուսեր էր :

Հաս խորունկ եղաւ այս այցելութեամբ ընդունած սպաւորութիւնս հիւանդներուն անկողնին մօտ : Մտերմութիւնն որով բժիշկը տղոց հետ կ'խօսէր, խորին ուշադրութիւնն որով իրենց ցաւին տեղը ցուցնելու անկարող փոքրիկ էակներու ներքին թաղուն՝ հիւանդութիւնը կ'քննէր, կրօնուհիներուն իրենց պաշտօնին մէջ ցոյց տուած քաղցրութիւնը, մէն մի հիւանդին հանդիստը պահպանող անդորրութիւնը, կանոնաւոր կերպարներու կենսապահիկ դրութիւնը, այս ամէն զգուշութիւններն որմէ զուրկ է մանուկն իր ծնողաց վերնայարկին մէջ՝ բուրբովին սիրաս շարժեցին :

Աղքատին զաւակն աւելի լաւ կ'խնամուի հիւանդա-

դատունը քան թէ պալատներու մէջ իշխանաց զաւակները :

Ամէն օր ամենէն անուանի բժիշկները պարա կ'սեպեն Տիւանդ մանկան այցելել այն ծուխերէն առաջ որ իրենց առատ ոսկի կ'բերեն : Գժբաղդներուն համար՝ բուժական մեծագին խորհուրդներ չկան . չկան դեղափառներու գեղադիրներ որ չքաւոր ընտանեաց մէջ խոր խրամատներ կ'բանան :

Օգը , լոյսը փոքրիկ հիւանդին անկողինը կ'ողողեն , որու բոլորաիբր կ'շարունակէ զթութեան քորք երբ հիւանդին վրայ ամենաթեթեւ ներքին տաղանակ մը դիտեն :

Հիւանդ մանկիկն անկողինէն նոր կ'երնէ : Ծառաւէտ մեծ բակերու մէջ կ'խաղայ նա ուրիշ տղոց հետ որ՝ զխտութեան շնորհիւ՝ ազատած են զիրենք պահանջող մահուանէ :

Մանկիկը կաղզուրելու պէտք ունի : Երկար ամիսներ հիւանդանոցը պիտի մնայ , ուր իր քաղաքէն առած արիւնը կ'մաքրուի , և բաղանիններով , պտոյտներով և մարզանք կ'զօրանայ :

Եթէ քաղաքակրթութիւնը գրեթէ շատ անխուսելի գեղձմունք իր հետը կ'քարշէ , միւս կողմէ զանոնք կը մոռցնէ այնպիսի առաւելութիւններով և բարեօք զոր որչափ գովենք քիչ է :

Բ

Արիւնքի օր՝ ժողովրդեան կանայք հիւանդանոցներու դրան առջև խոնած կ'տեսնուին : Իրենց սրտին մէջ անբաւ անձկութիւններ և յոյսեր կ'յուզուին : Իրենց զաւակներէն բաժնուած մայրերու սիրտը կրկին կ'զարնէ :

Գուռը կէսօրին պիտի բացուի թէև , բայց արդէն ժամը մէկէն 'ի վեր կ'սպասեն խեղճերն որ ամենէն առաջ ներս մանեն :

Այս ակումբներուն մէջ ուրիշ բան չեն խօսիր , այլ միայն Բն ռնի :

— Ո՛րչափ գեղեցիկ , որչափ քաջաւոյժ էր մանկիկը :

— Արդեօք աւելի աղէկ է :

Եւ սակայն գուռն երբ պիտի բացուի : Նոյն պահուն մայր մը ներքին տեսողութիւն մ'ունենալ կ'փափաքէր անշուշտ որպէս զի թո՛ւի անցնի և տեսնէ :

Այս մայրերն իրարու մէջ կ'մխիթարուին . մխիթարութեան փափուկ խօսքեր կ'զտնեն և անձկոտ կանանց համար ճարտար սուտեր : Անոնք՝ որոց զաւակները նորաբոյժ են՝ դիտեն թէ ինչ ներգործութիւն կրնայ ունենալ թշուառներու վրայ սփոփիչ խօսք մը : Մեծ գուռը ծանր ծանր կ'բացուի : Հառաչ մը կ'լսուի , որ այս մայրական բոլոր սրտերէն դուրս կ'երնէ :

Պէտք է տեսնել զանոնք թէ ինչպէս կ'անցնին գաւիթներէն , անդաստակներէն , ինչպէս սանդուղներէն վեր կ'երնեն :

Նոյն պահուն ոմանք կ'զուճատին և կանկ կ'աւանդնաւ առ ահի որ գոյժ մը չիմանան :

Խմբովին և աղմկալի հասեր եկեր էին : Հիւանդներուն սրահին դրան առջև այլ ևս չեն խօսիր , իրենց շունչը կ'բռնեն և տախտակին վրայ կ'սահին քան թէ կ'քալեն , հրպէս զի չվրդովին ուրիշ տղայքն որ կրնան քնացած լինիլ :

Ո՛չ , չկան աւելի արդահատելի ակնարկներ , աւելի անուշ արտասքներ , աւելի սրտաղին համբոյրներ քան

որ կ'լսուին ամէն կողմէ անկողններուն բոլորակքը, որոց մէջ փոքրիկ գունատ մանկիկներ կ'պառկին, որոց աշունքը տենդէն խոշորցած են :

Քանի քանի համբոյրներ կ'ընդունին, ութ օրուան համար համբոյրներ : Կան շատ մը մանկիկներ որ առջի կիրակիէ 'ի վեր իրենց ծնողքը չեն տեսած :

Եւ ինչ հանդէս, ինչ ուրախութիւն է եթէ նորաբոյժ մանկիկը, անկողնին վըայ նստած, իր մայրը մտիկ կ'ընէ և ժպտով մը կ'ընդունի :

Կան քաբօր (blasé) մարդիկ որ այլայլութիւններ կը փնտռեն : Թո՛ղ կիրակի օր մանկանց հիւանդանոցի գուռն երթան, թո՛ղ մայրերուն հետ ներս մտնեն, և այն ատեն պիտի լսեն այնպիսի խօսքեր, պիտի տեսնեն այնպիսի ակնարկներ որ իրենց սիրտն այլայլութեամբ պիտի ընուն, այլայլութիւններ զոր ուրիշ որ և է տեսարան մ'անկարող է իրենց հայթայթել :

~*~

ԱՌԱՋԻՆ ԱԿՆԱՐԿԸ

Մանկիկն աշխարհ դալուն՝ առաջին տեսած բանը ընդն է . ինչպէս որ իր ականջները շփոթ հնչիւններ կ'ընդունին որոց իմաստն իր փափուկ ուղեղին մէջ չեն թափանցեր, նոյնպէս ամէն նշոյլ իր աշունքը զարմացմամբ կ'լեցընէ, ինչպէս որ իր բաց բերնէն կ'իմացուի :

Նոյն պահուն մանկիկը շտորհիւր բնառ ինչպէս բոյսը, ամէն բան անորոշ, շփոթ և խորհրդաւոր է այս փոքրիկ էակին համար որու բնազգումները միայն աղաւղակներով կ'յայտնուին :

Սակայն մայրն այս նորածիլ բոյսին վըայ կ'հսկէ, որչափ իր ակնարկներով նոյնչափ իր կաթովը զանի կ'ուռոգէ :

Մանկիկը մարդկային ձայնին վարժելու համար, թէ և այդ ձայնն այնպիսի քնքուշ ականջի համար կոշտ է, մայրը փափուկ խօսքեր, անուշ երգեր կ'մըմնջէ . այն ատեն ամէն կին զողտրիկ հնչումներով բարբառ մը ստեղծել գիտէ : Բայց մայրը մանաւանդ նայուածքով է որ զաւկին խորը կ'ըմբանցէ, անոր փափաքները կը լըտեսէ և անոր կամքը կ'կանխէ : Մայրական աչքը թափանցիկ կ'գառնայ և չկայ բժիշկ մ'որ կնկան չսփ կարող լինի որոշել թէ մանկան ո՞ր կողմը կ'տառապի :

վասն զի մօր համար ամէն ինչ զիտողութեան առարկայ դարձած է այս փոքրիկ մարմնոյն մէջ, որու մորթին մէն մի մասը կ'ճանչէ :

Ձկայ չափազէտ մ'որ այնքան խոհուն լինի խնդրոյ մ'առջև որքան մայր մ'իր զաւկին առջև, և ոչ երկրաբան մ'այնքան մանրազնին կ'քննէ երկրի խորերը : Ահա մարդու վերաշինութիւն ըսուած այս մեծ դործն է որ մօր բոլոր խելքը միաքը կ'զբաւէ, որ մտադիր դառնալով իբրև քիմիադէտ կ'հսկէ նորածին մանկան առաջին զգայութեանց վրայ :

Մայրական անձնուիրութիւնը կարելի չէ բաղդատել ուրիշ որ և է անձնուիրութեան հետ : Ձկայ բան մ'որ մօր քարոտն լինի, որ իրեն ծանր թուի, ոչ զրկանք ոչ յոգնութիւն :

Առաջին ամիսներն երբ մանկիկը ծիծ կ'ուտէ և ակոպ կ'հանէ, մայրը չլիտէ թէ ինչ է քունը, կամ այնքան թեթև է որ մանկան ամենէն անզգալի շարժումն օրորոցին մէջ մայրը կ'արթնցընէ և խկոյն ոտք կ'հանէ :

Ամուսնութենէ առաջ նորատի աղջիկն որչափ տաքուկ հագուստներ գնէր դարձեալ կ'մտէր, այժմ ամէն վայրկեան կ'արթնայ ձմերային զիշերներն որպէս զի ծիծ տայ իր զաւկին, ժուռ բերէ, և օրորելով անոր ցաւերն ամոքէ : Եւ մայրը բնաւ չզանդատիր, իր սէրն իբրև մուշտակ կ'ծառայէ իրեն ամենէն ցրտեկ եղանակներու դէմ :

Ահա այսպէս կ'իմանայ կինը մայրական պարտաւորութիւնները, ստոյգ լինելով որ իր մէն մի զորովալիք խօսքը մանկան սրտին խորը կ'թափանցէ : Մայրը կ'կարծէ թէ այս խնամքը, այս զոհողութիւններն որ սոյն փոքրիկ էակին կ'շոայլէ, կ'հասկընայ նա և օրին

մէկն անոնց փոխարէնը պիտի հատուցանէ : Բայց կնկան համար աւելի անմիջական վարձք մը կայ : Երբ զիշերը կ'հսկէ մայրը՝ պահալցային (veilleuse) նշոյլովն է որ ծիծը բունող մանկան առաջին ակնարկները մօր ակնարկներուն հետ հաղորդիլ կ'ջանան. և այս ակնարկն որ սեսնելու կ'փորձէ, այս աչաց լեզուն որ այնուհետև իմանալի է, այն ատեն անցելոյն վիշտերը մոռցընել կը տան :

ԹՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՍՔԻՆ ԿԱՆՈՆԸ

Ո՛չ, չեմ ճանչեր ա ելի հակակիր բնութեան տէր մարդ մը քան այն հարուստն որ կ'կարծէ թէ պարտաւոր է տալու և պատիւներ կ'փառասիրէ: ողորմութիւնն իր մասնաւոր շահաց և իր ունայնասիրութեան ծառայել տալով:

Այն մարդն որ այնքան փոքուտ, որ կ'փափաքի տուածը յայտնել և հրատարակել տալով փոխարինութիւն մը ստանալ, անտարակոյս ինքզինքը շատ վեհանձն մարդ կ'համարի: Իմ մասին, շատ քիչ բան տուած է:

Ողորմութիւնն որ Մայր Տումարը բանալու կ'մտնայ, և որ օգնելու համար կ'թաղչի, ինդրողին չափ խոնարհ ողորմատուն, ողորմութիւն մը զոր ընելու ատեն ձախ ձեռքը կ'անդիտէ թէ աջը բաց է, և ահա այս ողորմութիւնն է Ջլմարիտը, այս է միայն արժանաւորը, և այս պէտք է սորվեցընել մանկան:

Եթէ իր փոքրիկ հասակին մէջ գիտնար նա թէ ինչ է ազքատ մը, եթէ գիրք մը բանալէն առաջ թաղուն թշուառութիւնն աղէբեկ ձակատներու վրայ կարդալ սովորէր, այսպիսի ուսում մ'երջանկութեան առաջին սկզբանց զինքը վերահասու պիտի ընէր:

Ժան-Ժազ Ռուսօ այսպէս չխորհիր, ողորմութեան

մէջ կ'տեսնէ զործողութիւն մը մարդու վայել, որ գիտէ իր տուածին արժէքն և իր նմանին անկից ունեցած պէտքը: Մանկիկն որ այս բաները չգիտէ բնաւ, տալու ամենին փափաք չունի, առանց դժութեան կ'տայ: Բարեգործութիւնը՝ փիլիսոփային խօսքին նայելով, մանկան գլխուն մէջ սողորելու անօգուտ վերացականութիւն մ'է, վասն զի գրամին արժէքն իրեն անյայտ է: — Մանկիկ մը, կ'ըսէ նա, հարիւր ոսկի տալու աւելի հակամէտ կրնայ երեկը քան թէ կարկանդակ մը»:

Ռուսօ գիտել կ'տայ թէ ծնողք տղուն կ'հատուցանեն ինչ որ նա տուաւ, նոյնպէս կ'վարժի տալու ինչ որ քաջ գիտէ թէ իրեն պիտի վերագառնայ: «Տղոց մէջ, կ'ըսէ փիլիսոփայն, միայն այս երկու տեսակ վեհանձնութիւնը տեսայ, այսինքն տալ ինչ որ իրենց օգուտ չունի, կամ տալ ինչ որ ստոյգ են թէ իրենց պիտի հասուցանեն»:

Լօք ուրիշ կերպ կ'խորհէր. «Այնպէս վարժեցուր, կ'ըսէ անկլիացի փիլիսոփայն, որ մանկտիք փորձով համոզուին թէ ամենէն առատասիրտն ամենէն շահաւոր կ'եղնէ»:

Երբ տղոց ողորմութիւն տալ կ'սորվեցընեն, Ժան-Ժազ այս զործողութեան մէջ հետևողութիւն, կապիտալիստները մը կ'տեսնէ: Բայց քանի քանի այս տեսակ կապիտալիստներ մանկութենէ տղոց սրտին մէջ կ'գրոշմենք, այնպէս որ խորունկ տպաւորուելով մեր բարի զործոյ հիմունքը կ'գառնան: Նոյն ինք Ռուսօ այս բանս կ'խոստովանի, և իր եզրակացութիւնը, ինչպէս որ ստէպ կ'պատահի սոփեսաներուն, Էմիլին ողորմութիւն ընել սորվեցընելու արդեւքին հակառակ է:

«Որ և է բարի զործ մը, կ'ըսէ նա, բարոյապէս բա-

րի է միայն երբ իբրև բացի գործ կ'կատարենք, և ոչ թէ որովհետև ուրիշները կ'ընեն. բայց այնպիսի հասակի մէջ երբ տակաւին սիրտը բան մը չզղար, պէտք է մանկտին հետևելու վարժեցընել այն գործերուն որոց ունակութիւնը կ'փափաքինք տալ անոնց, մինչև որ կարող լինին ընտրողութեամբ և 'ի սէր բարւոյն կատարել» :

Իսկ ես մօր կողմէ ամենէն անուշ դասը կ'համարիմ՝ կրկնել անդադար մանկան թէ առ նմանս օգնութիւնը պարտաւորութեանց առաջինն է, թէ ընդունիլը տալ կ'ենթադրէ, թէ շահ տասնորդ կ'պարունակէ, ինչպէս որ երջանկութիւնը դժբաղդութեան հակադարձն է. դեռ կարգալ մանաւանդ համբել չտորված՝ մանկան այսպիսի սկզբունքներ ջամբելով՝ մայրն առդէն մանկիկը մարդ ըրած պիտի լինի Գպրոց երթալէն առաջ :

~*~

ԿՆԿԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆԵՐԸ

Ժամանակն եկած է յորում կ'ինը կ'տեսնէ թէ որչափ էր սեռը ճնշուած է աշխարհիս սկիզբէն՝ ի վեր : Արագ զիւնէր հաստատուեցան այր ու կնոջ հաւասարութիւնը պահանջելու. ամպիոններ բացուեցան, ինչպէս նաև բանաստեղծութիւններ :

Մարդու հաւասար լինելով՝ կ'ինն անոր արտօնութիւնները կ'պահանջէ և քանի մը մանր ակումբներու մէջ Օրինագիրը վերաշինելու խնդիրը յուզուեցաւ, Օրինագիր մ'որ հին գինուց շտեմարան մ'է և ասոր շնորհիւ կ'ինը լծի ներքև կ'ծուի :

Արդարև՝ յառաջագէմ զլուսներ կ'հարցընեն իւրովի թէ ուսկից ծագած է մարդուն այսպէս բարեմտօրէն տրուած իշխանութիւնը :

Ինչո՞ւ համար չպիտի հնազանդէր մարդն ևս կընկան, քանի որ սա իրեն հնազանդութեամբ մաքուր սիրտ մը կ'բերէ. դարձեալ ինչո՞ւ համար մարդը պարտաւոր չպիտի լինէր կնկան հետևելու իր ընտրած բնականութիւնն երթալու համար :

Այս կոթական Օրինագիրը, որու վրայ չափէն աւելի կ'սքանչանայ քաղաքակրթութիւնը, ուրիշ բան չէ, կ'ըսեն, այլ վայրենի կենաց հետևանքը, երբ կ'ինն

իրբե ստրուկ կ'նկատուէր : Պէտք է վերանորոգել այդ Օրինագիրը : Եւ Տաճկաստան աղւոր օրինակ մը կ'ընծայէ , վասն զի փոքր առ փոքր կանանոցի դուրսեանէն հրաժարելով՝ պիտի թոյլ տայ որ կանայք առանց քողի դուրս ելնեն :

Պէտք է վերանորոգել Օրինագիրը , հին սովորութեանց պատնէշները խորտակել և բնական իրաւունքներով ներշնչուիլ որպէս զի իր Պահանջին աւելցընէ ինչ որ կ'ինը կորուսած է :

Ինչո՞ւ համար կ'ինը կրօնական հանդէսներու մէջ պաշտօն չպիտի մատուցանէր : Հին աստի քրմուհիներ կաշին : Կրօնը պիտի զօրանար , և բազմաթիւ թերահաւատներ հաւատքի պիտի դային աղօթքի նշանը տուող նորատի կոյսեր տեսնելով :

Քաղաքականութեան մէջ Կատարինէ մը կար զոր փիլիսոփայք իսկ Քոչ կ'անուանէին : Եթէ Կատարինէ մտերիմներ ունեցաւ , պատմութեան մէջ պակաս չեն մտերմութիւններ որ , թէև թաղաւորները մեծ իշխանութեան տէր էին , իրենց ժամանակի քաղաքականութեան մեծ մասնակցութիւն ունեցան : Քանի քանի կայսրուհիներ , թագուհիներ ցոյց տուին որ արքայական գաւազանը վարել զիտեն : Ինչո՞ւ համար , երբոր ասպատակիչ ժողովուրդ մ'իր երկիրն ընդարձակել ուզէ , իբրև դեսպան կ'ինը չղրկուի բանակցութեան համար : Իր խօսքն ու հրապոյցն աւելի մեծ կ'ըլլաւ կրնային ունենալ քան թէ մարդոց փոխանակած դիւանական զուրթիւնները :

Կ'ինը լեզու մ'ունի և զիտէ զայն 'ի գործ ածել : Խորհրդարանները՝ ուր ազգին շահուց վրայ կ'խորհին և կ'վիճարանին , կ'ինը կրնայ խօսիլ , եթէ պէտք լինի :

այնչափ երկար ժամանակ սրչափ ամենէն լեզուանի ատենաբանը :

Կ'ինը գիտէ ձի վարել և վար ու ցան ընել . զբակասնութեան , զիտութեանց և արուեստից զարդացման ներհուն է : Արող է վէպեր , քերթուածներ , պատկերներ յօրինել և աշխարհը ընուլ , և նոր օրինակներ ցոյց կ'սան որ կ'ինն ամենէն դժուարին և զբական խնդիրներու վրայ կարող է վիճարանիլ , ինչպէս զերբնականութեան , բժշկութեան կամ վիրաբուժութեան վրայ : Միթէ դատաստանական բարձր ատեանին մէջ չատսանք վաղեմի փաստարաններ որ կ'նկան տրամաբանական ուճին վրայ կ'զարմանային երբ պատեհիլ իրաւաբանական խնդիրներու վրայ խնդիր բանար :

Անտարակոյս մարդուս իրաւանց տեղ կ'նկան իրաւունքը զնելու ժամը հասած պիտի լինէր եթէ կնային ուղորմելի բնաւորութիւններ ահագին խումբ մը չկազմէին , որոնք բաւական դատարարակուած չլինելով չեն կարող 'ի բաց մերժել վտանգաւոր վեհերոտութիւն մ'այն բանորոգումներու առջև , զոր վեհանաճն միտքեր կ'պահանջեն :

Ժողովրդեան պէս՝ կ'ինն ալ կրթութենէ պէտք ունի : Այս կրթութիւնը սիրելու համար կնային գատին նոխրեալ աւելի շատ օրագիրներ , աւելի շատ գասախօսութիւններ , աւելի շատ ակումբներ և բանախօսութիւններ կարևոր էին : Հարկ էր գործակատարներ առաքել գաւառները , զիւղերն երկար ժամանակէ հետէ ստրկացած կանանց սեռին թմբութիւնը թոթուելու , սեռ մ'որ աւանդութեամբ մարդու կասկած կ'մնայ և իր զաւակունքը կ'մեծցընէ :

Տրամաբանութիւնն առ հարկի կ'զրդէ մեզ քիչ մը

Հանդիստ տալ Հին քաղաքակրթութեան մ'որ մի և նոյն շրջանին մէջ կ'ըլլորի յարատե :

Վայրկեան մը դադար առնելու պէտք ունի այն նաւերուն պէս որ երկար ուղևորութենէ մ'ետե՝ կայ կ'առնուն և նաւազն անոնց կողերուն վրայ կ'իջնէ նորոգելու համար :

Կարևոր խնդիրն է կոյտ մը նախապաշարումներ ջնջել որոցմէ քնասակար հոսումներ կ'արտադրին որ շարունակ նոր նոր զեղծումներ յառաջ կ'ըբերեն :

Քսան և Հինգ տարուան միջոց մը՝ կանայք պարտ էին միաբանիլ այլ ևս զաւակ չունենալու :

Ժողովրդեան աճման գործակցիլը թշուառութեան և տղիտութեան կայան մը հաստատել է սրտի զուարթութեամբ :

Քաղաքակրթութիւնը քսան Հինգ տարուան միջոցի մէջ հանդիստ թողլով՝ այս միջոցը կանանց իրաւանց 'ի նպաստ բարենորոգումներ ընելու գործածելով, անշուշտ ընկերութիւնը նոր, հլու, զիւրաթէք և ամէն ժառանգական նախապաշարումներէ՝ զերծ սերունդ մը պիտի ստանար :

Այս դադարման ժամանակէն ետք ծնող մանկտին՝ նոր դադափարներու ներգործութեան ներքե յղացեալ լինելով՝ այն ատեն քաղաքակրթութեան կերպարանը պիտի փոխէին :

Ահա այս ընկերային վերանորոգման խորհուրդն էր որ ընտիր միտք մը, ոսկի սիրտ մը, հրատապ հոգի մը, Պաղինյօլ բնակող տիկին մ'ինչ հաղորդեց :

Շատ քիչ անդամ զիւղարնակ մանկտոյն ձեռքը խաղալիներ կ'տեսնուին : Տեսես զիւղացին բնաւ չախորժիր իր տարեկան ծախսոց հաշուեկշիւը ծանրացրնել այնպիսի իրեր գնելով որ շուտ մը կտոր կտոր պիտի լինին երբ մանկան ձեռքն անոնց դպչին : Գաշտարնակ մարդը շինովի բաներու թշնամի է : Խօսուն և աչքը բացող ու զոցող պէպէկը, Գուսանի առասպելը բնաւ իր միտքը դո՛հ չեն ըներ :

Իր մատղաշ հասակէն մանկիկն՝ իր ընկերներուն միանալով՝ հոգին մէջ ծակեր կ'բանայ, խտտին վրայ կ'ըմաւալի, դէզ դէզ փոշի կ'հանէ, բնաւ չտաղտկանար և բնաւ քաղքի տղու մը նոր 'ի նորոյ պահանջումներ չցուցրներ :

Ամենեկն հարկ չկայ անոր համար բահ, սայլակ, շրջանակ գնելու, իր ձեռները բահի տեղ կրնան ծառայել : Տեղւոյն մեծ վայրի շագանակենիին տակ գրուած սայլն իրեն զբօսանքի տեղ կ'օգտէ, և վաղելու համար ալ շրջանակի կարօտ չէ, քանի որ իր սրնքաց ջիւերը կանխաւ մարդուած են :

Քաղաքը՝ տղոց ու շաղրութիւնը բնական բաներու վը-

րայ դարձրեցեալ կ'ջանան շինծու կենդանիներով : Եւ զի զը կենդանիներ պակաս չեն :

Այն տեղ ազատօրէն կ'թափառին շուները . փողոցներէն ծանրաբայլ կ'անցնին կատուներն ու հին պատի մը վրայ կ'եւնեն կ'հանդիսն . աղաւթներն երամովին կը թռնին դէպ 'ի դաշտերը . ոչխարներու հօտերն՝ խոտի համար տեղ փոխելով ճամբաներուն փոշին ամէն վայրկեան կ'հանեն . իրկունը՝ խումբ խումբ կ'դառնան արօտներէն կովերն և զոմբ կ'մանեն . ձիեր ու էջեր՝ խարին ներքև ճնշուած՝ կ'անցնին անդադար , մինչդեռ սաղերն ու հաւերը համարձակ կ'կտկտեն դալարին եկեղեցւոյ առջև :

Այս հաջումները , այս նուաճները , այս մնջիւնները , այս ճառագող մները , այս մայիւնները , այս վրնջումները , այս բառաչները շատ աւելի կ'ամեն քան թէ այն նմանողական ձայները զոր ճարտարութեամբ թղթէ կենդանիներու կ'յառակացրեն :

Առուակն որ կ'հոսի ու կ'կարկաչէ կայծքարներու վրայ մանկան աւելի հետաքրքրաշարժ կ'թուի քան թէ Ելիսեան դաշտի առաջանները . բայց ամենէն աւելի սիրած բանն է դաշտի ծաղիկ մը զոր մայրն իրեն համար քաղած է : Անոր մէջ այնպիսի խորհրդաւոր ձև , գոյն , հոտ կայ որ մանկան ուշադրութիւնը կ'գրաւ են և իր ուղեղը քաղքի մէջ անծանօթ զգայնութիւններով կ'ընու :

Բ

Շատ մտայի անձինք մանկան այս գեղջային դաստիարակութեան վրայ խորհեր են . ասոր հետքը կ'ըլտանեմ տիկին Սէվիլյէյի առ իր գուտարն զրած մէկ նամակին մէջ .

« Եթէ որդիդ ուժեղ է , գեղջուկ դաստիարակութիւնը լաւ է . բայց եթէ փափկատուն է , կարծեմ թէ զանի կորովն ընել ուզելով՝ պիտի մեռցընես » , կ'զրէ մարքիզուհին :

Այս ստոյգ է որ քաղաքաբնակ ծնողաց մանկունքը՝ երկու երեք տարուան հասակի մէջ՝ զիւղը փոխադրելով՝ գժուարաւ պիտի կրեն փոքրիկ զիւղայիններու կեանքը՝ որք բոսիկ ոտքով՝ գայլախապներու վրայ կ'վազվզեն , հրատապ արևուն կ'գիմանան՝ լոկ իրենց մազերն իբրև գլխանոց ունենալով , և իրենց կուրծքը հաղիւ կը ծածկեն ամէն կողմէ հով առնող կտաւէ անշահ տափատ մ'ու բաձկոնակի կաթ մը : Ի հարկէ այսպէս հագուած՝ վտանգաւոր պիտի լինէր զանի հունձքի զրկել՝ որպէս զի որաներ հաւաքէ , նոյնպէս՝ դառնաշունչ ձմեռուան ժամանակ անխոհեմութիւն է անտառներէ ժողովուած փայտի արցակներ կ'ունակը բեռնաւորել :

Ահա տիկին Սէվիլյէյի « գեղջուկ դաստիարակութիւն » անուանածն այս է . բայց ամէն բանի մէջ զգուշութիւններ կարևոր են , և մանուկն առանց խաշնարած ընել կամենալու , պիտի ըսեմ մայրերուն . Այն ինչ գաւակի կ'ծնի , հրաժարէ՛ քաղքի զուարճութիւններէն , զիւղը լինի քու միակ սրտադին փափաքդ . անսահման ուրախութիւններ վայելելու պիտի պատրաստուիս , վասն զի տունկի պէս պիտի բուսնի անդ մանկիկը :

Աատայժ էր նա և աստ ինքնով ծածկուած . փոքր առ փոքր այն վրայէ վրայ հագած կերպանները պիտի հանես , որ իր անդամներուն աճման արդիւք կ'ընին :

Այնքան վեհերատ էր որ քովէ գէր հեռանար . օրէ օր փոքրիկ զիւղայիններուն հետ խառնուելու վարժեցուր : Ի սկզբան անոնց խաղերուն պարզութենէ պիտի հրա-

պուրութի, և կրնամ ըսել թէ շաբաթէ մ'ետք անոնց հետ վազվզելու ազատութիւն պիտի խնդրէ :

Երբ իր դէմքն ու ձեռքն արեւհար դառնան, և այս բացօդեայ կենաց արտօնագիրն է, այն ատեն արժան է անոր քաղքի զդէսանները հանել տալ : Թող ցուրտ կամ տաք օդն իր մարմնոյն բոլոր մասունքը զգուէ : Այս օգեայ բաղանինեբով իր մկունքը, ջիւերն ու անգամները պիտի զօրանան և կազմուին :

Անոր միտքը զարգացնելու շատ հոյ մի տանիք : Ամէն ինչ բնութեան մէջ անոր համար հրահանգ կ'գառնայ. արեւն ու քամին, մարդերն ու սուրակները, ձորերն ու բլուրները :

Եւ այն ատեն միայն՝ եօթն տարիի չափ ձեր զաւակները մարդէլէն ետև՝ կարող էք անվահեր նետել զանոնք քաղաքակրթութեան ծոցը, քանի որ կենաց պայքարին համար իրենց ջիւերն ամրացած և պէտք եղած ոյժը ստացած են :

— 33 —

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

Կայ մանկան համար աւելի աղէկատու տեսարան մը քան թէ դժտեալ հօր և մօր վիճակը, որոնք իրարու յանցանք երեսի կ'զարնեն, շարունակ ծանր ծանր ամբաստանութիւններ իրարու կ'ուղղեն և դառն ու խիստ յանդիմանութիւններէ ետք՝ անագորոյն նախատինք իրարու դէմ կ'ժայթքեն :

Միթէ մանկիկն արդէն չըհասկընար որ այս պահէ ախարկները, այս արհամարհ բերանները, այս վէս շարժումներն իր բնութիւնը կ'վերաւորեն, որ զբզանաց պէտք ունի և մանաւանդ հայրական ու մայրական գորովոյ լծորդութեան : Մանկան համար սիրահոս մթնոլորտ մը պէտք է, ջերնոցի տունկին պէս որ ձմեռուան դառնաշունչ հովերէն պաշտպանուելու պէտք ունի :

Սեղանի վրայ՝ երբ այր ու կին միանալու կ'սպասուին և իրենց ծառայողներուն առջև սառն անզգայութիւն մը կ'պահեն՝ մանկիկն այս լուութենէ և ճաշարանի մէջ տիրած բռնազբօսիկ ընթացքէն տխուր տպաւորութիւն մը կ'ընդունի, այսպէս իր զուարթութիւնը, իր բնական կայտառութիւնը կ'ջնջուին :

Բայց միթէ կրնայ աւելի կսկծելի աղէտք մը հասնիլ այն մանկան զոր օրէնքն սրբ կ'ընէ իր հօրն ու մօրը կենդանութեան ժամանակն անլամ :

Այր ու կին՝ այլ ևս միասին ապրիլ չկարենալով՝ կը որոշեն իրարմէ բաժնուելու : Այն ատեն այնպիսի դառն վիշտեր կ'ձագին որ մանկիկին սրտին մէջ ընդ միշտ պիտի մնան : Ականատես կ'լինի նա դժտութեան մը , ներքին երկպառակութեան մ'որ երբեմն բուռն միջոցներով կ'սկսին : Ա՛տեսնէ նա որ արտաք կ'ըստին , կը լսէ նա զայրալիբ խօսքեր որ իր հոգւոյն մէջ վիշտ և ահ ու դող կ'զրգուեն : Ատելութիւնը կ'թունաւորէ այն երբեմն խնդալիբ խօսքերն որ իրեն ժպիտը կ'շարժէին :

Ամէն ինչ կ'բեկանի այր ու կնոջ մէջ որոց պաշտպանութեան ներքեւ մանկիկն երջանիկ կ'քալէր :

Այն համբոյրները , զոր երկու սիրայօգ ամուսիններն ըստ կարգի մանկան այտերուն վրայ կ'զրոշմէին՝ մի և նոյն տեղը , հատնելով՝ անոնց տեղ պաղ անտարբերութիւն մը կ'յաջորդէ , որմէ երբէք գորովալիբ բան մը չպիտի հոսի :

Օր մը՝ տան մէջ տարօրէն յուզմունք մը կ'տիրէ : Միթէ ուղեորութիւն մը կայ թէ ոչ փախուստ : Գըրոցները պարասպ են , կարասիները բաց կ'մնան , սնտուկները սնտուկներու վրայ կ'զիզուին : Անձ մ'այս անկարգ սենեակներէն պիտի մեկնի , այս մեկնողը կինն է , որ պէս զի իր ընտանեաց տունն ապախինի :

Այս խառն ու շփոթ վիճակին մէջ մանկիկը կարծէ թէ երեսի վրայ մնացած է : Հայրը՝ անյողզողք և ախուր՝ այս ազմկալի տեսարանին վախճանին կ'սպասէ : Մանկիկը՝ անհանդարտ՝ կ'նայի այս չոր ու ցամաք դէմքերը , այս գոց բերաններն որոց ետին երբեմն վիշտը կ'սքողի կամքին ներքեւ :

Մերավառ շարժում մը , սրտի աղաղակ մ'այս վշտալի կացութեան պիտի կրնային վերջ տալ : Ա՛նդ , այս

շարժումը , այդ աղաղակը քանի մ'անդամ՝ այս սրտերէն ելան . բայց այժմ՝ շատ ուշ է : Բաժանման ժամը հնչեց : Մայրն իր զաւակը կ'տանի , և այս չուին վրայ հօր թափած դաղանի արտաւերն ոչ զք պիտի տեսնէ :

Մանկիկն անհայր կ'մնայ : Ա՛փնտուէ զանի : Իր մայրը պատասխան չտար . էրիկը մեռած է իրեն համար , կ'ուզէ որ հայրն ալ իր որդւոյն համար մեռած լինի :

Այս ողբալի տրամին գեռ ևս նախաբանն է այս :

Հայրական դուժը մարող տեսակէն չէ : Հայրը կը փափաքի վերստին տեսնել իր որդին . իր զաւակն մեկնելովը կեանքը խորտակեցաւ . բաժանման յաջորդ գիշերը մարդը զլաց որ տասն տարուան կեանքը կորոյս :

Երբեմն բուն յանցաւորը մայրն է : Այն ատեն մանկիկն անմայր կ'մնայ :

Թէ մին և կամ միւսը լքէ զանի , թէ դատաստան մը մօր կամ հօր յանձնէ մանկիկը , դարձեալ ինչ դաստիարակութիւն պիտի ընդունի այս մանկիկն որ երկու անտարբերութեան կամ երկու ատելութեանց զոհ ընկած է , որ իր ծնողաց հետ տեսակցելու կ'զատապարտուի առանձին մէկուն հետ , շարժվը մէկ ժամ , այն ինչ թուականին , և որ օրին մէկն իր ընտանեաց թղթերուն մէջ ամբաստանիչ յիշագիրներ . պիտի գտնէ զոր իր հայրն ու մայրն իրարու դէմ արձակեր էին : Լաւ ևս է անհայր ու անմայր մանկիկ լինիլ քան թէ սիրտն այսպիսի ատելութեանց յիշատակով խոցուած կենաց ասպարէզը մտնել :

ՀԱՅԿԱՆ

7

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ — ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ԳՍ.ԻՍ.ԶԱՆԻՔ

Թէև փափաք չունինք իշխաններուն և աւագանոցն որդւոց դաստիարակութեան վրայ խօսիլ, սակայն անկարելի է Վերածննդենէ առաջ եղող գարեբու ազնուական դասերուն վրայ լռել. միջին դասերու վերաբերող գրուածներն այնքան հազուադիւս են որ ստիպուած ենք արքունեաց համար աշխատող գործաւորներու անդորրագիրներէն լոյս քաղել. ասուեցործի մ'ու ներկարարի մ'ընկալազրին մէջ բարուց նկարագիրն աւելի յստակ կ'երևի քան թէ այն պատմութեանց մէջ ուր շատ անգամ կուսակցութեան ոգին կ'սպրդի :

1393ին՝ Միլանցի Վալանդին, որ Կարոլոս Զ.ի եղբայր, Օրլէանի Լուիին կինն էր, Բարիզի մէջ, Պոհէմի պանդոկը՝ երկրորդ որդի մը կ'ծնէր, այս է Օրլէանի Ֆիլիպ : Ասուեցործի մը յիշագրին շնորհիւ գիտենք թէ սոյն ժամանակի հարուստ մանկան մը խանձարուն ինչ էր : Նախ Պրուքսէլի շառագոյն ասուի կտորի մը մէջ կ'փաթթուին . իր լաթերը վեց կանգուն Մալինի սպիտակ ասուէ կ'ըլդկանար . դարձեալ վեց կանգուն Նևօշաթէլի ասուի երկու օրորոցի պաստառ կ'ընէին, որոց մին պահոց անկողնի սեղ կ'ծառայէր մինչդեռ սենեկապանու հին մի սը կարգի կ'ընէր :

Իրաւի պճնալի և զողտրիկ են միջին դարու և Վե-
րածննդեան այս որրանները, և զգետններուն ու ասուի-
ներուն պերճանքն աւելի սիրուն կ'երեցընէին այս նորա-
ծին մանկիկներն որոց բոլորտիքը կ'կենային ստնտուն,
սենեկապանուհին և օրորիչը: Սենեակներն ընդարձակ
էին և հովասուն. բոցանշոյլ վառարանի մը շնորհիւ
սպասուհիները տաքուկ և չոր լաթերով անդադար կը
պատատէին. բայց այս խանձարուրը բարբարոսութենէ
մնացած նշաններ ունէր: Եղիպտական մոմիաններն իրենց
զամբանական խորշերուն մէջ այնքան կապկպուած չեն
օրքան միջին դարու մանկտիքն: Թեւերը մարմնոյն կցե-
լով չէին թողուր որ շարժում մ'ընէ. խեղճ մանկիկը
տեսնողը կ'նմանցընէ զայն նարդոսի պարկերուն զոր կու-
սարանի մ'աղջկունք նարստներով կ'զարդարեն: Այս-
պէս կ'խնամուէին իշխաններու և թաղաւորներու որ-
դիքը. ՚ի հարկէ մարդ կ'հարցընէ իւրովի թէ ժողո-
վոյեան զաւակներն ի՞նչ կերպով կ'նայէին, քանի որ
ժողովուրդն այնքան ըմբոստ է ողջպահիկ որ և է կա-
նանաց զործադրութեան:

Այս փոքրիկ արարածներու տեսքը՝ զոր տակաւիկներու
մէջ ձկներու պէս՝ լաթերով սեղմուած կ'ներկայացընեն
մեզի մանրանկարները, իրենց թեւերուն կապու ինչ որով
կուրծքն ալ կ'մնասուէր, միթէ իրաւունք չէն տար
բժշկաց որ յատկապէս կ'պատուիրեն բնաւ չպատատել
մանկիկներն այլ թողուլ որ թեւերուն պէս ոտներն ալ
արձակ համարձակ շարժին: Այս ճնշմամբ արդեօք քա-
նի՛ քանի մանկիկներ կարկամա եղած են. արդեօք այս
կապերուն պատճառաւ քանի՛ քանի մանկիկներ կանխա-
հաս մեռած են: Եւ սակայն զարձեալ չկարծենք թէ
այժմ ողջպահիկ գրութիւնը մեծ քայլեր առած է: Մեծ

քաղաքներու մէջ ժողովրդոց դիզուիլը, բնակչաց հինգ
վեցերորդ մասին նեղ շրջանի մը մէջ ապրելու դատա-
պարտուած լինիլը, օդի և արևուն պակասութիւնը հի-
ւանդութիւններ, մանկանց մահ կ'սպառնաւեն, ինչպէս
որ վիճակագիրները կ'հաստատեն: . . .

Ամէն ժամանակ մանկան մը ծնունդը մեծ ուրախու-
թեան առիթ եղած է: Վ'տեսները այս բանս չորեքտա-
սաներորդ դարուն մէջ ոչ միայն ծննդաբեր մօր, այլ
նոյն իսկ մանկան սպասաւորող կանանց տրուած խնա-
մոց առթիւ: 1396ին Միլանի Վալանդինը վերստին
յղի կ'լինի. իր ամուսինն Օրլէանի դուքսը՝ կ'հրամայէ
որ կանաչ շարժուն գահաւորակ մը շինեն որպէս զի ժուռ
զալու ելնելուն՝ կինը չյողնի. 1397ին ծննդաբերու-
թիւնը տեղի ունենալուն՝ զարձեալ օրորոյցներուն հա-
մար անբաւ ասուի կ'ընեն, մանկան համար սպիտակ
լաթեր և զայեակներուն համար այլ և այլ չութաններ:

1401ին գ.քսուհւոյն երկրորդ որդին, Օրլէանի Գի-
լիպը, ութ տարու էր: Պէտք էր զանի կրթել: Մի-
լանի Վալանդինն ինչպէս նաև էրիկը, պեղեցիկ ձեռա-
գիրներ կ'սիրէին: Գունաս որիչ դրամաձառի մը կ'ա-
պսպրեն որ երկու մանրանկար դիւբեր յօրինէ մանկան
համար: Գրամաձառը չըսեր իր ընկալադրին մէջ թէ
ի՞նչ կ'ներկայացընէին այս պատկերները. սակայն յայտ-
նի է որ նուրբ մանրանկարներ էին ոսկի, կապոյտ և
կարմրուն գոյներով և փառաւոր կազմերով:

Անտարակից բարեպաշտութեան յայտարար և բնա-
ծին իրեր ներկայացընող պատկերներ էին, ինչպէս:
այլանգակ կենդանիներ, մարդերու պէս կանաչ տեսա-
բաններ, ծաղկանց մէջ պարող պարիկներ, հանդէս մը
մանկան աչաց համար որ վրձինին զուարթուն երանդներ:

րուն այնքան զղայուն կ'երևի : Թերևս կար նաև անոնց մէջ մանրանկար մ'որ գաւազանի միջոցաւ կրթութեան նշանակն էր այս է ստահակ տղայ մ'որ վարժապետին ձեռք զանակոծ կ'լինի :

Երկոտաններորդ դարէն մինչև հնդետասներորդ դար քահանայից և մանկավարժից ձեռքը յանձնուած մանկանց կրթութիւնը փոքր ինչ կ'փոխուի : Բեմին բարձունքէն՝ քահանայն Աստուծոյ Ծանաչումը կ'քարոզէ իր փոքրիկ հօտին . բայց այսպիսի ուսուցման մը քաղցրութիւնը մանկավարժից չբաւեր . Timor Domini initium sapientioe, կ'ըսեն անոնք : (Երկէ-դ Տեառն ունիլէն է ի մաստիս-իւն) : Երկէ-դ կ'ենթադրէ գաւազանը . . . : Այն ժամանակի դաստիարակաց համեմատ , գաւազանը միայն իմաստութեան սկիզբն է :

Գրեթէ պատկերազարդ Ս. Գրոց մէն մի երեսին մէջ մանրանկարիչները յօժարակամ նկարադրած են սպառնալից փայտերու խոշոր կապոյցներ որ ամպերէն կ'ելնեն և նուազ նշանակական ձեռքեր կ'ընեն :

Երկար ժամանակ՝ այս եղաւ իմաստութիւն հայթայթելու միակ միջոցը . . . : Ուսուցչութեան այս դրութիւնն այնքան խոր արմատներ ձգեր էր որ Մօնղէյն ու Շարօն սկսան անոր վրայ մտածել : Երբ մարդ կ'գիտէ թէ ասոնք ինչ կ'պատուիրեն մանկութեան այս փափուկ զանդուածը շաղէլու համար , միտքը կ'գայ ծաղարար մ'որ՝ անդարար թրած խմորով՝ աղութը բլիթ մը կ'պատրաստէ . բայց նմանութիւնը կ'զարդի երբ բարոյապէտները մանկային բնաւորութիւնը շաղէլու կ'ջանան մեղմիկ և առանց խտիւ սեղմելու :

Այն համաճարեղ մարդիկ որ կրից քննութեան մէջ ներողամտութեան զգացումներ ստացան , քաջ գիտեն որ

բռնադատութիւնն ու կոշտութիւնը միայն ապստամբութիւն և ապշութիւն յառաջ կ'ըրեն , և իրենց զլխաւոր հոգն է փնտուել թէ ինչ ձայնով պէտք է խօսիլ մանկուոյն անոնց սիրտը շարժելու համար :

Մօնղէյն իր ժամանակի գրեթէ ընդհանուր դարձած սովորութեան , այս է մանկտին զանակոծելու դէմ կը բողոքէ . «Եւ չգիտեմ ինչ ստրկական բան կայ խստութեան և բռնազօսութեան մէջ , և կ'պնդեմ թէ ինչ որ կարելի չէ ընել տալ բանականութեան , խոհակաշուութեան և հնարագիտութեան միջոցաւ երբէք բռնութեամբ 'ի կատար չելներ . . . » :

Այս պալափարը վերջէն սիրուն ռոտանաւորով մը քացատրած է Լա Ֆօնդէն .

Ա՛ն հայր կ'արնէ կոշմակի :

Մանկուոյն պատիարակութեան վրայ երկարօրէն գրուած է . թերևս չափէն աւելի գրուած է : Ամէն քան կամ գրեթէ ամէն ինչ վեշտասաներորդ դարու մատենագիրներու մէջ քանի մը խօսքով կ'դանուի :

«Գաւազանէն ուրիշ արդիւնք մը չտեսայ , կ'յարէ Մօնղէյն , եթէ ոչ հոգիներն աւելի վատ և աւելի նենգապէս յամառ դարձրնել » :

Այս գաւազանները զլխովին խորտակելու համար՝ պատկերհանները սկսան ձեռք առնուլ և գուարձալի յօրինուածոց նիւթ ըրին , որու մէջ ամէն խելք մանկուոյն , իսկ ամէն ծաղրական բաներ իմաստակներու կ'վերադրէին :

Այս տեսակ ներկայացումներու ամենէն զուարթ պատճառներէն մին ալ , որ ամէն ժողովրդոց մէջ ստեպ կը տեսնուի , ծերունի Բիէր Պրէօկէլի մէկ գործն է , որ

իր սովորական սատանայութիւնները մէկ դի թողուց, որպէս զև հոլանտացի տղոց զպրոցի մը ներքին կեանքը դժէ: Իրաւ է որ այս ալ դարձեալ սատանայութիւն մ'է, և Պրէօկէլ շատ գիւրաւ գործածեց իր ծաղրաբանութեան սովորական ուժղնութիւնը:

Այս սոսկալի մանկտին զոր վարժապետը չէ կարող բարեկարգել, կարծես թէ բանալն փախած կապիկներ են: Ազաղակելով և այլանդակ ոստումներ ընելով՝ ոմանք կողովներու մէջ կ'մտնեն, և այս ալ կարգալ սորվելու համար չէ, այլք մեծ մեծ փեղոյրներու մէջ անհետ կ'լինին զորս ոչ ոք զիտէ թէ ուսկից բերած են. կարելի է այս փեղոյրներն իբրև գիտութեան հոր կը նկատէ, բայց կ'երկբայիմ. ոմանք վարժապետը կ'ծաղրեն, այլք իրենց այբուբէնը կ'կրկնեն զլուխնին իրենց սրնբաց մէջ դնելով:

Պրէօկէլ գաստիարակութեան մէջ դաւազանի կարևորութիւնը ցոյց տուած պիտի լինէր թէ ծաղրաշարժութեան քան թէ ուսուցչութեան զաղափար մը սլատկերհանին գործէն չհետեւէր, պատկերհան մ'որու իր ժամանակակիցները քիչաւ մականունն իրաւամբ տուին:

ԲՈՅՆ ՈՒ ՄԱՆԿԻՔ

Ա

Չկայ հետաքրքրութեան աւելի արժանի բան մը քան թէ բոյսի մ'աճումն որու տկարութիւնը պաշտպանեց պարտիզպանը պատ մը տալով անոր իբրև խնամակալ: Պատին վրայ կ'վազի ձողակերտ վանդակն որ թոյլ կը տայ բոյսին մազլիլ և տարածուիլ:

Օր ըստ օրէ թէ հասակաւ և թէ իմաստութեամբ անոր աճիլը կ'տեսնուի: Արդարև բոյսն 'ի սկզբան որոշեալ շրջանը կ'ընթանայ, իբրև բանաւոր էակ պարտիզպանին հրահանգաց կ'հնազանդի, և պարտիզպանն ալ կ'պարծի որ փունջ փունջ ծաղիկներ ելնելով քիչ ատենէն մտակայ գունաւոր ծաղիկներու ներգաշնակութեան պիտի մասնակցի:

Այլ սակայն պէտք չէ այնքան վստահիլ բոյսին հլութեան:

Ածուին վրայ՝ ասոր վերեն՝ պարտիզպանը կ'զիտէ որ քանի մը գաճի կտորներ փշրուեր են:

Բոյսին աշխատութեան մէկ արդիւնքն է այս. իր ծիւլերը թէև նուրբ են և յետին ծայր փափուկ, քիչ քիչ քարերը կ'քակեն պատին դաճը շարունակ քերթելով:

Նորատունկ բոյսերուն փառասիրութիւնն անչափ է . կ'փափաքին որ պատէն անդին անցնին , և պիտի յաջողին եթէ պարտիզպանն ուշադրութիւն չընէ :

Կալանաւորներու պէս որ՝ առաջին անգամ իրենց փախչելու փորձն 'ի դերև ելած տեսնելով՝ անպահապան անկիւն մը կ'փնտռեն , բոյսն ալ շվհատիր . իր արմատներն անդադար ստորերկրեայ աշխատութեան մէջ են , և օրին մէկը պատին հիմունքէն կ'անցնին , որ կարծուէր թէ բաւական հզօր պատնէշ մ'էր իրենց յանդրնու թեան դէմ :

Այս է մանկան պատմութիւնը : Թ՛ : և բոյսին պէս վատոյժ , անոր պնդութիւնն ունի : Երևոյթական հլու թեան ներքև՝ մանկիկը խորունկ կամք մը կ'սքողէ : Անոր ուղեղութիւն մը առլու համար , պէտք է որ բացորոշ լինի այն :

Եթէ բոյսն 'ի բնէ անկախութեան զգացում մ'ունի որով ըստ հաճոյս շարժելու կ'նկրտի , ինչ մեծ ուշադրութիւն պէտք է մանկան կամաց վրայ հսկելու որ շատ աւելի զօրաւոր է :

Բ

«Մարդիկ կ'սխալին , կ'ըսէր Ամբրիկացի մը , եթէ բոյսն իբրև անկենդան բան մը կ'նկատեն : Տունին էակ մ'է որ իր պիտոջքը , իր ճաշակն ու իր յօժարութիւններն ունի : Եթէ վայն լաւ կ'սիրես , քեզ շնորհապարտ կ'մնայ . եթէ անհող մնաս , ամէն բան 'ի կորուստ կ'մատնես : Կ'հարցընեմ իւրովի թէ արդեօք ծառը՝ մարդուն պէս՝ իմացականութեան տէր է . բայց ծառն ալ հողի մ'ունի որ կ'զգայ ինչ որ իրեն համար կ'ը-

նենք : Ձանի կ'խնամես , թերևս չգիտէ նա , բայց մանկան մը պէս , կնկան մը պէս կ'զգայ : Նայէ սա մրգատտանը . ըստ դիպուածոյ չանկեցինք զանի : Լաւադոյն աղուրիներն ընտրեցինք : Ամէն մէկուն համար կոկիկ , ողջատուն բնակարան մը պատրաստեցինք : Ջուրը վազելու համար աղիւմներ տեղաւորեցինք : Լաւ մաղէ անցած աղքատողի անկողիններ պատրաստեցինք : Այս փոքրիկ էակին մանկութիւնը պաշտպանեցինք պահապան հողերով մեղմիկ պատատելով . վերջապէս՝ անոր երջանկութեան համար ոչ ինչ չզղացանք * յ :

Այս հրահանգը կարգալով միտքս մանկան գնաց : Ամէն մէկ սողին մէջ տունկին տեղ մանկիկը դրի . վան զի թէ տունկին և թէ մանկան համար առաջին խնամքը մի և նոյնն են . երկուքին ալ հաւասար տկարութիւնը մի և նոյն հողերը կ'բերեն , մի և նոյն պաշտպանութիւնը կ'հրամայեն :

Եւ սակայն շատ մարդիկ կան որ իրենց զաւակունքը կամ անոնք որ իրենց յանձնուած են , ըստ դիպուածոյ կ'կրթեն : Չգիտեն : Այս է ահա զերենք անբասիր հանող փաստը :

Ինչո՞ւ համար դիւղերու մէջ չենք տեսներ աւելի շատ մարդիկ որ Ամբրիկացոյն խօսած լեզուին նման լեզու մը խօսիլ 'դիտանան :

Քահանայ մը , շահապ մը , բժիշկ մը , գաստիարակ մը՝ եթէ պարզ մտայ այս տեսակ հրահանգներ հաղորդեն իսկոյն իրենց խօսքը պիտի իմանալի դառնայ . դժբաղդաբար Ֆրանսոյի դիւղերու մէջ այսպիսի բան մը չկայ :

* Հէրվօրթ հ Տեքսթըն . Նոր Արեւիկ :

ՍՏԵՏՈՒՆԵՐՈՒ ԵՐԿԵՐ

Սանտուներու իմացականութիւնը մասնաւոր մտտեաց ծնունդ կ'սայ, որոց գաղտնիքն իրենք միայն գիտեն, մարց հետ : Գորովը զոր նորածին մանկանց համար կը տածեն կ'զրգէ զանոնք գտնելու, իրենց քերթողական և երաժշտական գոյացումն աւելի զգալի ընելու համար այնպիսի ներդաշնակ առողջանութիւն մ'որ բնաւ կանոնի ներքե չզբուիր, բայց մանկիկը լաւ կ'հասկընայ : Նոյն բանը կ'պատահի նաև իրենց սրտամութեան արամբարանական ուժին համար : Իւր ինչ որ կ'ուզեն թող ըսեն, վէպ, երգ և երաժշտութիւն՝ ոչ միայն չեն վթարեր նորարոյս իմացականութիւններ, այլ մանկան փափուկ ուղեղը վերջէն աւելի նուրբ և արուեստական եղանակներ ըմբռնելու կ'պատրաստեն :

Օրօր ըսելով է որ սանտուն մանկիկը կ'բնայրնէ : Աւելի ուշ՝ հրաշալի վէպեր պատմելով՝ զանի արթուն պիտի պահէ :

Ասկից զատ ո՞վ պիտի հաղորդակցէր մանկան հետ : Միթէ պիտունը, գրահաշուով ծանրաբեռնած զլիսովը, թէ ոչ գերբնարանը, որ երբէք իրական կենաց հոյը չունի : Մինչդեռ մայրն իր զուկին ծիծ կ'սայ, պէտք է բերել առ իմաստակ մ'որ՝ ամբարտաւան ձայնով մ'իւր գիտութիւնն անոր ծախէ :

Լաւագոյն դասն և ամենէն օգտաւէտը մօր մէկ ժպիտն է որ այս նորարոյս սրտին մէջ խնդութիւն կ'շարժէ :

Իմաստակ, միամնայ մանկան մ'աչաց նայէ, այն աչունքն որ կ'ճգնին ձայները, ակնարկները, շարժումները հասկընալ, այն աչունքն որ մօր աչաց մէջ կ'ընկղմին, և եթէ նորալարժ աչաց մէջ կարգալ պիտես, պիտի տեսնես անոնց մէջ վարդապետութիւն, հուետութիւն և գիտութիւն անուանած մտտեաց համար անտարբերութիւն :

Միթէ արդէն շատ կանուխ չ'պիտի լսէ ու տեսնէ վարդապետական բանդ, սպիտակ փողպատդ, սգալի ըլլունդդ և մանկավարժի անախորժ հոտդ որ բոլոր անձեղ կ'բուրի :

Մանկիկը չխորհիր, այս է իր ոյժը, իր առողջութիւնը : Գարձեալ՝ ըստ իս՝ շատ կանուխ մտածելու պիտի սկսի, երբոր քեզի մտիկ ընելու ստիպուի :

ԿԷՕԹԷԻ ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՔ

Բանասիրական ձիրքը շատ կանուխ կ'տեսնուի Կէօթէի վրայ ինքնաբեր, սքանչելի, անդիմադրելի շնորհքով մը: Շատ անգամ պատմուած է թէ բանասիրական որբանին Մուսայ մը մտեցաւ, անոր անկողնին վերայ ծռեցաւ խանդաղին ժպիտով մ'ու անոր բերնին վրայ հրավառ համբոյր մը զրոշմեց: Ասոր վրայ կ'հետեւեցնեն թէ նեկտարի անուշ հոտ մը մնաց իր շրթերուն վրայ և երկնային իղձ մ'որ զինքը վառեց մինչև յետին շունչը: Այս առասպելը Կէօթէի համար զուտ ճշմարտութիւն մ'է:

Այն չքնաղ Մուսայն՝ որ իր մանկութեան վրայ հսկեց՝ իր մայրն էր: Այս, նորասի, սիրանոյշ, զուարթ Տիկին Գոնսէյէր այս աստուածոյ նորասի մտերմին մուսայն եղաւ:

Տասն ութ տարու էր երբ իր որդին արև տեսաւ. առաօտէն մինչև իրկուն նորասի մայրն իր զաւկին հետ կ'խաղար, կ'ծիծաղէր և կ'երգէր:

— Ես և իմ Վօլֆկանկս, կ'ըսէր նէ վերջէն, միշտ միասին կ'ապրէինք:

Հրատապ երեակայութեան տէր մանկան մը համար ասկից աւելի, այս մօրմէն աւելի զմայլելի բան մը կըր-

նար լինիլ, մայր մ'որ հողուով և մարմնով դեռ ևս աղջիկ մ'էր, ծանրազուխ ու միանգամայն խնդումներես, խանդաղին և խորիմաստ, և անայլայլելի զուարթութեամբ:

— Իմ մօրմէս, կ'ըսէր Կէօթէ, պատմելու սէրը ժառանգեցի՛:

Չորս տարեկան եղած ատենէն՝ պարիկներու վէպերով օրորեց զանի, ուր օղը, կրակը, ջուրն ու հողը դեղանի դշխոյներու ձեով կ'երևին: Մայրը կ'զգօնուր, մանկիկը սրտաթոււնտ, աչուկքը մեծ մեծ բացած և խորին ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր. — Միթէ այնպէս չէ՞, մայր, կ'գոչէր նա երբեմն, իշխանուհին չտխտի կարգուի այն անիծեալ դերձակին հետ, եթէ հսկան անգամ սպաննէ:

Այն ատեն նեկամիտ մայրն իր պատմութիւնը կարճ կ'կապէր, և հետեւեալ օրուան կ'թողուր ձախորդութիւնը:

Բայց պատմութիւնն այս փոքրիկ գլխուն մէջ կ'զառնար. Վօլֆկանկ զիշերն երազը կ'տեսնէր, և հետեւեալ օրը հանդիստ չէր գտներ մինչև որ իշխանուհին իր մտերմին հետ չկարգէր:

Իր հանին կ'թողուր որ պատմութեան վախճանը պատմէր միշտ զաղտնի պահել պատուիրելով: Հանին ալ զայն իր աղջկան կ'պատմէր ժպտելով, և երբ իրկունը հասնէր՝ մանկիկն ուրախութեան աղաղակներ արձակելով իր ամենէն յանդուգն յոյսերուն լրումը կ'տեսնէր: Ինչպէս որ կ'երևի՝ Մուսայը իսկ ասկից լաւ չտխտի կարենային կրթել բանասիրար*:

* Իս. Շուրե. Գործա-Ինան Լիերի:

ՄՏԵՏՈՒԻ ՎԷՊԵՐ

Քանի մ'անըջական միտքեր կ'երևակայեն տակաւին որ սանտուին սրատմած վէպերը մանկան տկար իմացականութեան ուղղակի յարմար են :

Ալզասի մէջ՝ մանկտին կ'կարծէ թէ ձմեռը վաղած ձիւնը՝ այն աղուամաղէն է զոր հրեշտակները կ'թափեն երբոր իրենց անկողինը կ'շինեն :

Մայրերն իրենց զաւակաց կ'երգեն .

Հրեշտակներն ըրին երեսն անգինը ,

Աղուամաղն կ'էյտար երկէրը ,

Յերեկը կ'հոյն ,

Գիշերը կ'հոյն .

Ո՛վ որբէն պէտք պահպանէր զաւակ :

Մինակ այս նուազին մէջ քանի քանի սխալմունք և զիտնական ծուռ ծանօթութիւններ կան : Միթէ պէտք է հրեշտակներու վրայ խօսիլ մանկտուղին , կ'զոչեն ողբալով ճեմարանական զլուինները : Չիւնն աղուամաղ չէ : Աւելի լաւ կ'լինէր եթէ անոնց հասկըցընէին թէ ձիւնը սառած շոգի մ'է որ ամպերէն կ'իջնէ սպիտակ և թեթեւ զնդակներու ձևով , և որ խիստ այլազան բիւ-

րեղներու կոյտերէ կ'շինուին , և զիտունները քառսուն ութ սարբեր ձևեր նկարադրած են :

Ստնտու մ'իբ սանին կ'պատմէ որ օր մը հաւնոցին մէջ մեծ շուկ մ'ելաւ : Հաւ մը թափանցիկ խոշոր հաւ կիթ մ'ածեր էր , որու մէջ մարդկային որոշ դէմքով փոքրիկ մարդ մը կ'տեսնուէր :

Ահա այսպիսի մտացածին վէպերու դէմ է որ իմ բարեկամս Պ. Ղուի Ֆիկիէ կ'բողբէ : Այս տեսակ առասպելները կ'պարտաւէ և կ'փափաքի որ սանտուն ուսնի թէ հաւն յո՛ւժո՛ւ ցեղին կ'պատկանի , այն ատեն իր իմացականութիւնը չպիտի հաւանի մտցընել փոքրիկ մարդը , կարծր կամ կակուղ կեղև ունեցող մարմնոյ մը մէջ , որ կենդանին յառաջ բերելու յատուկ սաղմը կ'պարունակէ :

Եւ այսպէս ծիծմայրերու վէպերու վտանդին առաջն առնլու համար է որ իմ զիտուն բարեկամս Ֆիկիէ անգաղար մամուլը գործել կ'տայ և շարունակ գործեր կը հրատարակէ , արարչութեան գաղտնեաց վրայ , գործաբանականութեան գաղտնեաց վրայ , կմախքի գաղտնեաց վրայ , շոգիի գաղտնեաց վրայ , ելէկտրականութեան գաղտնեաց վրայ և այլն , որոնք՝ զիտութեան կողմէ՝ ոչ ինչ չեն կորուսեր զեղազործութեան ազգային Վարժարանին ոճի հրապոյրներով զարգարուած լինելով :

~*~

ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԳԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Անբաւ է հետաքրքրութիւնը ստորին արարածներու, ֆենդանիներու, անկիրթ մարդոց մէջ: Բնական զարդացում մ'է որ միւս թմրած յատկութեանց շնորհիւ կ'աւելնայ. բայց մանաւանդ մանկտին վառվառն հետաքրքրութիւն մ'ունին 'ի բնէ, սրով ամենէն արդասաւոր գիտողութիւնները կ'ընեն, այս է անդիտակ գիտողութիւնը:

Քմածին զբզմամբ չէ որ մանկիկն իրմէ հեռու դրանում աւարկաներուն կ'երկնցընէ իր ձեռքը շարունակ, և երբ իր փափաքը կատարելու մերժեն՝ կ'արտասուէ: Այն հասակին մէջ որ ծանօթութիւններ հապքելու պէտք ուի, աչուները բաւական չեն այս աւարկաներուն անկիւններն ու ծրագիրներն ըմբռնելու. մանկիկը կը փափաքի զանոնք շօշափել: Այդին շօշափելեաց մէջ առոր նման բան մը կայ իր մշտատե տեսչանաց նկատմամբ. ուստի՝ երբ իր իղձը լրանայ, մանկիկն անչափս ցանկալի աւարկան մէկդի կ'թողու:

Մանկիկը քմահաճ անուանողները կ'սխալին: Այդ աւարկան փորձեց մանկիկը, ուրիշ աւարկայի մը կ'անցնի:

Նոյն գիտողութեանց զրութեան արդիւնքն է խաղալիկներու խորտակումը: Խորհրդաւոր զսպանակի մ'օգ-

նութեամբ պէպէկի մ'արտեանունքն աչքերը կ'դոցէ, ինչպէս կ'մայէ ոչխարը, ինչ կերպով ձին կ'զլորի, այս բաներս մանկիկը կ'տեսնչայ հասկընալ, հետեւապէս՝ մարդկութեան սկիզբէն 'ի վեր՝ միշտ իր խաղալիկները կտրեց մանկիկը, առանց զիտնալու՝ ճոխացընելով հին թագարաններուն ապակիները դաճեայ անթև և անոտան փոքրիկ պէպէկներով:

Այս յաւիտենական գիտողութեան եղանակին շնորհիւ՝ մանկիկն իր ծաղրաբանական զգացումը կ'զարգացընէ: Արդէն՝ երկու տարեկան չեղած՝ սովորական իրերու ձևն ըմբռնած է, զիտէ անոնց պարունակութիւնը, և այն տպաւորութիւնն որ ոմանք իրենց անհունութեամբը փոքրիկ էակի մը վրայ, ինքն իր վրայ կըրնան արտադրել:

Բարուց պատկերհաններ աւելի նրբամտութիւն չեն վատներ:

Տես մանկիկ մ'որ մարդու փեղըր մը կ'առնու իր գլխուն վրայ դնելու համար. հետեւեալ բանադատութեան համեմատ կ'վարուի. այս լայնեզր փեղըրին տէրը մեծ գլուխ մ'ունի. երբ այս թաղիքն իմ փոքրիկ գանկիս վրայ դնեմ՝ տարօրինակ հակապատկեր մ'առաջ կ'դայ որ բոլորովին այլանդակ և նորանշան է:

Մանկիկը կ'տեսնէ որ իր բոլորախքը զանուողները կ'ծիծաղին այս փեղըրին վրայ որու մէջ իր մարմնը կ'իստովին կ'կորսուի. կ'հասկընայ որ այս այլանդակութիւնը զուարճութիւն կ'պատճառէ. քանի մ'անգամ այս փորձը կ'կրկնէ՝ մի և նոյն յաջողութիւնը ստանալով: Ասոնք են ծաղրաբանութեան առաջին դասերն որով ինքն ևս կ'զբօսնու:

Մօլիէր քաջ հաստատեր էր մանկտոյն այս յատուկ

բնազդումը, և իր մէկ ժամանակակիցը կ'այստնէ մեզի
թէ անկից ինչ օգուտ կ'բաղէր :

Երբ մեծ կատակերդուն իր խմբին նոր թատերդու-
թիւն մը կարդար, կ'ըսէր օրիորդ Բուասօն, կ'ուզէր
որ «գերասանները» այս ընթերցանութեան իրենց զա-
ւակներն ալ բերեն որպէս զի իրենց բնական շարժում-
ներէն այլ և այլ դիտողութիւններ հանէ :

ՄԱՆԿՏԻՔ ԲԱՆՍԱՍՏԵՂԾ ԿԾՆԻՆ

Հետևապէս պէտք է անոնց բանահիւստիան գաղա-
փարներ ջամբել : Միթէ կենաց դաժան իրականութեանց
խիստ կանուխ չ'պիտի վարժին : Մատղաշ հասակի մէջ
երեակայութիւնը ստուարացնող ապակի մ'է որով ման-
կտին ամէն աւարկայ խոշոր խոշոր կ'տեսնէ : Չկայ ի-
րենց շօշափելեաց, աչքին և ականջին ներկայացող բան
մ'որ փոքրիկ համարուի : Ամէն ինչ մեծ, այլանդակ,
չափազանց կ'երեխի՝ բանականութիւն քսուած բանին ա-
ռաջին անկիւնաքարը գրուելէն առաջ :

Աստի պէտք է սլասուիլիւ միշտ որ մանկտին Բէրօ
կարգայ, Բէրօ որ այնքան մեծ գտիչ համբաւեալ է և
իբ մանկտին աւելի ևս կ'մեծցընէ զանի, և դժուարաւ
կարող ենք այս նկարադիրներու նշանակութիւնն հետա-
զօտել այսպիսի մատղաշ ուղեղներու մէջ : Ասոնք վէ-
պեր չեն, այլ աշխարհներ : Գիւցազունները, հսկանե-
րը, թղուկներ և դշխոյներ, որ այնքան լուրջ կերպով
նկարագրուած են վիմաբանին ձեռօք՝ տղոց մաքին մէջ
այնպիսի անհամեմատ մեծութիւններ կ'ստանան, որոյ
չենք կարող յատկացընել մեր կանոնաւոր չափը :

Բէրօ, ինչպէս նաև լաւ վիպախօսները, մեծ չափա-
ւորութեամբ կ'դորձածէ նկարագրութիւնը, վասն զի
բան մ'ունէր ըսելու : Եւ սակայն մանկային երեակայու-
թիւնը՝ որ թատերական թովիչ շքեղութիւնները կ'գե-
22

րազանցէ, անուանի արդ ու զարդն անգամ կ'նսեմէ. չկայ հռչակաւոր զղեստույ յարդարիչ մ'որ ձևի, հիւսուածքի և պաճուճանաց կողմէ՝ կարող լինի մրցիլ այդ հիանալի զղեստույ դէմ որով մանկիկն իր շինած պէպէկները կ'զարդարէ. ակնավաճառի մը կրպակը շատ աղքատ է այն կարկեհաններու մօտ որով զգեստները կ'փայլին:

Բնութեան սքանչելեաց վրայ խօսելով՝ կ'յորդորեն ումանք որ հարկ է մանկալին անոնց հաղորդ ընել: Ուրեմն ո՞ր ուսած են վիպախօսները, թէ ոչ բնութեան գպրոցը, որու հրաշալիքը գէթ աղւոր ոճով մեկնել գիտեն:

Գրավաճառներու վարձկան գըշակներ այս հրաշալիքը կ'խղզեն իրենց աղու պարբերութիւններով. կարող են զմրուխտ մ'անփայլ և լեռ մը տափարակ գարձընել:

Թէ և բանահիւսական ձիրքով օժտուած՝ մանկիկն երևակայութեան չափէ դուրս ճիգ թափել պէտք է այս գոեհիկ գրիչներու արձակ ոճը զուսուորելու համար: Նախ մանկիկը Բէրօին, Տ. Ֆօին և Մօլիէրին ձեռքը պիտի յանձնեմ: Գիտութիւնը թող վերջը գայ*:

* Ան մանկիկներ որոց գլուխը կանխաւ ծանր հմուտութեամբ մը բեռնաորուած է, որոց վրայ «լուստեխնիկ» (mnemotechnie) եր թուականներու և անուանակարգութեանց գանձերը թափած է. կամ գատապարտած է մանր բարդական գրուածներ կարգաւոր, որ երբեմն յուսահատական դամարութիւն մ'ունին, երբեմն անհամ զգայնութիւն մը, և մանկուն բոլորովին անկարող են ասոնցմէ բան մը հասկնալու, բան մը զգալու, և այս պատճառաւ բանիմաստ կին մը կ'ըսէր. «Թէ Բօ-ր'Ան և Պարզ-Պլէօ խորուրտ Վարձաւոր Ֆանկիկն ասելէ շտր երևախոսութեան և ճշմարիտ իւրից սանին շան իւր այն հետ խոսիլն որ է՝ ուրախ էր գրուածներ խորուրտ-վարձաւորն»: (Մանուկ, Գեր. Օրէնանի արքեպիսկոպոսը):

Ի՞նչ է շեմ սխալը՝ Գեր. Տիւրանլու՝ այս իմաստաւեց կարծիքը Տիկին Արգօէն առած է, երբ նէ Բ. Մ սկզբնատառերով դասարարութեան դարձիւրդի մէջ կ'գրէր:

ՄԱՆԿՏԻՈՅՆ ԻՆՉ ԳՈՅՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՏԱԼ ՊԵՏՔ Է:

Ֆրանսա՝ այս վերջին տարիներս շատ փորձեր ըրին երպէս զի մանկալին գիտութեան և բանականութեան լեզուին վարժեցընեն:

Մարմնակազմութեան օրինաց վրայ այնպէս գրուածներ հրատարակուած են որ տասնամեայ տղէկ մը կարենայ տրվել սննդաւութեան գաղտնիքը:

Պատառ մը հաց ի՞նչ ճամբով փորը կ'իջնէ, ի՞նչ դեր ունի, ի՞նչ ուղևորութիւններ կ'ընէ, ի՞նչ այլափոխութիւններ կ'կրէ, այս ամէն բաները գիտեն այսօր քաղմաթիւ մանկունք որ երբեմն իրենց ժամանակը խաղալով կ'անցընէին:

Այս դաստիարակութեան իր արդիւնքն ունեցաւ. աստով կարող կ'լինին տղայք խօսակցութեան մասնակից լինելու, սնտախ խօսքեր ի՞նչ բայ թողու և նոր նոր տեսակէտներ մէջ բերելու:

Անցածներս սրահի մը մէջ ներկայ կ'գտնուէի ծնողաց այցելութեան մ'որ փոքրիկ տղայ մ'իւր մեծ մօրը կ'ըրէին:

— Այսօր ինձ գունատ կ'երևիս, Ռիշար, ըսաւ հանին:

— Անշուշտ բաւական թիւում չեմ կլլեր, պատասխանեց տղեկը :

Այս պատասխանը ներկայ դանուող անձինքը սքանչացուց, ի բաց առեալ հանին, որ կարծեց թէ սխալ լսեց :

— Ի՞նչ ըսիր, կրկնեց նէ :

— Գունատ եմ, վասն զի բաւական թիւում չեմ կլլեր, վրայ բերաւ տղեկը :

Բարեմիտ պառաւր տղեկին հօրը կ'նայէր անհանդարտ աչքով մը :

— Մայր իմ, բանաւոր պատճառ մը բերելով կ'իտասի Ռիշար, վրայ բերաւ պատուելի անձն որ այս դիտութիւնը տղեկին հաղորդեր էր : Որդիս գիտէ արդէն որ շնչառութեամբ առնուած թիւումն արեան գոյնը կ'փոխէ, մութ գոյնէն կարմրուն գոյնի մը վերածելով :

— Իրա՛ւ, ըսաւ հանին փոքր ինչ զարմանալով :

— Մոռցար, հայր, վրայ բերաւ տղեկը, մոռցար որ այսպէս կ'այլայլին նախ արեան գնդակներու արտաքին պահարանը, և միայն այս մասն է գունաւոր :

Ահա ասոնք են մանկան դաստիարակութեան մէջ մտած նոր տարերքը, տասն և իններորդ դարուն կէսէն սկսելով, այս երևոյթը մեզի թոյլ կ'տայ հաստատելու որ ապագայ ոստանիկներն իրենց նախահարց նախապաշարմունքը փոքր առ փոքր պիտի թոթուեն :

ՄԱՐԳԻՆ ԼՈՒԹԷՐԻ ՄԻԿ ՎԷՊԸ ՄԱՆԿՏԻՈՅՆ ՀԱՄԱՐ

Ա

Ամէն դիտական չոր ծանօթութենէ նախադաս կ'սեպեմ Լութերի գրած վէպն իր Յովհաննէս որդւոյն համար : Այս վէպին վայելչութիւնն ըմբռնել տալու համար պէտք է նախ Լութերն իր ընտանեաց ծոցը, իր որդւոց մէջ ներկայացնել :

Եթէ մարդ մ'ամուրիութեան մէջ յամառելու համար համոզակեր պատճառներ ունեցաւ, այս մարդն էր Լութեր : Իր յատուկ մտքին հետ, սատանային հետ, Պապին հետ, իշխաններուն հետ, գիւղացիներուն հետ, իր թշնամիներուն հետ, իր բարեկամներուն հետ մղուած պայքարներուն մէջ բաւական մասնակցութիւն ունեցաւ, և սակայն այս անդադար եռացող և լափիչ բոցեր ժայթքող հրաբուխ յատակը՝ այնպիսի ներքին գորովոյ աղբիւրներ կ'բղէէին որ նոյն իսկ կաթոգին սրտերու մէջ շատ քիչ անգամ այս աստիճան կ'դտնուին :

Մանկուոյն նկատմամբ Լութերի գրածները քաղցր, թափանցիկ են և այնքան աւելի սրտագին և բանահիւսական որչափ որ ինքնաբուղի են : Արդէն յայտնի է որ վարդապետին աշակերտներն ու բարեկամներն իր

բերնէն ելած ամէն խօսքերը կ'նշանակէին որպէս Աւետարանի խօսք, արդարեւ՝ վերանորոգչին աւետարանական եղաւ ընտանիքի վերաբերող բաներուն մէջ:

Լուծէր իր փոքրիկ աղուն կ'ըսէր, «Գու մեր Տիրոջ փոքրիկ անմեղ յիմարն էս, շնորհաց և ոչ թէ օրինաց ներքև: Գու երկիւզ ու անհանդատութիւն չունիս. դու ինչ որ կ'ընես լաւ կ'ընես»:

Նոյնպէս կ'տեսնենք հայրն որ կերպով մ'ինքզինքն իր որդւոյն մէջ կ'նկատէ. Լուծէրի դրած դիրք բարեկամի մը նոյն նիւթին վրայ իր մտածմունքն աւելի էս կ'լրացընէ.

«Մանկտին ամենէն երջանիկն են: Մենք ծեր յիմարներ անդադար կ'տանջուինք և կ'վշտանանք բանին վրայ անվերջ վիճաբանութիւններ ընելով. «Մէլէ կ'բռնէ. Ֆիլէ կ'բռնէ. Է. Է. Է. կ'հարցընենք շարունակ մենք մեզի. . . : Մանկտիք իրենց հաւատոյ պարզութեամբ և մաքրութեամբ ստուգութիւնն ունին և իրենց փրկութեան բաներուն վրայ չեն տարակուսիր»:

Օր մ'որ փոքրիկ Մարգէն մօրը ծիծը կ'ուտէր, վարդապետն ըսաւ. «Այս մանկիկը, և ամէն ինչ որ իմն է, ատելի է Պապին և Գէորգ գ. քսին, ատելի է իրենց կուսակցաց, ատելի՛ սատանաներուն: Մակայն բոլոր այս թշնամիներն այս սիրական զուկիս նեղութիւն մը չեն պատճառեր. հոյը չէ՛ բնաւ որ այնքան հզօր իշխաններ իրեն հակառակ են, այլ զուարթաղին իր մօրն ստիներ կ'ծծէ, իր չորս դին կ'նայի բարձրաձայն ծիծաղելով և թոյլ կ'տայ որ ուզածնուն չափ դուռան»:

Մանկան անմեղութեան՝ շատ մրրկայոյզ միտքեր կարօտ քաշած են, նոյնպէս շատ հայրեր զգացած են որ այս անմեղութիւնն իրենց սիրտը կ'զովացընէր:

Երբեմն պզտիկ Յովհաննէսն իր հայրը Լուծէրը կը վրդովէր մտածութեանց ժամանակ. «Երբօր մանկտիքը շատ պուան, կ'մեծնան ու կ'զարգանան», կ'ըսէր վարդապետը:

Լուծէր իր զաւակաց ամէն միջամտութենէ օգուտ կ'քաղէր և երբեմն Ս. Գրքէն խօսք մ'անոնց խաղերով կ'մեկնէր.

«Ծառայեցէ՛՛ Տէրուն երկիւղէ՛, և ցնծայե՛՛ պառլէ՛ նորա պոպուլեամբ: Ասոր մէջ հակասութիւն չկայ ինձի համար: Ճիշտ նոյն բանը կ'ընէ իմ փոքրիկ Յովհաննէսս հօրը նկատմամբ: Բայց էս նոյնը չեմ կարող ընել Աստուծոյ առջև: Եթէ սեղանիս առջև նստած գրեմ կամ ուրիշ բան մը ընեմ, Յովհաննէս պզտիկ երգ մը կ'երգէ ինձ. եթէ բարձր երգէ և իրեն իմաց տամ, կ'շարունակէ նա՛ բայց ինքն իր մէջ և թեթև երկիւղով մը: Աստուած ևս կ'ուզէ որ միշտ ուրախ լինինք. բայց երկիւղով և զուշութեամբ խառն ուրախութիւն մ'զգանք»:

Լուծէր թէ զուարթ լինէր թէ մտահոգ՝ միշտ իր զուակները խորհրդածութեանց առարկայ կ'լինէին: 1327ին՝ բուռն ցնցում մը վարդապետին բոլոր մարմինը գրաւեց. ջերմութիւնն անդամներէն կ'քաշուէր և ծանր ցաւեր կ'տառապէին այս ըղբղն որ՝ ընկերութեան հետ մշած պայքարներուն պատճառաւ՝ այս տանջանաց ենթակայ կ'մնար: Աւերանորոգչին բարեկամները կարծէին թէ վարդապետը պիտի մեռնի: Ասոնցմէ երկուքը Յովհաննէս Պուզէնհայէն և Յոնաս իր անկողնոյն սնաբէն չէին հեռաւար և այս հիւանդութեան վրայ իրենց ձգած դրուածները կ'ցուցընէն թէ Լուծէր ինչպէս իր աշակերտաց սրաին մէջ կրօնական զգացումներ կ'զըրպուէր:

«Ինչ ատենէն ետք՝ երբոր մարմինը շփելով և ջերմ բարձերով տաքցուցին՝ Լուծէր իր կնկան հարցուց . — Ո՞ր է իմ հոգույս հատորը, իմ ամենասիրելի փոքրիկ Յովհաննէսս» : Երբոր մանկիկը բերին, իր հօրը ժպտեցաւ և հայրն ալ արտասուադին աչօք ըսաւ . «Ո՛ սիրելիդ իմ որդեակ, քեզ Աստուծոյ կ'յանձնեմ, ինչպէս նաև քու բարեսիրտ մայրդ Կատարինէն : Բան մը չունիք . բայց Աստուած ձեր հոգը պիտի տանի, որբերու և այրիներու հայրն է : Ո՛ Աստուած իմ, պահէ պահպանէ զանոնք, հրահանգէ զանոնք ինչպէս որ զիս մինչև ցայսօր պահեցիր և հրահանգեցիր» :

Լուծէրի համար այս հիւանդութիւնն ազգ մ'եղաւ : Ասոր յիշատակն երկայն ատեն իր մտքին մէջ մնաց . վերջէն իր մէկ բարեկամին գրած նամակէն զիւրին է հասկընալ թէ ինչ հայր և ինչ ամուսին եղաւ Լուծէր :

«Ա՛հ, որչափ սիրտս կարօտադին կ'հատաչէր իմիններուս համար, երբոր մահու չափ հիւանդ էի իմ Սմալքալիի բնակարանս : Կարծէի թէ չպիտի տեսնէի այլ ևս իմ կինս և իմ փոքրիկ զաւակներս : Այս բաժանումն ո՛րչափ վեշտ կ'պատճառէր ինձ . . . : Չկայ մարդ մը, որչափ մարմնական իրերէ վեր լինի, որ չզոյայ բնութեան այս հակումը : Մեծ բան են մարդն ու կինը զօրող ընկերակցութեան կապերը» :

Առ անին փորձանքը Լուծէրի համար չէին լմնցած : Բազմաթիւ ընտանիք մ'ունէր, երեք ուսար և երեք գուսար : Այս վերջիններէն երկուքը կորուսեր էր գեւորաբոյս :

Մաղդաղինէ Լուծէր տասն չորս տարու մեռեր էր, վարդապետին կինը կ'ուլար ու կ'ողբար . — «Սիրելի

Կատարինէ, ըսաւ Լուծէր, սակայն մտածէ մի անգամ թէ Մաղդաղինէ ո՛ւր դնաց : Յիրաւի նէ յաջող ուղեւորութիւն մ'ըբաւ : Անշուշտ մարմինը կ'արիւնի, այս կը պահանջէ բնութիւնը, բայց ուրիւն կ'ապրի և իր բաղձանաց վայրը կ'գտնուի : Մանկտիք չեն վիճաբանիր . ինչ որ իրենց ըսեն կ'հատան . մանկուոյն համար, ամէն ինչ պարզ է : Առանց արտմութեան և անձկութեան, առանց վէճի, առանց մահուան փորձանքի, առանց մարմնական ցաւի կ'մեռնին, որպէս թէ նիրհէին» :

Երբոր զաւակը գաղաղջ գրին, հայրը դօշեց . — «Խեղճ փոքրիկ Մաղդաղինէս, ահա այժմ հանդիսս ես» :

Այսպէս զանի երկնցած տեսաւ և ըսաւ . — «Ո՛ սիրաստուն զաւակս, դու պիտի յարութիւն առնուս, դու աստղի մը պէս պիտի փայլես : Այո՛, արեւուն պէս . . . : Ողւով զուարթ եմ, բայց մարմնով շատ ախտաւոր : Հրաշալի բան մ'է զիտնալը թէ աղջիկս անշուշտ խաղաղ է, հանդիստ է, և սակայն ինչ ցաւ է այսչափ տրտում լինիլը» :

1528ին գրած մէկ նամակին մէջ առ իր բարեկամն Ամստորֆ, Լուծէր իր մէկ ուրիշ զաւակին կորստեամբն վշտահար սիրտը վերստին կ'ընայ .

«Իմ փոքրիկ Եղիսարէթ աղջիկս մեռաւ . կ'զարմանամ թէ ինչպէս սիրտս հիւանդ թողուց, այնքան այլ լայլած եմ : Երբէք չպիտի հաւտայի որ հօր մը սիրտն այսքան զորով զոյայ իր զաւակին համար» :

Բ

Կ'ուզեմ աւելի սրտաշարժ գոյնով ցոյց տալ Լուծէրը :

Ասեպտուրկի ժողովին մէջ էր երբ Եւրոպայի համար խիստ ծանրակշիռ խնդիր մը կ'յուզուէր : Լուծէր այս խնդիրներուն մէջ մասնակցութիւն ունէր . 'ի մօտուստ կ'ըննէր այս մեծ շարժումը : Սակայն այս բանն արդեւք մը չէր իր կնկան և զուակաց վըայ խորհելու :

Վտեանեմ այս վարդապետն իրկունը սրճարանի մը մէջ . այս պայքարներէն յոգնած է և զանոնք մոռնալու կ'փորձէ իր Յովհաննէս որդւոյն գրելով . վասն զի այս գիրն ուղղակի մանկան ուղղուած է .

«Շնորհ և խաղաղութիւն քեզ, 'ի Քրիստոս, իմ փոքրիկ սիրուն զուակա : Խնդազին կ'նայիմ որ լաւ կ'սորվիս և մտադիր կ'աղօթես : Չաւակա, սպդալէս շարունակէ, և երբ տունը վերադառնամ, քեզի աղւոր բան մը պիտի բերեմ :

«Գեղազարդ և խնդազին պարտեզ մը գիտեմ, ուր ոսկեհուն շքեղ գետններով մի շատ մանկունք կան, որ ծառերու ներքև կը խաղան աղւոր խնձորներով, սանձերով, կեռասներով, կաղիններով և սալոններով . անոնք կ'երգեն, կ'ստուտան, և շատ զուարթ են . փոքրիկ սիրուն ձիեր ալ ունին ոսկի սանձերով և արձաթի համասներով : Այս պարտիզէն անցնելու ժամանակս հարցնոցի մարդուն թէ այն որունն է, ոյք էին այս մանկունք : Հա պատասխանեց ինձ . «Ասոնք աղօթելու, սորվելու համար եկած են և բարեպաշտ են» : Այն ատեն անոր ըսի . «Սիրելի բարեկամ, ես ալ սողեկ մ'ունիմ, այս է փոքրիկ Յովհաննէս Լուծէրը . արգեօք չէ կարող նա ևս զալ այս պարտեզն որ այս աղւոր խնձորներն ու սանձերն ուտէ, այս սիրուն փոքրիկ ձիերը հեծնէ, և միւս տղոց հետ խաղայ» : Մարդը պատասխանեց ինձ . «Եթէ խեղք է, եթէ կ'աղօթէ ու մտադիր կ'ունի, նա ևս կրնայ զալ, փոքրիկ Փիլիպպոս և փոքրիկ Յակոբն ալ միասին : Այս տեղ սրիւններ, թմբուկներ և ուրիշ աղւոր նուագարաններ պիտի գտնեն ածելու համար . պիտի պար պարեն և փոքրիկ նետակալներով պիտի խաղան» : Բայց դեռ աւտու էր, մանկալին դեռ ճաշ ըրած էր և չէի կրնար սպասել որ պարն սկսի : Այն ատեն մարդուն ըսի . «Սիրելի տէրդ իմ, հիմակ պիտի երթամ իմ փոքրիկ Յովհաննէսիս պիտի գրեմ որ խեղք լինի, բան սորվի և աղօթք ընէ, այս պարտեզը զալու համար . բայց Մագդաղինէ հօրաբոյր մ'ունի զոր շատ կ'սիրէ . արգեօք կրնայ զանի միասին լերել» : Մարդը պատասխանեց ինձ .

«Այո, կարող են միասին զալ, սպդալէս խնացուր անոր» : Ուստի շատ խեղք եղիր, իմ սիրելի զուակա, ըսէ Փիլիպպոսին և Յակոբին որ նոյնպէս խեղք լինին, և դուք ամենքնիդ պիտի գաք այս աղւոր պարտիզին մէջ խաղալու : — Քեզ Աստուծոյ պաշտպանութեան կ'իծողում : Իմ կողմէս հօրաբոյր Մագդաղինէն բարեէ, և ինձի համար անոր համբոյր մը տուր : Հայրդ որ քեզ կ'գրէ .

«19 յունիս 1530» «ՄԱՐԴԷՆ ԼՈՒԹԷՐ»

Այս մանկային վէպը՝ որ փոքրիկ Յովհաննէսին հասակին այնքան յարմար է, ինձ մտածել կ'ուայ աւելի մայրերուն քան թէ իրենց որդւոց վըայ :

Կանայք, շնորհասպարտ եղիք պայքարող, դործոց ներքև մաշած մարդոց, կամ անոնց որ ինքզինքնին կ'նուիրեն մեծ խնդիրներու խուզարկութեան համար :

Այս մարդիկ ընկերութեան որ դասուն որ պատկանին, քաղաքականութեան, դիտութեան, վաճառականութեան, ձեր մտածմունքն անոնց ոյժ կ'հայթայթէ, և ծանրակշիռ մտահոյութեանց մէջ անգամ չեն մտնար երբեք իրենց կենակիցը :

Տղայք, յիշեցէք թէ ձեր հայրն որչափ սիրած է ձեզ և վերջէն մի արատեք որդիական անարատ սիրոյ նկարը զոր ձեր յիշողութիւնն օգնութեան կ'կոչէր ձեր հարց աշխատութեանց և խուզարկութեանց ժամանակ* :

2098

* Աւելորդ չենք համարիր յայտնել որ մէկ քանի տեղ զանց ըրինք թարգմանելու այն կտորներն որ ընդ հանուր հայ ընթերցողաց առջև կարևորութիւն մը չունին :

ԵՐԵՒԵԼԻ ՄԱՆԿՏԻՔ

Այս նիւթին վրայ շատ գիրքեր գրուած են գաստիարակութեան համար, և մը շատ սնտիք անոնց երեսները կ'ընցընեն: Յատկապէս պատկերհաններու մանկութիւնը մանրավէպի և զուեհիկ կերպով ընծայուած է, որ մանկան մտքին մէջ այնքան հետք չթողուր որչափ բուն վէպ մը:

Լիւլի երաժշտին պատանեկութիւնը, որ օր ըստ օրէ հնամի կ'գառնայ, Քանովայի մանկութիւնը, անդրիագործ մ'որու խիստ դիւրութեամբ շահած համբաւոյն ճառագայթներն ապագան թերևս պիտի մարէ, միթէ բաւական նշանակելի օրինակներ են որ կարենան մատղաշ ըզեղներու մէջ գրոշմիլ, ըզեղներ որ այնքան ընդունակ են մանաւանդ օգտակար կամ զուարճալի բաներով սպաւորիլ:

Ես աւելի լաւ կ'սեպեմ որ անոնց մէջ սպասմութեան կարևոր դէպքերու յիշատակը գրոշմեն: Ներքին Յիշատակագիրներ, մեծ հեղինակաց գործերն այնպիսի մանր պարագաներով կ'վիտան որ, եթէ լաւ մ'ընտրուէին, արդէն մանկան միտքը կ'ընային զարգացնել:

Հանրի Գ. քիչ ուսեր, քիչ կարգացեր էր. կատարելապէս գիտէր՝ իր մատղաշ հասակէն՝ Ամօի Պլու-

տարդուր, և սիրուն նամակը զոր՝ իր ամուսնութենէ քիչ մ'ետքը՝ Մարի Մէտիսիի կ'որէր, կ'վկայէ որ բարի եպիսկոպոսին լեզուէն քանի մը կտորներ իր մտքին մէջ տպաւորուած էին:

«Բարեկամուհիք իմ, ժամէ ժամ նամակիդ կ'սպասէի. զայն կարգալով համբուրեցի: Ծովու վրայ քեզի կ'պատասխանեմ՝ վասն զի այս աղ որ օդով պտոյտ մը ընելու ելայ: Կեցցէ՛ Աստուած. չէիր կրնար աւելի ուրախատիթ լուր մը հաղորդել ինձ քան թէ ընթերցանութենէդ զգացած զուարճութիւնդ: Պլուտարդոս միշտ թարմ նորութեամբ մ'ինձ կ'ծիծաղի. զայն սիրելը զիս սիրել է, վասն զի իմ ծագիկ հասակիս գաստիարակն եղած է: Խմ բարի մայրս, որու ամէն բան պարտաւոր եմ, և որ այնքան կաթողին կ'հոգար որ ուղիղ վարմունք ունենամ, և անուանի տգէտ մը չմնամ, ինչպէս որ նէ կ'ըսէր, այդ գիրքը ձեռքս տուաւ, երբ դեռ նոր ծիծէ կարեր էր զիս: Այդ գիրքը կերպով մը խիղճս դարձաւ, և իմ ականջիս շատ լաւ բաներ և պատուական առածներ փսփսաց թէ վարմունքս շտկելու և թէ կառավարութեան գործերը տնօրինելու համար»:

Ահա ասոնք են երևելի մանկանց ճշմարիտ օրինակները, զոր պարտ է գնել մանկութեան գաստիարակութեամբ զբաղող մարդոց աչքին առջև:

Ինքզինքնին խելացի կարծող տեսակ մը մարդոյ յա-
տուկ մէկ թերութիւնն է մանկական բառեր հաւաքել և
կարգի գնել և ՚ի հարկին հնարել: Այս շինովի պարզ-
մտութեան բառերն ինձ այնքան անսխորժ են որքան ան-
սխորժ են թատրոնի վրայ մանկան մը տեսքը: Իբրև
մտացի համարուած մանկիկն այլ ևս մանկիկ չէ, ինչ-
պէս այն փոքրիկ խեղճ մարդն որու այտերը շարժով
կ'զուճարեն որպէս զի թատերական ծաղրալի խաղին
փոփոխութեանց մասնակից ընեն:

Աստ գաստիարակութիւն մը կ'տրուի մանկան երբ ա-
նոր բերնէն ելած ուշիմ բառերու վրայ սքանչացում կը
յայտնուի: Ինչ ծայրագոյն գոհունակութեամբ կ'փքա-
նայ այն փոքրիկ էակին անձն երբ իր ծնողաց բերնէն
ամէն առթիւ այս խօսքը կ'լսէ:

— Երէկ իմ տղաս ըսաւ որ . . . : — Գեռ քիչ մը
առաջ կ'ըսէր . . . և այլն:

Այս փաղաքուշ զարմացումներն յորդորուելով ման-
կիկն այնուհետև չափէն աւելի լեզու կ'թափէ, իր գլխէն
ինչ որ անցնի կ'ըսէ, կանխաւ գիտնալով որ այս լե-
զուագարութեան պատճառաւ շատ զգուանք ու շքա-
րեղէն պիտի ընդունի:

Այս վայրկենէն սկսեալ ամէն բան տղեկին խօսքին

առջև կ'լուէ, և նա կ'դիտէ որ իրեն մտիկ կ'ընեն, և
չգիտեմ եթէ քան այս հրաշալի տղեկն նախադաս չեմ
համարիր երես առած տղեկը զոր մեծ հացկերոյթներու
ժամանակ սեղան կ'բերեն և որ, իր խաղալիքները պնակ-
ներուն մէջ դնելով ՚ի մեծ տհաճութիւն հրաւիրելոց,
սկսի պոռալ, տարուբերիլ, զարնել և ձեռքին տակն
ընկածը կոտրել:

Իսկ մտացի բառեր շինող տղեկն աւելի անտանելի
է: Իբրև է որ այն բառերն զոր ասդիս անդին կ'տա-
բածին իրօք իրենն են:

Կան մարդիկ որ՝ բարիղեան ամէն տեսակ թատերա-
կան սրահները մտնել ելնելէն՝ միամտութեան զգա-
ցումը կորուստեր են և քնքշանքի կեղծիքն իբրև միա-
մտութիւն կ'ծախեն:

Արեհաստատութեան օրով պատկերհան մը՝ մեծ
ժողովրդականութիւն մը վաստկեցաւ արուեստին մէջ
թէև իր տաղանդով անոր արժանի չէր: Պարծուկ հայ-
րենասիրութեան զգացում մ'աւելի ևս կ'հռչակէր զինք
ազատականաց շնորհիւ, որ իբրև զէնք իր մատիսները
կ'գործածէին: Զինուորներուն հետ նկարիչը տղայքն ալ
տեսարան կ'հանէր: Ասոնք էին իր աղեղին երկու գլխա-
ւոր լարերը: Զինք Շուլէ կ'անուանէին: Որովհետև ա-
րագագիր, մանաւանդ շատ արագագիր էր, այս նկա-
րիչը գրոշմատիպ պատկերներու վաճառողաց համար
կարգ կարգ մանկտի կ'յօրինէր, այնպէս ինչպէս որ
ճախարակագործ մը շունչաններ կ'շինէ: Իր ձեռքի ճար-
պիկութեան շնորհիւ կ'մատիտէր, առանց օգտուէտ
գժուարութեան մը մասնակից լինելու, դարոցէն ելնող
և դրացի նպարավաճառներուն ու խանութպաններուն
հազար տեսակ խաղեր խաղող տղեկներ:

Այս պէպէկներուն համար ցոյց արուած սքանչացումը մինչև այսօր այնչափ մեծ է նուիրագործեալ համբաւները սիրող մարդոց մէջ՝ որ մերթ ընդ մերթ այս Շալէին յիշատակը յովանց կ'իսկարկուի այնպէս որ նկարիչն իր առասպելներով անուանի Լա Ֆօնդէնի կարողը կ'ուզեն դասել: Երբ մէկը կ'ըլտէ թէ ինչ խանդով մէջ կ'ըբերեն իր մանկական բառերը, պիտի կարծէ թէ ընտիր գրականութեան մէկ հատուածի վրայ է խօսքը:

Մանկան բերնէն ելած անմեղ խօսքը կարելի չէ հաւաքել ինչպէս որ կարելի չէ հաւաքել սրուակի մը մէջէն գուրս ելնող հոտը:

Փոյթ չէ որ մանկան մտացի խօսքը մօր շրթերուն վրայ ժպիտ մը գրդուէ, ուշագիբ հայրը մտածութեան տանի, այս մատղաշ ուղեղին վրայ տպաւորող իրը փնտռելով, բայց երբ ցոյց կ'տանք տղեկին որ իր խօսքերը մտիկ կ'ընենք, երբ իր տկար իմացականութենէ սպրդող անպիտակ բառերուն վրայ կ'սքանչանանք, այն ասան զանի փոքրիկ հրաշալէք մ'ընելու մտադիր կը գտնուինք — հրէշ մը, հրէշաբանական (lératologie) գրքոյի մը մէջ երևելու արժանի:

ԶՐՈՒՅՍՏՐՈՒԹԻՒՆ ԼԱ ՔՕՆԴԷՆԻ ԱՌԱԿՍՅ ՆՈՐ ՄԵԹՈՏՈՎ

Անցածներս փոքրիկ հագուադիտ հատոր մը գտայ քարափներուն վրայ: Ասոնք Լա Ֆօնդէնի առակներն են, այնպէս ինչպէս որ պէտք են որ տղայքն ունին և արտաբերեն:

Երկար փորձառութեամբ համոզուած լինելով Պ. Տիւբէնուա «Հետորական արուեստին ուսուցիչը» որ պայծառութիւնը, ներգաշնակութիւնն և շարժումը Լա Ֆօնդէնի առակաց զրուցատրութեան ժամանակ համընթաց պէտք է ընթանան, խել մը նշաններ հնարեց որպէս զի տղեկը ձայնը բարձր կամ ցած հանէ, հանդիստ ընէ, յանգը ցոյց տայ և անոր վրայ չմնայ:

Այս գրութիւնը բարձր ու ցած հնչումներ կ'սարունակէ որ այսպէս կ'բաժնուին, Բ. Բ. (թեթե բարձր) ա. Բ. (աւելի բարձր) Բ. (բարձր) շ. Բ. (չատ բարձր) Խ. Բ. (խիստ բարձր) Բ. ց. (թեթե ցած) ա. ց. (աւելի ցած) ց. (ցած) շ. ց. (չատ ցած) շ. Բ. (չատ բարձր): Ահա ասոնք են հիմնական հնչիւններն որոց օգնութեամբ ըստ երևոյթին՝ Լա Ֆօնդէնի միտքը մեկնելու պէտք ունի: Մէն մի առակ կատարեալ արամ մը լինելով, Պ. Տիւբէնուա կարճ այլ ճարտար մեկնութեամբ մը զանոնք կ'սկսի:

Օրինակի համար, Աբրահամի ու աղա-էսին համար, առողջանութեան դասատուն այսպէս կ'ըրարէր. «Անձ մը միայն գործի մէջ կ'երևի, այս է շողքորթը, նուրբ ժպիտ մ'ունի, նենդաւոր ակնարկ մը, հնչական ձայն մը, շնորհալի դիմագրութիւն»:

Անշուշտ տղեկը՝ եթէ այսպիսի նշաններու համեմատ չարտասանէր, ըսել է թէ չարակամութենէ պիտի լինէր:

Պ. Տիւքէսնուս՝ մէն մի խօսք նշանակող հնչման նշանները բաւական չտեսնելով՝ կարևոր ծանուցումներ կ'ատելընէ որպէս զի ոտանաւորներու մնջկատակութիւնը յայտնէ, վկայ:

Է՛հ, քորի լոյս, պարոն աբրահամ:

«Է՛հ, քորի լոյս՝ ըսելէն առաջ՝ կ'գիտէ դասատուն, պէտք է որ տղեկը շնորհալի կերպով ողջունէ, և արտասանելու ատեն պէտք է որ աչքին ծայրովը նայի թէ ինչ տպաւորութիւն կ'պատճառէ»:

Պ. Տիւքէսնուս շարժման վրայ ալ երկարորէն կ'խօսի: Գրաւոր հրահանգները բաւական չեն, դասատուն փոքրիկ ծրագիր պատկերներ ալ տպել տուած է որպէս զի զլիսուն ձևը, թւերուն ու ոտից զլիսաւոր շարժումները ցոյց տայ:

Պատշաճ է ոտքի վրայ կենալ:

Թիկնաթուի մը վրայ նստիլ:

Կամ աթոռակի մը վրայ:

Աւասիկ հիմնական կէտեր զոր Պ. Տիւքէսնուս զանց ընելու զգուշայեք է:

Կ'զարմանամ որ հասարակային բանախօսութեանց

ստացած համբաւին նայելով՝ ձեռնարկիչ մը մարզած չլինի տղեկ մ'որ հրապարակաւ Պ. Տիւքէսնուայի մեթոտին հետեւելով Լա Փոնդէնի առակներն արտաբերէր: Եթէ փոքրիկ ընթերցողը, Առակներուն իմաստը թափանցելով՝ անհրաժեշտ շարժումներն ալ ընէր, անորմէ դրամական օգուտ մը քաղելու հնարը պիտի զըտնուէր:

**ԻՐ ՀԱՌԱՍԱՐՆԵՐՈՒՆ ԿՈՂՄԷ ԴԱՏՈՒԱԾ
ԱՇՍԿԵՐՏԸ**

Կօլտսմիտթ՝ իր գործարարական փորձերուն մէջ կ'առաջարկէ որ գալոցը յանցանք մը գործող տղայ մը վերին դասու աշակերտներէ բաղկացած ատեանէ մը դատուի . եօթներորդը վեցերորդ դասէն , վեցերորդը՝ հինգերորդէն և այսպէս մինչև բարձրագոյն դասը :

Ա' կարծէ թէ այս դրութեամբ արդարութեան գաղափարները կ'զարգանան տղոց մտքին մէջ :

Եթէ՝ օրինակի համար , աշակերտ մ'իր դասատուն նախատեց , արդարև վախ կայ որ դասատուն իր բարկութեան մէջ խիստ ծանր պատիժ մը չանօրինէ և 'ի սպառ իրմէ չհեռացընէ տղուն սիրան որ տարի մ'իր հսկողութեան ներքև պիտի մնայ :

Կօլտսմիտթի գաղափարն ինձ հնարագէտ կ'թուի և միանգամայն զիւրաւ գործադրելի , և կարծեմ թէ ուսումնարանի մ'որ և է տեսուչ զայն գործադրելու փորձ մ'ըրած չէ :

Ստորին դասերու համար , կարելի է որ տղայք բաւական գատողութիւն և բանականութիւն չունենան յանցաւորին պարտ ու պատշաճ պատիժը տալու , բայց հինգերորդ դասէն սկսեալ միայն կարելի է որ այսպիսի ա-

տեաններ աշակերտաց մտքին մէջ անկեղծութեան և արդարութեան գաղափարներ գրգռեն որ այնքան պիտանի են կենաց մէջ : Այս նորահաս պատանիներն երդուեալ դատաւորաց պաշտօնով արժանապատուութեան զղացում մը պիտի առնուն , և եթէ պատժոյ ենթարկին այս պաշտօնէն հրաժարելու պիտի ստիպուին . այսպէս իրենց գործոց մէջ զլոյշ լինելու պիտի յորդորուին և այս գատաւորութիւնն իրենց պարծանք պիտի համարին . քանի որ մերթ գատաւոր և մերթ գատապարտ պիտի լինին իրենց հաւասարներուն առջև :

ՄԱՆԿԱՅԻՆ ԳԾԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Շատեր ինէ առաջ ըսած են թէ քանի կարևոր է դժագրութիւնն և սոյն արուեստն որչափ դիւրին է մանկուոյն ուսցընել, վասն զի դժագրութիւնն այս հանգամանքն ունի որ իսկոյն ուշ կ'ըրաւէ :

Մանկիկը բնագումէն դրդեալ կ'ըմագրէ, երբէք մտքէն չպիտի անցնի վերէն վար դժեր քաշելով դրեանց մէջ տեսած դասերու հետեիլ : Գժագրութիւնը զբօսանք մ'է, գիրն երկրաչափական դաս մը կ'երևի :

Արդէն տղեկն ինքզինքն արարիչ կ'համարի երբ անձարակութեամբ ստուերագրեր կ'ըծէ : Շարունակ իր աչաց ներքև ունեցած բան մը կ'արտագրէ, այս է մարդկային գիմակը. խորհրդաւոր ձիւքով մ'որու երբէք ինքզինքն ընդունակ չէր կարծեր, պատին վրայ անոր ուրուագիծը կ'քաշէ : Բան մը չսորվեցուցին տղեկին, բայց գիտէ նա, ինքնայորոք դժած ուրուագիրն իրեն ինդութիւն կ'պատճառէ :

Ուշիմ գասատուն որ տղեկին այս տեսչանքը տեսնելով հոգ կ'ընէ՝ իր գործը թեթևցած պիտի տեսնէ աւելի կանոնաւոր գժագրութեանց սկզբունքն իր աշակերտին ուսցընելով : Երկու արուեստից ուսումը միացընելով՝ զրավարժութեան սկզբունքն աւելի զուարճալի և

գիւրին պիտի դաւնան, դասատուն՝ առանց չափէն աւելի սկզբանց վրայ կ'ըմենլու, պիտի ապացուցանէր ուղեղ, կոր դժերու, անկիւններու արժէքը, նոյնպէս մարդուս դէմքին այլ և այլ մասանց հեռաւորութիւններն ու մտաւորութիւնները :

Ֆրանսայի մէջ մարդ մը կ'փնտռեմ որ այս նիւթերու վրայ խորհած լինի և այսպիսի մեթոտի մը հետքը կ'տեսնեմ միայն Գօբֆէրի մօտ, այս հնարագէտ դժագրիչը.* իր յատուկ մատիտին քամծին խաղերով ինք զուարճանալու տտեն՝ անտարակոյս իր վարժարանին աշակերտաց սորվեցուց այն թանկագին յատուկութիւնը զոր Լա Վադէր յիտուն տարի առաջ այնքան զովաբանեց, այսինքն մարդը լիովին յօշոտել իբրև կարոց գործածելով ծրագրական գիծը :

Այսօր մարդ թերևս ծիծաղել Զուրիիսի խորհողին հինցած գրութեան վարժութեանց վրայ, սակայն դարձեալ ստոյգ է թէ համարութիւն սեպէ կամ հակահարութիւն, այս վաղանցուկ դժուարութիւնները զոր առաջին անգամ կ'ըզանք՝ ապացոյցներով ուղղուիլ պէտք են : Արիսագէտը դժագրելու տտեն, ինչպէս որ Լա Վադէր կ'ազատէր, կարելի է մարդկային դէմքին ներգաշնակ մասունքը քննել և իմանալ թէ ինչո՞ւ համար բերանը, քիթը, ծնօտն երկնցած, մեծցած են անչափս : Այս քննութեանց շնորհիւ, փոքր առ փոքր բնութեան նախնական ծրագրին տիպարը կ'յտնուի, բնութիւնն իբրև փորագրիչ նկատելով, այս բնութիւնն որ տղեղ բանէ այնքան կ'ստակայ որ ստեպ աղ որ տղայ կ'արտագրէ որպէս զի վերջէն մահտան անկողնէն ծանրաբարոյ ծերութիւն վերատին առնու :

* Տէս Գիմարտիսի գիրքը. Ժընէվ, 1815 :

Բնութիւնը բացառիկ կերպով միայն աններդաշնակ դէմք մը կ'ստեղծէ : Մարդոց իրարու դէմ հակամարտութիւնը, մոլութիւնները, կիրքը, արծաթասիրութիւնը, եսասիրութիւնը, բոլորն ալ տեսակ մը թունալի ըմպելիներ են որով մարդկային դէմքին վրայ կ'ժայթքեն և անոր վրայ արատ կ'ըրեն : Գիտողին համար, մոլութեանց յաջորդական կուտակումներն ակներև են հրաշակերտի մը համեմատ մրտաուած վերանկարներու պէս (repeints) : Անոնք որ դերասանի մը հազուատ գիտած են երբ գլուխ մը կ'շինէ խաւաքարտի և առասանի միջոցաւ, կրնան տեսնել նաև երեսուներէն մինչև յիսուն տարեկան մարդուն կենաց թատրին վրայ պտըտիլը, դէմքն այսպիսի կապերտներով ծածկուած :

Գծագրութեան շնորհիւն է որ մարդ կ'սորվի թէ ինչ աստիճան վստահութիւն պէտք է ցոյց տալ այն այլազան դիմակներուն որով մարդ իր դէմքը կ'ծածկէ բարեկենդանի մը մէջ որ բոլոր կենաց մէջ կ'տեսէ :

Միթէ նա մոլի՞ ծնած է կամ պէտք է ընկերութիւնն ամբաստանել : Միթէ իր բնութիւնը հիմնովին վատ է . պէտք է սովորական յարաբերութեան ատեն չվստահիլ : Այն մարդն որ պաղութեան դիմակ դրած է իր դէմքին վրայ միթէ ներքուստ այնպիսի յասկութիւններ չ'պահէր զոր բացուելու կ'միտէին և զոր զլուշութեամբ սրտին խորը մղեց որպէս զի մոլի արարածներու հաղորդակցութեամբ չաղտոտին : Պէտք է անոր մօտ դնալ և հետը բարեկամանալ :

Արդէն գծագրութեան ուսումն, եթէ միայն Գեղեցկին օրէնքն և ասոնց կատարեալ ներդաշնակութիւնը հասկըցընելու օրէնք, դարձեալ զուտ հըճուանք կ'հայթայթէ մարդուն, բայց եթէ աչքը մարդկային դիմակը

զննելու վարժելով անոնց դէմ զգոյշ մնալու, ասոնցմէ օգնութիւն խնդրելու սորվի, այն ատեն պիտի տեսնուի թէ քանի մեծ կարևորութիւն ունի գծագրութեան ուսումն և ինչո՞ւ համար մատիտ շարժելու վարժիլը մանկութեան ժամանակ օգտաւէտ է :

Բայ աստի տիեզերական լեզուն է պատճառ որ օտար ժողովուրդներ չեն դանուիր ; թէ մարդ ամէն վայրկեան անոնց հետ կարող է հաղորդակցիլ և աւելի գծագրութեամբ է քան թէ ղիբքերով որ մարդ անոնց քաղաքակրթութեան բարուց և սովորութեանց խորը կը քննէ :

Գծագրութիւնն այս թանկազին ծանօթութիւնները կարող է հայթայթել : Եւ երբ՝ դպրոցէն դարձող տղեկ մը կ'տեսնեմ որ պատին վրայ պարզ կիտաղէմներ կը մրտէ, կ'մտածեմ թէ ինչ թաղուն ձիբքեր՝ զոր արդի մանկավարժական ուսուցչութիւնն անտես կ'աւնէ, կըրնան զարդանալ :

ԳԵՐՄԱՆՍՈՒՆ ԵՐՈՒՆԵՍԸ

Արդէն շատ տարիներ կան որ Անկլիոյ մէջ փոյթ կ'տանին որոշել թէ որ տեսակ դրեանք մանկտոյն աչաց առջև դնել պէտք է . այս տեղ նկարչական ամենէն վտուվառն և հրապուրելի պատկերները կ'գործածուին :

Քանի մը տարիէ 'ի վեր՝ Ֆրանսայի մէջ՝ ճարտարութիւնը կ'ձկտի նաև մանկային գրականութիւն և նկարներ յօրինել . բայց Անկլիա այս մասին զեռ շատ տարիներ մեզ պիտի դերազանցէ :

Մեր դժադրութեանց շպարն ստէպ անմտութիւն կամ իմաստակութիւն , կեղծիք և ձև են : Գեռ ևս ճշմարիտ գրագէտ մը չգտնուեցաւ որ կարող լինէր ամբարտաւան ձևերէն կամ կարծեցեալ ճեպոթեան մթերքէն հրաժարելու , ինչպէս որ վայելուչ բարիպետան ցնդոթեան և հին պատկերներէն փոխ առնուած նենդեալ խառնուրդը չկրցան երևան հանել այսպիսի սուտ ու պատիր սովորութիւնները քննելու և նոր ձամբայ մը բանալու համար :

Բաւական տեղեակ չենք թէ այս մասին ինչ փորձեր կ'լինին Գերմանիոյ մէջ , կամ լաւ ևս՝ թանկագին յատկութենէ մը զուրկ ենք զժբազդաբար , այսինքն

բարեմտութենէ , որ արժան էր մանեղ դաղղիական բովին մէջ , բով մ'որ միշտ պատրաստ է տարբեր տարբեր տարրներ հարելու :

Այս խնդրոյն վրայ վճիռ մը տալու համար , թէ երեք ժողովրդոց մէջ որն է այն որ աւելի հոգ կ'տանի մանկան , պէտք էր որ մարդ ասեն մը Գերմանիա և Անկլիա բնակած լինէր . սակայն այս դանազան սղկաց հրատարակութիւնները տեսնելով՝ վարանելու պէտք չկայ : Անտարակոյս գերմանական ուսուցիչն է որ մանկութեան համար աւելի հոգ ու սէր կ'տածէ :

Ոչ Ֆրանսա և ոչ Անկլիա՝ չեն դանուիր բնաւ Արիմեղարաց և Անտէրսէնի պէս վիպաբաններ և ոչ Ռիդչէրի տաղանդին հասնող նկարիչներ :

Եթէ յատկապէս նկարիչները նկատենք (թերևս Գերմանիոյ մէջ իրենց կայութիւնը լաւագոյն է քան մերը , և թերևս պէտք է հիմնարկութեանց և բարուց վերագրել անոնց զարգացումը) պիտի ըսենք որ իրենց ամենէն աննշան երկասիրութիւնն այնպիսի անուշութիւն , անդորրութիւն և խնդութիւն կ'բուրէ որ ոչ միթիւն Անկլիոյ մէջ կ'տեսնուի և ոչ Ֆրանսայի մէջ որ ըստ երևոյթին այնքան թեթև և յուզեալ է :

Իրաւ է որ գերմանացի պատկերհաններուն մէկ պահասութիւնը մենաձևութիւնն է բայց այս պակասութիւնը կ'սքողէ մանր գրամներու յստակութեամբ և յաջող կազմութեամբ ուր լաւագոյն Ֆլաման նկարիչներ , օրինակի համար Օսգատ մը , գերմանական արևուն ճառագայթներով պայծառանալու եկած է :

Ռիդչէրի փորագիրներու մէջ բնաւ շինովի բան չկայ : Պատկերին փայլ կ'ընծայեն ողին , խնդութիւնն և մայրական սէրը : Ինչպէս բարեբաստիկ է այս ընտանե-

կան փոքրիկ շրջանն և ինչպէս մայր ու զաւակ մեծ մայրաքաղաքներու պարափակ կենաց հողերէն զերծ են: Այս զուարթուն նկարները դիտելով՝ մարդ սոյն գիւրասահ կենօք ապրիլ կ'կարծէ:

Վտեանես հիւղեր որ նորաբոյս այգիներով և պատատակ բոյսերով զարդարուն են, ներսի դին՝ մեծ ծառեր, աւ տնին հանդարտ կենդանիներ, որ ցոյց կ'տան թէ գաշտային կեանքն ամենէն աւելի կ'յարմարին մօր և տղոց:

Վգիտեմ որ այս պատկերներուն մէջ մարդը տարակայ է: Անշուշտ քաղաքը կ'գտնուի, շահաւէտ գործերով զլաղած է որ մօր կ'յուսադրեն իր փոքրիկ հօտը զուարթ և սիրաւէտ բաներով շրջապատել, ինչպէս որ արևն իր նշոյլներովը կ'շրջապատէ զանի: Հայրը չուզած է որ իր ընտանիքը ջլատի և այն մեծ մայրաքաղաքաց տմոյն գոյներն աւնու, ուր օլի և լուսոյ պտկասութենէ երեք սերունդ իրարու յաջորդելու կ'արգիլուին:

~*~

ԳՍԱՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԷՆԳԱՍՑ ՄԷՋ

Ֆրանքլէն կ'պատմէ թէ 1745ին՝ Վիդլինիոյ կառավարութեան և վայրենի Տասն-Յեղից մէջ հաստատուած դաշնագրութենէ ետք՝ Վիդլինիոյ պատգամաւորներն իմաց տուին վայրենեաց որ Ուիլլիամ-Պուրկի գայրոյցը Հնդիկ մանկանց համար յատկացած գրամներ կան և եթէ Տասն-Յեղից պետերն իրենցմէ վեց տղայք ուղարկելու հաւանէին՝ կառավարութիւնը պէտք եղած հողը պիտի ստանձնէր և սպիտակ մարդոց ուսած բուրդը պիտութիւններն անոնց պիտի ուսցընէր:

Հնդիկներու քաղաքավարութեան կանոններէն մին է երբէք իրենց եղած հասարակաց օգտին վերաբերեալ հարցման մը նոյն օրը չպատասխանել: Վճարած են որ եթէ շուտով պատասխան տան, թեթև կերպով վարած պիտի սեպուին և թէ աւելի յարգ կ'յայտանեն հարցման վրայ՝ իբրև կարևոր բան, խորհելու համար աւելի ժամանակ պահանջելով: Հետեւապէս Հնդիկները Վիդլինիացոց անմիջապէս պատասխան չտուին. հետեւեալ օրն՝ ատենաբանն եղած առաջարկութեան համար շորհապարտութիւն յայտնելէն ետև՝ յարեց. — Գիտենք որ ձեր վարժարաններուն մէջ աւանդուած տեսակ մը գիտութեան շատ յարգանք կ'ընծայէք, և երբ մեր պատանիները

ձեզի գան անոնց պիտոյքը ձեզի սուղի պիտի նստի : Ուստի համոզուած ենք որ ձեր ըրած առաջարկութեամբ, ձեր գիտաւորութիւնը մեզի բարիք ընել է և բոլոր սրտով ձեզի շնորհակալ ենք . բայց դուք որ իմաստուն մարդիկ էք, պէտք է գիտնաք որ զանազան ազգեր տարբեր կերպով կ'դատեն ամէն բան և պէտք չէ որ զւարիք եթէ ըսեմ որ դաստիարակութեան մասին մեր դազափարները ձերիններուն համաձայն չեն : Արդէն ասոր փորձն ըրինք : Մեր շատ մը մանկունքը հիւսիսային գաւառաց վարժարաններու մէջ կրթուած են : Չեր բոլոր գիտութեան հմուտ են . բայց երբ մեր մէջ վերագարձան՝ հազիւ թէ վազել գիտէին : Անտառներու մէջ ապրելու եղանակը բոլորովին չգիտնալով, ցորան ու անօթութիւնը կրելու անկարող, ոչ հիւզ մը կառուցանել, ոչ այծեամ մը բռնել, ոչ թշնամբ մը սպաննել գիտէին . մեր լեզուն անկատար կերպով կը խօսէին, և հետեւապէս՝ ոչ որսի, ոչ պատերազմի, ոչ ժողովներու յարմարութիւն ունէին : Մէկ խօսքով, ամէն բանի անօգուտ էին : Չենք ընդունիր ձեր առաջարկութիւնը, բայց դարձեալ շնորհապարտ ենք ձեզի, և ասոր մէկ փորձը տալու համար, եթէ Ախրզինիայի բնակիչներն իրենց զաւակներէն վեց հատ մեզի զրկելու հաճին, մեծ խնամօք պիտի դաստիարակենք, մեր գիտցածն անոնց պիտի սորովեցնենք և զանոնք մարդ պիտի ընենք» :

Իմաստունն Ֆրանքլէն, այս զրական և օգտասէր մարդը, հնդկացւոյն ճառին դէմ բառ մը չգտաւ պատասխանելու :

ԵՐԻՏԱՍԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐ ԳԵՂԵՑԿԻՆ ՄԻ ԴԱՆԻ ԸԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա

Բարեկամ մը կ'գրէ ինձ . «Մտքիս մէջ չկայ աւելի տխուր յիշատակ մը քան մեծ դրամ մը յիշատակն որու վերելք խոշոր տառերով Աւրթարան դրուած էր : Պահականոցներն ու հիւանդանոցները կարող են այս մթին պատերուն, այս դաւարազուրկ բակերուն հաւասարել, որոց ներսի կողմերը կ'զբօնուինք : Այգուն մեծ անձկութեամբ կ'եղնէի անկողնէս այս Աւրթարան երթալու որ յանդ մը միայն ունէր, Պարթարան :

«Ամէն առտու այս վարժարանին ճամբան կ'ընձէի ինչպէս որ դատապարտը բանտ կ'երթայ :

«Գեւա աչքիս առջին են ուսման սրահն իր եղոտ կանթեղներով և ոչ նուազ եղոտ վարժապետովն իր ակնոյն վոյս : Վարժապետին քովէն ձեր ու անխորժ ուսուցիչներու ձեռքը կ'անցնէինք որոց դասերը չէին կրնար մեր ականջը մանել :

«Ուստի ոչ ինչ շուտայ այս անիծեալ վայրը դոնուած ժամանակս . ամէն բան նեղութիւն, երկիւղ, տանջանք էր ինձի համար, և մինչև այսօր հին վարժարանին պատերուն տակէն զլխիկոր կ'անցնիմ» :

Պարտաւոր եմ ըսել անմիջապէս թէ բարեկամս մաղջ ձոտ սիրտ մը չունի . թէ ոչ ծոյլ և ոչ տղէտ մնացած է, թէ վերջէն ինքնին իր կրթութեան հոգ տարաւ դժուարին պարագաներու ատեն և մեծ ճիգ թափելէն ետև ընկերութեան մէջ պատուաւոր կացութիւն մը շահելու յաջողեցաւ :

Պէտք է ամբաստանել ուսուցիչները թէ ոչ զինքն այս անվարժութեան համար, այս ըմբոստութեան համար որ արդեւք եղան բարեկամիս անդադար կարօսցած կրթութեան պտուղը վայելելու:

Ըստ որում մարդը կ'ճանչեմ, այս վիժեալ դաստիարակութեան պատճառն իր ժամանակին ուսուցչութեան, իր դասատուներուն հրահանգաց, նոյն իսկ դասատուներուն կ'վերագրեմ:

Այն ժամանակը քանի մը գաւառական վարժարաններու աշխատութեան ընթացքը հրապոյր չունէր, և հիւանդանոցի ու պահականոցի հետ տխուր նմանութիւնը գեռ նոյն տեսակ բազմաթիւ դպրոցներու կրնան յարմարիլ:

Բ

Մօնղէյն կ'ցաւէր որ իր ժամանակի վարժարանաց մէջ Ռ-բախտ-Քեան, Ծաղկանց և Շնորհաց արձաններ չեն կանդնած մանկունքը զեղեցիութեան նկարով պարարելու համար:

Որչափ որ այս դաղափարը զիցաբանական է, ուշագրութեան արժանի կ'դսնեմ, և այժմեան ուսուցչի մը ուշը գրաւելուն կ'ըսէ. «Մօնղէյնի կ'վշտակցիմ և կը փափաքէի տեսնել մեր ուսումնարանաց ծաւերուն ներքեւ բազմաթիւ արձաններ, հին քանդակադործութեան ամենէն կատարուն օրինակներէն առնուած*»:

Այս արձաններն աշակերտաց աչքին ու մտքին կըրնային աղդել. աւելի շօշափելի պիտի ընէին հին ժամանակի ճշմարիտ մեծ մարդոց յիշատակն որոց դործերն ու վարդապետութիւնները դարերէ անցնելով մեզի հա-

* Հերսոլդ Ռիկօ. Մոնղոնց Իււլուէիւլ (Տէպա Լագեր):

սած են. աշակերտաց թարգմանած հեղինակներու Լաւադոյն պատկերները պիտի ընծայէին, բայց հարկ էր որ անաչառ ընտրութիւն մը լինէր այս մասին: Աւելի բարոյապէսներ և փիլիսոփաներ կ'ուզէի քան թէ մարտիկներ և աշխարհակալներ, Աստոնի պատկերը քան թէ Ալիբիպոլին: Աւելի օգտակար է խստաբարոյութիւնը ցոյց տալ երիտասարդութեան քան թէ թուլամորթութիւնը: Պարտ է ուսցընել պատանեկաց որ առնական առաքնութեանց տիպար եղողները միայն իրօք ժարմարեայ և պղնձեայ արձաններու իրաւունք ունին: Նոյնպէս օգտակար պիտի լինէր հասկըցընել արձանով մը, անդրիով մը, դրամով մը, այլ և այլ կերպարանները զատող աստիճանները: Պլուտարգոս արձանի մը, Լուկիանոս անդրիի մը, Օվիդ մէտայլի մը իրաւունք պիտի ունենար: Եւ եթէ՝ վարժարանին բակն այլոց մէջ զէմք մը բարձրանար և բունի ամենուն նայուածքը զբաւէր՝ պէտք էր բարոյապիտի մը լինէր որով վարդապետութիւնները յաւիտենական են, Մարկոս Աւրելիոսի մը կերպարանը:

**ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒ-
ԹՒՒՆՆԵՐՈՎ**

Քանի մը տարի կայ որ, Ջուիցերիի գանուելով խումբ մը տղոց հանդիպեցայ, իրենց ձեռքն ուղևորներու երկաթածայր գաւազաններ ունէին և հետիոտն Օպերէնտի ճամբէն կ'ընթանային, երկիր մ'ուր այնքան այլազան զեղեցիկ տեսարաններ կ'տեսնուին, լեռներ և հովիտներ, ձիւն և արօսներ:

Գիշերօթիկ դպրոցի մանկունք էին որ գաստիարակին հսկողութեան ներքե հանդիսա կ'ընէին, այսպէս սովոր են Ջուիցերիի մէջ տղոց մարմինը զօրացընել երկար քալուածքով և իրենց միաբը բնութեան տեսարանին ընտելացընել:

Ասուցման այս մեթոտը, որ Ֆրանսայի մէջ մուտ չունեցաւ, գիւրին է յաջողութեամբ 'ի դործ գնել, վասն զի բնական դեղեցկութիւններ պակաս չեն անդ, և կան գիւղեր որ իրենց բերքով, նկարագեղ տեսքով և պատմական յիշատակներովը նշանաւոր են:

Ամէն գաստիարակութեան միջին աստիճանը տասն տարի լինելով այս շրջանին մէջ աշակերտներն տասն տարբեր երկիրներ պիտի շրջէին և գասատուն պիտի

օգուտ քաղէր բաց օդին օդտակար դասախօսութիւն մը ընելու:

Աշակերտն ս'ըջափ լաւ պիտի պատրաստուէր պատմական ուսմանց և ս'ըջափ գիւրին պիտի երևէին իրեն եթէ երկրին յաջորդական յաւելուածները, արշաւանաց ձգած հետքը, հոռուական հին ճամբաները, իրաքանչիւր նահանգին յատուկ հողին բնութիւնը, անոր մէջ ծնող հուշակաւոր մարդիկը, տեղի ունեցած մեծ գէպքերը ճիշտ նոյն վայրերը սորվելու լինէր:

Այն ատեն լուի Ֆրանսայի պատմութիւնը չպիտի ուսնէր, այլ Եւրոպայի պատմութիւն մը, զոր աշակերտն իր ուղևորութեանց ժամանակ պիտի սորվէր, 'ի տես քաղաքաց և շինութեանց: Այ միայն անցեալն ու ապաւնին իր աչաց առջև պիտի պարզուէին, այլ նաև ապագան, եթէ գասատուն արժան գատէր իր գասերուն յաւելուէր երկրին բերքին, հանքաց և դործարանաց վըրայ այլ և այլ ծանօթութիւններ:

Ատեն մը դործաւոր ընկեր մ'իր «Ֆրանսայի շրջանը» կ'ընէր տեղ մը հաստատուելէն առաջ, եթէ պատմական տեսակիտով անցած դարձած քաղաքները չէր քրննէր, դարձեալ մէն մի նահանգի մասնաւոր ընկերական վիճակը մտացը վրայ իր հետքը կ'թողուր:

Քանի՛ քանի պատանիներ որ իրենց հայրենաց մէջ գեր մը խաղալու կոչուած են աւելի քիչ բան տեսած ու զիտած են քան թէ բանաւոր հիւսն մը:

Գերմանիա և Ջուիցերի՛ պանդոկապետներու որդիքը, որ իրենց հարց յաջորդելու սահմանուած են, խոհակերի արուեստը կ'երթան սորվելու Եւրոպայի այլ և այլ մայրաքաղաքներու մէջ:

Աղատական արուեստից հետևող մարդիկ, որ վեր-

ջէն քաղաքատական ժողովոյ անդամ լինելու կոչուած են, մինչև անգամ ունայ որ իրենց քաղաքակցաց կողմէ պատգամաւորութեան զրկուած են, երբեմն խոհակերէ մ'աւելի քիչ բան գիտեն: Հիւսիսի բնակիչները Հարաւի պիտոյից անտեղեակ կ'մնան, այլք Արևմուտքէն կ'եւնեն առանց Արևելքի պահանջմունքը հասկընալու:

Ուստի կան բազմաթիւ մասնագէտներ որ իրենց գիտութեամբ հասարակային շինութեանց կ'պարասին իրաւ, բայց ուսուցչութեան վրայ ամենեւին տեղեկութիւն չունին: Այս ինչ անձը տարազան բերքի ազատ փոխանակութեան վրայ պիտի խօսի, մինչդեռ գիտութեան ազատ փոխանակութեան բարեաց վրայ անգէտ պիտի երևի:

Շատերը՝ երբ կ'կոչուին հասարակային օգտակարութիւն ունեցող խնդիրներու վրայ մեծ ժողովի մէջ քուէ տալու՝ չեն գիտեր իրենց քուէին արժէքը, կուրօրէն կ'հատան այս կամ այն մասնագիտին, վասն զի սա այնպիսի ճիւղ մ'ուսումնասիրած է որմէ մեծամասնութիւնը ազէտ է:

Այս մասին խօսքս աւելի ևս չենդլայնելով, կարծեմ թէ քանի մ'ուղևորութիւններ, վարժարանաց մէջ տարին մէկ կամ երկու անգամ հրամայելով՝ ամենուն ալ քաղաքական, ընկերական և գիտական ծանօթութիւններ կրնային տալ, և զաստուաները վերջէն աւելի դիւրաւ դանոնք բացատրելու պիտի յաջողէին: Բնութեան տեսարանն արդաստորիչ է, այսպէս բաց օդին աւանդուած պատմութիւնը պատմական ամենէն լաւ դասախօսութիւնը պիտի լինէր. քաղաքական տնտեսութիւնն իր չորութիւնը պիտի կորուսէր, օգտակարութիւնն ա-

ւելի ակներև պիտի դառնար և մեծ դէպքերու յիշատակը մեծ մարդոց յիշատակին միանալով՝ ամենուն միտքը պիտի բարձրացընէր, այնպիսի հորիզոններ պիտի բանար որ մասնագիտութեան ժանգը պիտի փարատէր, ժանգ մ'որ այնքան վնասաբեր է իմացականութեան:

այն

Ա

Նշանաւոր մարդ մ'որ, երբ մանուկ էր, փոքրիկ քաղքի մը դպրոցը կրթուած էր, պառաւ կնկան մը հսկողութեան ներքեւ գտնուող մանկանց հետ, որ ազատ էին գասարանը պուալու և վազվզելու, կ'ըսէր ինձ թէ որչափ կ'սրանչանար մանկանց պատասպարանաց ձեռօք երեան եկած յառաջադիմութեան վրայ, մանաւանդ որչափ կ'հիանար պայծառ և օղաւէտ սրահի մը մէջ դումարուած տղոց տեսքին վրայ, սրահ մ'որ առջին ինչ կ'նպաստէ տղոց աշխատութեան, դասանքի և մարզանաց ժամերը կարգադրելու, առանց մանկավարժական ու մեքենական անպատեհութիւն մը հետեւելու :

— Մանկանց պատասպարանները կանոնաւորելու խորհուրդը յղացողը, կ'դռչէր նա, հանձարեղ մարդ մ'էր, որ քաջ քններ էր մանկախն, կ'ցաւիմ որ այսպէս չեմ կրթուած :

Արդարեւ՝ կրթութեան այս սկիզբն իրեն հիմ ունի շարժումը, երգը, ստոյտը, հետեապէս՝ մանկիկը քալելու սկսելուն պէս՝ կարելի է զանի մանկանց պատասպարանն ուղարկել, երկու երեք տարի այն տեղ պիտի պա-

հուի և փոքրիկ ընկերներ պիտի գտնէ որ իր իմացականութիւնը պիտի զարգացընեն :

Կան մայրեր որ իրենց զաւակներէն բաժնուելու կը վարանին . — Գեռ շատ նորաբոյս են, կ'ըսեն անոնք :

Իմ խօսքս միջին դասու կանանց վրայ է, կերկնչին որ ինչ և է գաս չափէն աւելի չայլայլէ մանկուոյն ուղեղը :

Մինչև որ մանկիկը, չէ թէ սորվելու այլ իրմէ աւելի տարօք ընկերներուն շարժումներուն հետեւելու վիճակին մէջ գտնուի, ամէն պատասպարանի մէջ պահեստի տեղ մը կայ որ նորաբոյս մանկախն կ'սպասեն որ իրենց կարողութիւնները ներեն իրենց գասարան մտնելու, այն տեղ պահանուհւոյ մը հսկողութեան ներքեւ կ'խաղան :

Մանկիկը կ'սկսի մեծերուն նայելով լեզու թափել, անոնց խաղերուն խառնուելու կ'ջանայ և անով կ'ոգևորի, այն ատեն մանկանց պատասպարանը մտնելու իրարու ներք ունի, նուազ բարձր նստարանի մը վրայ բազմած քան թէ իրմէ մեծերը, առանց դժուարութեան վարժուհւոյն հրամայած շարժումները կ'ընէ և խօսքերը կ'արտասանէ :

Եթէ յօրնի և քնանալ ուղէ, տախտակին վրայ կ'երկնայ և գլուխը նստարանի մը կ'յննու : Այս շատ աւելի օգտակար է քան թէ կակուղ և մեղկ անկողիններու վրայ քունը. թէև աւելի կարճ կ'տեւէ, բայց աւելի օգջատուն է . մանկիկը միշտ անուշ քուն և հանդիստ կ'վայելէ :

Ա՛րբան ետ մնացած են միջին գասերու մանկախք որ պատասպարանը չեն երթար, և ո՛րքան տղէա են այն ծնողքն որ անդ չեն զրկեր երբ դեռ նորահաս են :

Հատ մայրեր կարծեն թէ իրենց զաւակունքն աւելի լաւ կ'մեծնան իրենց աչքին առջև . բնաւ չեն մտածեր որ անընկեր մանկան մը բոլոր քմածին հաճոյքը պէտք է կատարել, և միթէ կայ խնամք ու զգուանք որ իր մէկ տարեկից ընկերին չափ արժէք ունենայ :

Մանկիկն արդէն հասակի, գիմադրութեան և լեզուի բմբունում մ'ունի : Ամէն աշակերտ որ զլսումը իրմէ մեծ է իրեն զարմանք կ'պատճառէ սոյն բարձրութեամբը . չկայ քսան տարու դէմք մը, որչափ սիրուն որ լինի, որ կարենայ իրենին պատասխանող մանկային յիշատակն իրագործել . առնական ձայն մը, խիստ լեզու մը օգտակար են զինքը հնազանդութեան բերելու, բայց լաւ խաղալու համար մանկիկն իր աղաղակներուն նման աղաղակներ լսել կ'ուզէ, իր փոքրիկ բառարանին լեզուին յարմար սկզբնական լեզու մը կ'փնտռէ :

Թո՛ղ իր ծնողաց մօտ մեծցած մանկան ընկեր մը ներկայանայ, պիտի տեսնես որ չպիտի ուզէ անորմէ զատուիլ և երբ այս ընկերը մեկնի պիտի սկսի շարունակ անոր անունը տալ ու լալ : Մայրը կ'գիմադրէ մանկան քաղձանքին, կ'զայրանայ, կ'սաստէ և անտանելի կ'գառնայ, մինչդեռ մանկանց պատասպարանն այսպիսի պահանջումներն ուրախութեանց պիտի փոխէր :

— Ազբատ մարդոց տղոց հետ պիտի տեսնուի զատակո՛ պատասպարանն երթալուն, կ'ըսէ մայրը :

Կարելի է որ աղքատաց զաւակները միջին դասու ծնողաց տղոցը պէս աղ ուր հագուստներ չունին : Արչափ աղքատ լինին, անոնք որ նորաբոյս կրթութեան այս առաջին ծանօթութիւնները կ'ընդունին աւելի լաւ կ'կրթութուն քան թէ հարուսաներուն տղայքը :

Բ

Մանկանց ծաղկոյցներն ըրած այցելութեանցս ատեն՝ երկու առարկայ յատկապէս իմ ուշադրութիւնս գրաւեց . այս է սեւաքարն ու մատիտը, զոր վարժուհին օրուան մէկ ժամուն տղոց ձեռքը կ'տայ դասերը փոփոխելու համար : Մանկիկները շփոթ գծեր, իրարու խառնուած ճիւղեր կ'քաշեն և ասոնք իրենց աչքին հրաշալի բաներ կ'թուին . մեծերն իրենց տեսած բաներն օրինակելու կ'ջանան : Երկրագործական երկիրներու մէջ մանկիկները կենդանիներ կ'գծագրեն, ծովային երկիրներու մէջ՝ նաւակներ ու կամուրջներ, լեռնոտ երկիրներու մէջ՝ թռուցիկ . բայց ամէն տեղ մանկիկն իր մատիտով մարդուն կերպարանը նշանակելու կ'ճչնի :

Սեւաքարի վրայ մատիտով գծագրելն արդէն իր օգուան ունի, աւելի լաւ արդիւնք կրնար արտադրել, եթէ վարժուհին գծագրութեան վրայ քիչ մը ծանօթութիւն ունենալով, այս ստուերայիրները քննէր և սև տախտակի մը վրայ՝ 'ի տես ամենուն՝ պէտք եղած սրբագրութիւններն ընէր :

Գժբաղդաբար ծաղկոյցներու արդի կազմակերպութեան մէջ, գծագրութեան գործածութեան գէ՛մ ցատալի արդէնք մը կ'եղնէ ներկուած նկարներու պատճառաւ, որոց միջոցաւ սրբազան պատմութիւնը կ'աւանդուի : Սէն-Ժազ փողոցի գործարաններէն ելած այս պատկերներն որ յետին ծայր տեղեղ են և ողորմելի գոյներով զարդարուած, չեն թողոր անփնա՛ աչքով գծագրելէն առաջ գալիք արդիւնքը, ինչպէս որ յուսալի էր :

Այսպիսի նկարներ պիտի վերանորոգուին անշուշտ այն օրն երբ մեծ պատկերհաններ իմանալով որ նորաբոյս իմացականութեանց խօսելով իրենց հանձարին ճարակ պիտի դանեն, պիտի յաջողին պարզութիւնը մեծութեան հետ միացընել:

Եթէ պատկերհան մը մանկանց պատսպարաններուն համար այլ և այլ նիւթեր պարունակող գծադրութիւններ յօրինէր, այսինքն, եռամսայ մանկան արդէն այնքան լուսատես աչաց համար տեսանելի առարկաներ, նշանակութեան արժանի գործ մ'ըրած պիտի լինէր. բայց ասոր համար ժողովրդային ոգին ըմբռնող զլուխներ պէտք են որ կարող լինին ծրագրական գծով և դոյներով այդ ողին արթնցընել:

Երբ մանկիկը Գեղեցիկին ամենէն աննշան մասը տեսնէ իսկոյն փափկութեան կ'յորդորուի և ճաշակը կ'զարդանայ. ուստի ինչ մեծ կարեորութիւն կ'ընծայէր Տիտրո ճաշակի մշակութեան, որու այնքան ներհուն էր:

«Մարդ կրնայ պատուաւոր լինիլ, ընդարձակ խելք ունենալ, բայց զուրկ մնալ ճաշակէ» որ է «գեղեցիկին, մեծին, վսեմին, երկնայնոյն, բարուց մէջ, հանձարեղ գործոց մէջ, բնութեան արդեանց հետևողութեան և կիրառութեան մէջ բարւոյն զղացումն. ճաշակն ըստ մասին գործարանաց կատարելութենէ կախումն ունի և օրինակներով, խորհրդածութեամբ և ընտիր տիպարներով կ'զարգանայ: Այլոր բաներու նայինք միշտ, լաւ գործեր կարդանք, մարդերու հետ ապրինք, միշտ մեր զարմանքը գրգռող իրաց պատճառը փնտուենք, և պիտի դայ ժամն երբ առարկաներու գեղեցկութեան և տարածութեան վրայ ամենայն ապահովութեամբ և շուտափոյթ վճիռ տալու պիտի սովորինք»:

Այս խորհրդածութիւնները զոր Տիտրո երիտասարդաց կ'ուղղէ, մասամբ իւրք մանկուոյն ալ կրնայ յարմարիլ: Բոլորովին անդրական մարդիկ և մանկախն մի և նոյն կերպով կ'տեսնեն. հատուածակողման գոյներն իրենց տեսական գործարանը կ'գրաւէ ինչպէս որ երաժշտական կատարեալ գաշնակ մը մեր ակունքը կ'հրճուէ: Բայց այն չարաշուք նկարները որ մանկուոյն աչաց կը ներկային, այն ներկեալ իրերն որ սպանիական գաղթականութեանց տանելու սահմանուած են, ուրիշ բանի չեն կրնար ծառայել այլ գեղեցիկին աղբիւրը թունաւորել ծաղիկ հասակէն: Միջակ բաներու բոյսը, որ քաղաքակրթութեան մէջ այնքան լայնարձակ դաշտեր կը ծածկէ, նորաբոյս մտաց մէջ շուտով արմատ կ'ըռնէ, իրենց բոլոր զգացմանց վրայ կ'տարածուի և վերջէն շատ դժուար պիտի լինի խլելու. այն աղետալի հունան որ միշտ կ'ծլի և որ այնքան ասպատակիչ անշահ խտտերու ծնունդ կ'տայ, պարտաւոր ենք այն առաջին նկարներուն որ մանկանց աչքին կ'զարնեն:

Ուստի հարկ է միշտ կրկնել իշխանութեան զլուխը գտնուող մարդոց, — Մանկանց պատսպարանին համար ընտրեցէք այնպիսի մարդիկ որ գեղեցիկին զգացումն ունենան և որ զանդատելէն պիտի գազրին միայն երբ ճաշակն աւերող նկարները բոլորովին 'ի բաց մերժուին:

Նախ պէտք է գեղածիծաղ դաշտանկարներով աշխարհագրութեան դաղափարը տալ. արդէն բնական օրինակները կան ու կ'մնան: Երկար ատենէ 'ի վեր ճաբոնցիք մեզի սորվեցուցած են մեծ գծերու, լայնատարր հորիզոններու, պայծառութեան, լուսոյ դաղտնիքը:

Մանկանց պատսպարաններու գործածութեան համար շինուած տետրակներուն մէջ կ'փափաքէի որ քաղաքա-

կրթութեան մէջ խիստ երեւելի հանդիսացող մարդոց կենդանացրերը պատմական մեծ տեսարաններ ներկայող սյուսկերնեբուն մէջ խառնուին, ոչ թէ այն մարդոց որ կոտորածներ ու պատերազմներ բերին՝ այլ անոնց որ մարդկային յառաջադիմութեան հզօր աջակիցներ եղան : Զոյժն ու պարզասէրն Հօլպէյն, իրապէս ճշմարիտ սյուսկերհանը՝ իր վրձիններով ցոյց տուաւ այն դաղանիքն որով կարելի է մարդկային կերպարանը նկարել . . . :

Ամէն ժողովրդոց մէջ՝ նոյն իսկ վայրենիներու մէջ՝ նկարն ուսուցչութեան առաջին միջոցն է : Կուռք մը, որ ծառի մը կոճղէն կ'եւնէ տապարի հարուածներէն տաշուելով, ցոյց կ'տայ անոնց որոց շրթունքը հազիւ ուրեմն մարդկային ձայներ կ'մրմնջեն՝ թէ այս է աստուածը զոր պարտ է պաշտել :

Լօրէնի և Ալզասի ժողովուրդները նկարով այլ և այլ դասեր ու հրահանգներ տալու միջոցը դիտէին : Նկարն ուսոյց վեհասպետին պատկան յարդանքը, իր յաղթութեանց և աշխարհակալութեանց յիշատակը, այն դըրդուեց կանանց բարեպաշտութիւնը՝ Քրիստոսի վարքը բազմաթիւ պատկերներու միջոցաւ իրենց աչաց պարզելով . . . :

1867ին քսանութնահանգի մէջ ժողովրդեան կէսն ոչ կարդալ գիտէր և ոչ գրել . նկարը սխիտ լինի կրթութեան հաղորդիչ թելը . . . :

Առանց ծրագիր մը յօրինելու, չեմ կարող ցոյց չտալ թէ ինչպէս գերմանացիք կ'իմանան նկարը, անկից ինչ օգուտ կ'բաղեն և այս պաշտօնին համար ինչ երեւելի պատկերհաններ կ'ործածեն :

Գծուարին է արդարև ժողովրդեան այնպիսի լեզու մը խօսիլ որ ոչ իմաստակ լինի և ոչ բացէ՛ի բաց վար-

դասպետական : Այս գերը՝ դի րաւ կրնայ կատարել նկարչութիւնը . . . :

Գ.

Նկարչութեան վրայ խօսելէն առաջ՝ պարտաւոր էի աւելի կարեօր խնդրոյ մը վրայ ճառել, այս է երաժշտութիւնը, արուեստ մ'որու Պլատոն իր իտէական հասարակապետութեան մէջ շատ մեծ նշանակութիւն կ'ընծայէր :

Ծաղկոցներու մի շատ վարժութիւններն երաժշտութեամբ կ'կատարուին : Մանկտին երդելով կ'աղօթեն, թուումը նուազի օգնութեամբ կ'ուսնին . ծաղկոցի սրահը կ'մտնեն երգելով, երգելով դուրս կ'եւնեն : Աշխատութիւնը հետաքրքրական մանր համերգներով կ'ընդամիջին :

Գծբաղդաբար երաժշտութիւնը չարտադրեր այն հընչումները զոր պարտ է տղոց լսելի ընել, և երաժիշտն այս վարժութիւնները մեղեդիներով զարդարելու կոչուած լինելով իր անբաւականութիւնը ցոյց տուաւ :

Որովհետև բոլոր պատասխանները համերգներու միջոցաւ կ'սրուին, հարկ էր որ մեծ երաժիշտ մը Գրիգորեան երգին պարզութիւնն իմաստասիրէր : Ինչ որ երաժշտական արուեստին նոյնպէս նկարչութեան համար կրնանք ըսել . յօրինողները չգիտեն թէ ինչ գեղեցիկ պաշտօնի սահմանուած են, այսինքն մանկան իմացականութիւնը ճոխացրնել երաժշտական, հնչական, ուսանաւոր տուններով թմբուկի հնչումներուն պէս, զոր, ինչպէս որ կ'ըսեն, Լիւլի բանակին համար գրեց . . .

. : Մանկիկը պարզին զգացումն ունի , այս պատճառաւ որ իր զգայնութիւնները պարզ են : Պէտք է տալ անոր պարզ և միանշանակ գիտուն նուազներ երգելու : Երբ մի անգամ իր ականջը հիմնական և ճիշտ դաշնակները բնութենէ , վերջէն սնտոի երգերը պիտի մերժէ :

Երաժշտութիւնն ականջին ճշգրտութիւնը կ'զրկուէ , գծադրութիւնն՝ աչքին . բնապէս միտքն ալ այս շաւիղը պիտի բռնէ :

Բայց պէտք է ամենէն մեծ բանահի սներուն , ամենէն մեծ երաժիշտներուն , ամենէն մեծ պատկերհաններուն դիմել , անոնց որ գիտութեան խորը պարզմտութիւնը դտան և երկուքն ալ միասին ձուլեցին :

Գ

Երբէք երաժիշտ լինելու փափաք ունեցած չեմ բայց միայն Վ . Հիւկօի աղոց վրայ քանի մը ոտանաւորները կարդալով :

Այս բանաստեղծութիւնն ինքն իրմով կ'ապրի և իր ներքին երաժշտութիւնը կ'պարունակէ , միշտ սրտաշարժ և հանդիսաւոր . այնպէս կ'երեւի իսկ որ այս ոտանաւորները կարդալով թաղուն մեղեգիներ կ'լսէ մարդ յինքն , բայց ճիշտ իրենց պայծառութեան և վսեմութեան պատճառաւ է որ պէտք է , զանոնք ռամկացընելու համար՝ Հայտնի գորովն ունեցող երաժիշտ մը գանել .

Երբ ճանկիկը կ'երեւի . Ենթանկէտն շրջանն

Մեծայայն ծափ կ'որայ . իր անուշ փայլուն ախարին

Ամենան աչքին փայլ կ'ադրէ .

Եւ ասեմէն գիտութեան ճակարակներն , թերեւ ասեմէն ակերն
Իսկոյն կ'պարզութիւն երբ ճանկուն բալը տեսնեն
Անտեղ և զաւարթանն .

Գաստիարակութիւնն սչափ պիտի յառաջագէմ լինեն եթէ դպրոցներու տղայքը , փոխանակ սնտոի երգեր կրկնելու , դասարան մտնէին այսպիսի գեղօճներ երգելով .

Երբէն կ'իտեմէ , կրակը շարժելով ,

Հայրենեաց , Ասորոջայ , Բերլինաց , հոգոյ վրայ ,

Որ սլանայ աղբիւնով .

Մանկիկը կ'երեւի : Կ'լսուին երկին և հայրենիէ ,

Եւ սրբաբէն բանահիտ : Լուրջ իտասկոսթիանն

Կ'մարէ ժողովելով :

Կ'փափաքէի , աղոց խօսելու համար , բանաստեղծութեան գոյներով փայլող բարոյականի պատուէրները , Մալճէրպի շինածին պէս Սաղմոսին հետևողութեամբ քեղօճներ .

Անգրաճերտա փառան այս խորին է նման

Որ տաանց երբէէ հասկ ու որայ բերելու ,

Հին որան ղ զորան որանիւն վրայ կ'անի .

Այն էնը կ'ըլէ և իսկոյն կ'լսուի մեռնի :

Եւ որոտան ղ կ'անան

Իրեն համար մեծ եղանակ ղ կ'սեպտի :

Եթէ այսպիսի շարականներ կրթութեան գործին մէջ հասարակ գառնան , անտարակոյս բարքը կ'մաքրին և ընկերութեան վերաշինութեան կ'նպաստեն :

Միթէ սրտառու չ աղօթ մը չէ՞ այս զօր աշակերտ-
ներն օրուան վերջը կրնային երգել .

Տէր , պահէ զիս , պահպանէ բոլոր սիրականներս ,
Եղբայր , ծնողք , բարեկամ և մնլն անգամ իշնամես
Յաղթական 'ի շարիս .

Մի՛ իշլ արք , Տէր , ինչ պէտէլ , ամանն արանց ծաղկանց ,
Վանդակն արանց իտանց , զիտակն արանց մեղտի ,
Տունն արանց մանկանց :

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾՔ

ՅԱԻԵԼՈՒԾԳ

ՀԻՆ ՊԱՐՍԻԿ

Հին Պարսից նուիրական գրեանքը կ'ըսէին. «Եթէ
կամիք սուրբ լինիլ ուսուցէք ձեր զաւակները. ինչ
քարի դործ որ ընեն անոնք ձեզի պիտի վերադառնան» :

Այորդորէին որ կանուխ ամուսնանան, վասն զի ման-
կունք դատաստանի օրն իբրև կամուրջ պիտի լինին,
& անոնք որ զաւակ չունին չպիտի կրնան անցնիլ :

ՀԻՆ ԱՏԵՆԻ ՄԱՆԵՏԻՆ

Ա

Հին ատենի մանկուոյն վրայ դեղեցիկ զիրք մը յօ-
քինելու բաւական նիւթ կայ :

Պէտք պիտի լինէր պատմագիրներու, իմաստասէր-
ներու, Աթենքի կամ Հռոմի մեծ քերթողներու պատ-
մած մանկուոյն կենաց ամենէն մանր պարագաները նշա-
նակել : Այս ծանօթութեանց իբրև լրացուցիչ մաս յի-
շատակարանները կրնային ծառայել :

Փոքր ինչ հարեանցի և ըստ դիպուածոյ կ'զրեմ՝
աստի անտի հաւարելով այն մասունքն որ իմ ընթեր-
ցանութեանց ժամանակ աւելի միաքս զրաւեցին, քան
զիս աւելի հմուտներու թողլով որ երկասիրութեան մը
նիւթ ընեն:

Աւերադրական դիտութիւնը գեռ չտարածուած հինք
գեռ որոշ զազափար մը չունէին մանկւոյն վիճակին
վրայ, հայրական ու մայրական սիրոյ վրայ:

Այլ սակայն բանահիւաները բաւական էին. վասն զի
ինչ վսեմ որդիական օրհներդ մ'է այս Մէլեաքէրոսի
ողբերգութեան հատուածը:

«Անուշ է արևուն լոյսը, կ'ըսէ Երիսիդէս, նոյն-
պէս հանդարտ ծովուն տեսարանն ալ է անուշ, և մեծ
դետի մը, դարնանաւէտ երկրին տեսքը: Արիշ բիրա-
ւոր բաներ անուշ են, բայց, հատա ինձ, կին, չկայ
աւելի անուշ տեսարան մը՝ մենաւոր կենաց տրտմու-
թիւններէն ետև, քան զեղանի մանկանցը, որ մերտան
մէջ կ'ծլին կ'ծաղկին»:

Ահա ասոր մէջ առ տնին երջանկութեան օրինակ մը
կ'տեսնենք բարձր, անուշ և սրտաշարժ ոճով մ'երգեալ:

Այսպէս է բանահիւսին զօրութիւնը. իր երկը ջըն-
ջուած է (Մէլեաքէրոսին միայն մի քանի կտորներ մնա-
ցած են) և այս աղւոր հատուածը դարձեալ յստակ,
փայլուն և զողտրիկ շող մը կ'պահէ:

Հնոց մէջ աւելի խստութիւն տեսնելու վարժած էինք,
և ուսուցչու թիւնը ծանր ու անաչառ կ'երևէր*: Սակայն

* Հին իմաստասէր մը հարուստ մարդու մը կ'ըսէ. — Դու գե-
րիի մը ձեռքը կ'յանձնես զառակդ. լաւ ուրե՛ն, փոխանակ մէկ գե-
րիի, երկու հատ սիտի ունենաս:

պատմադիրները բազմաթիւ գէպքեր կ'նշանակեն սրտա-
ռուշ և յետին ծայր քեփուշ: Աստոնի կլինը, երբ իր
մանկիկը կ'դիեցընէր, իր կաթէն կ'ջամբէր նաև իր
դերիներուն մէկ քանի զառակաց, կ'ըսէ Պլուտարղոս,
որպէս զի այս անխտիր խնամոց ներդործութեամբ իր
որդւոյն համար բնական սէր մը տածեն:

Առ երեւոյթս, մանկւոյն դաստիարակութեան մէջ
մարդն աւելի կ'երևի քան թէ կլինը. կ'տեսնենք Օդոս-
տոս կայսրն որ իր թոռներուն անձամբ գրել ու լողալ
կ'ուսցընէ: Սուէտոն կ'պատմէ թէ իրեն սեղանակից
կ'առնուր զանո՛ք. ուղևորութեան ժամանակ չէր զա-
տուեր անոնցմէ, թէ իր մօտը լինէին ձիով թէ կառ-
քով: Մի և նոյն կերպով էր նաև Աստոնի խնամքն իր
որդւոյն համար. անոր կարգալ ու գրել ուսցոց և ոչ
խիկ հաւանեցաւ դերիի մը յանձնել որ լաւ քերականէր:

Յունաստանի մէջ կնկան դերն աւելի զգալի է, և
ամէն մարդ գիտէ Թէմիստոկլի այն խօսքն որ այնքան
նոր կ'երևի. — Այս փոքր տղան, կ'ըսէր Թէմիստոկլ
իր բարեկամաց, Յունաստանի իրաւարարն է. վասն զի
իր մայրը կ'կառավարէ, իր մայրը զիս կ'կառավարէ,
ես Աթենացիքը կ'կառավարեմ, և Աթենացիք բոլոր
Յոյները կ'կառավարեն»:

Այժման հմտութիւնը Հռոմի մանկւոյն վիճակին վը-
րայ ուրիշ կարևոր պարագաներ երևան հանեց:

Հռոմի մէջ ամենէն շատ զառակ ունեցող հիւպա-
տոսը խուրձը կ'ընէր, ուզած գաւառն ընտրելու ար-
տծութիւնն ունէր: Ծերակոյտի մէջ առաջին տեղը մի
շատ զառակի տէր ատենակալին սահմանուած էր, և
ամենէն առաջ ինք կարծիք կ'յայտներ:

Ամէն քաղաքացի՝ որ զառակի մը տէր էր, որոշեալ

տարիքէն առաջ դաստարական պաշտօնի կ'հասնէր . իւրաքանչիւր զառակ մէկ տարուան տնօրինում կ'ընորհէր անոր :

Իր որդին ճանչելու կամ չճանչելու համար հօր ունեցած լազատութեան մասին կարծիքներն աւելի տարաձայն են , և լաւ ևս ունիմ երես մը քաղէ՛լ Կոյսերոսի Բեան Ժամանակ հաստատու Քարոսոյ քննութիւն ընտիր գործէն , զոր հրատարակած է Պ. Գաստոն Պուաստիէ :

«Երբ մանկիկը կ'ծնէր , զանի հօրը ոտից առջև կը դնէին : Այն ատեն հայրը կ'ծռէր գէպ 'ի նորածինն , եթէ ճանչել կամենար , և իր դիրկը կ'առնուր : Եթէ երեսը վարձընէր , մանկիկը կ'առնուին տունէն դուրս քլ'տանէին և փողոցը կ'ընտրուին : Երբոր ցրտէն կամ նօթութենէն չմեռնէր , զայն առնողին կ'պատկանէր և անոր դերին կ'գառնար : Իրաւի , տարակոյս չկայ որ այսպէս մի շատ անբաղդ մանկիկներ զոհ ընկած են այս քարբարիկ սովորութեան : Եթէ Սէնեպա հօր հաւատ ընծայել պէտք է , երբեմն հասարակային թշուառութեանց ձեռնարկիչներ այս ընկեցիկ մանկունքը կ'հաւաքէին , ճարպիկութեամբ կ'ծայրատէին որպէս զի հասցիթ բերող մտրացիաններ վարձընէն : «Աղէ , կ'ըսէ հոնտոր մ'իւր գործին մէջ , յառաջ բեր բոլոր զիակներն որ հազիւ կարող են տանաքարչ շարժելու . ցոյց տուր մեզ ձեռնատներու , կաղերու , միակահիներու , սովալլու կներու . խումբը . սան մեզ քարայրը . կ'ուզեմ տեսնել մարդկային աղէտից այս գործարանը , այս մանկանց մահարանը» :

«Այս սրտայոյզ հոնտորական ձեւէն շարժելու զոյշ լինիք , կ'յարէ Պ. Պուաստիէ : Ճամարտակ մ'է խօսողը , և դպրոցական նիւթի մը վրայ կ'ճառէ : Շատ կա-

րելի է որ անդթութեան այս նրբութիւններն և ճարտար խելոթիւնները միայն հոնտորներու ճառերուն մէջ զոյութիւն ունեցած լինին : Այս աւելի ստոյգ է որ կերպ մը հասարակային զթութիւն կ'հսկէր այս ողորմելի ընկեցիկ մանկուոյն վրայ : Կան ապացոյցներ որ բոլորովին միւս գերիներուն պէս չէին վարուեր ասոնց հետ , թէև օրէնքը բնաւ խտիր չէր դներ անոնց մէջ , և թէ դերքի անունն անդամ անոնց չէին տար : Աշակերտներ կամ սանտիստիկ կ'անուանէին և իբրև որդեգիր կ'նկատէին : Շատ անգամ իրենց նոր տան մէջ կը պտնէին սէրն զոր իրենց ճշմարիտ ընտանիքը զլացեր էր : Իրօք իրենց համար հայրեր էին որդեգրողները . յօժարակամ այս անունը կ'առնուին , և ստէպ անոնց համար կանգնած շիրիմներու վրայ այս սրտաշարժ բառերը կ'երևէին . «Կ'սիրէի զանի սրպէս ինչիս զատկա լէնէր» :

Բ

Հետաքրքրական է նկատել թէ Աթենքի ու Հոմօ մէջ ինչպէս կ'նային մանկան , իր օրորոցէն սկսեալ մինչև փողոցն իր առաջին քայլն առնուլը , այսինքն անցորդներուն ետևէն կատակներ ընելով , և այնպէս եռանդազին խաղալով որ շտեաներ իմաստասէրը խորշովեալ ճակատով , որու շրթերուն վրայ ժպիտ մը կը զրգոնէ այս ստահակութիւնները :

«Աղետեալս , կ'ըսէ Պուաստիէ , իր փոքրիկ զառակները շատ կ'սիրէր և իր տան մէջ անոնց խաղերուն մասնակից կ'լինէր , եղէպնի վրայ աշտանակելով իբրև ձիու վրայ : Օր մ'իւր մէկ բարեկամը վրայ հասնելով

այս կրթութեանց միջոցին, աղաչեց զինքն որ մարդու մը բան չըսէ մինչև որ ինքն ալ զուակ ունենայ» :

Պատուօք և պաշտօններով կշտացած՝ մեծ մարդիկ տղոց կ'դառնան որպէս զի առաջին զգայնութեանց թարմութիւնը յիշեն : Աթենացի մը Եզովըսը կ'ծաղըէր, տղոց հետ կաղին խաղալուն համար, այսչափ կ'ըսէ աւանդութիւնը. բայց աւանդութիւնը չյարեր որ Եզովըսը աւելի ևս կ'ծաղըէր նրբամիտ Աթենացին : Օգոստոս կայսրն այսպիսի խաղեր ընելու կ'ախորժէր. արդէն քաղաքականութեան խաղէն բաւական տաղտկացած էր : Եւ Ուլբատիոս անոր ընթացքը չհասկըցաւ, քանի որ Աերոնդէսի ձայնով մը կ'ըսէ. «Զուխտ խաղալ, դաւաղանի մը վրայ ձիավարել, յիմարութիւն մ'է մօրուս ունեցող մարդու համար» : Արդուած բանաստեղծն այսպէս չպիտի խօսէր :

Փոքրիկ աղջկունք այնքան աղմուկ չէին հաներ իրենց պէպէկները հազուեցրնելու և հանուեցրնելու ատեն : Այս պէպէկները ծաղիկ հասակի մէջ մեռնող մանկաւոյն շիրիմներուն մէջ կ'փակէին, և մահն որ ամէն բանի սպառիչ է, ստէպ խնայած է այս փայտէ կամ կաւէ չնչին կտորները :

Փոքրիկ Տիմոթէն, Պլուտարգոսի դուստրը, երկամայ հատակին մէջ մեռնելով՝ իր հօրը մէկ ուղեորութեան ժամանակ, պատմաբանը սրտաշարժ դիր մը գրեց իր կնոջ. *consolatio ad uxorem*, որու մէջ իր աղջկան սիրուն բնութիւնն ու գողարիկ շարժումները կ'յիշէ : «Նա կ'աղաչէր ծիծմայրն որ ծիծ տայ ոչ միայն իրեն հետ խաղացող փոքրիկ տղայոց, այլ նաև պէպէկներուն և այն խաղալիկներուն որով ինք կ'զուարճանար, որպէս թէ առ մարդասիրութեան իր սեղանէն բաժին

կ'հանէր և իրեն հաճոյք պատճառներուն ամենէն ախորժելի եղած բանը կ'հայթայթէր» :

Հայրն առ ամուսին այս մտիթարական գրոյն մէջ կ'եղբէրի. բարոյախօսը մարդ կ'դառնայ :

Ծաղկաբաղի մը (*Anthologie*) ուխտագիր կ'ծու. քերթութեամբ մը կ'յայտնէ թէ նորատի օրիորդներ չկարողուած՝ դից խորանին առջև կ'դնէին իրենց մանկութեան ժամանակի խաղալիկներն որպէս զի այս կերպով դիքն իրենց նպաստաւոր ընեն» :

Եւր ամուսնութենէ առաջ Տիմարէտ իր թմբուկը, իր սիրական փամփուշտը, իր վարսակալն Արտեմիսի կը նուիրէ : Այս է նէ, և կոյս դիցուհւոյն կ'նուիրէ իր պէպէկները, որ նոյնպէս կոյս են և իր պէպէկներուն հագուստն ու կապուստը : Ու Լատոնի դուստր, երկնցուր ձեռքը նորաբոյս Տիմարէտի վրայ, և թող այս բարեպաշտիկ օրիորդը քու կողմէ բարեպաշտօրէն պաշտպանուի» :

Այս քերթութեամբ մանաւանդ հին է : Եթէ գրուածքին թերթը դարձրնենք՝ յանկարծ ընթերցողը նոր ժամանակները կ'փոխագրուի : Աւասիկ տղեկներ որ կեդրոն կ'խաղան, և Բօլիքս բանահիւսն անոր կանոնները նկարագրելն անարժան չհամարեց :

«Խաղորդ մ'իր ընկերներուն յօրինած շրջանակին մէջ տեղը նստի. այս խաղցողը կեդրոն կ'անուանի : Միւս խաղորդներն անոր բոլորը կ'դառնան, կ'փետեն, կը ծաղրեն և մինչև անգամ կ'զարնեն : Արդեանք կ'ջանայ՝ դառնալով իրեն գպողը բունել, որ՝ եթէ բունուի, ըստ կարողի կեդրոնի պաշտօնը կ'վարէ» :

Նոյնպէս սանին խաղը կար, զոր նոյն բանահիւսը մեղի կ'աւանդէ .

Խաղորդ մը գլխուն վրայ սան մը կ'դնէ, ձախ ձեռնով կ'բռնէ և շրջանակի մը մէջ կ'դառնայ: Միւսներն իրեն կ'զարնեն հարցընելով. Ո՞վ բռնած է սանը: Շրջանակին մէջ եղողը կ'պատասխանէ. Ես, Միասա, և եթէ իրեն զարնողներէն միոյն ոտքովը դպելու յաջողի, իր անդն անոր կ'յանձնէ: Այն ատեն բռնուողը սանը գլխուն վրայ կ'դնէ և ըստ կարգի շրջանակին մէջ կ'դառնայ»:

Միթէ այս խաղը չիշեցըներ մեզի Ֆլամանեան պանդոկ մ'ուր փոքրիկ տղեկներ գլուխին սաներ դրած կարծես թէ կ'հարտանան այսպիսի սաղաւարտի մը վրայ:

Ամէն մարդ գիտէ Վէգէ Խաղը-հոյն չքնաղ արձանը: Տղայք ևս խանդապին կ'խաղային այս խաղն որու վրայ Պլուտարղոս մանրավէպ մը կ'աւանդէ.

«Վլիպիադէս՝ երբ դեռ ևս տղայ էր՝ փողոցին մէջ վէգ կ'խաղար: Երբ իր կարգն եկաւ վէգ խաղալու՝ կառք մը վարէն սխառ դալ: Վլիպիադէս աղաչեց կառապանն որ կանկ առնու, վասն զի վէգերը կառքին ճամբուն վրայ ընկեր էին: Սայլավարը խօսք մտիկ չընելով՝ յառաջ քշել ուղեց. ուստի միւս տղայքը մէկդի քաշուեցան. բայց Վլիպիադէս, փողոցին մէջ տեղը պառկելով՝ գոչեց կառապանին որ եթէ կ'համարձակի իր մարմնոյն վրայէն անցնի: Կառապանն ահաբեկ՝ իր ձիերն ետ քաշեց»:

Բայց գնդակի խաղն աւելի կարևոր էր տղոց համար քան թէ վէգի: Այս հնամի գնդակները, որոց կաշին շերտ շերտ վառվառն գոյններով ներկուած էր, բոլորովին մերկններուն նման են: Այս խաղն իրօք բանահիւստական կ'դառնայ երբ կանայք անով կ'զբօսնուն:

Հոմեր ցոյց կ'տայ մեզ Նօզիքան և իր սպասուհիներն որ լաթ կ'լուան, դետինը կ'փռեն և ճաշ կ'ընեն, լաթերուն չորնալու ատենը:

«Երբոր Նօզիքա և իր կանայքը, կ'ըսէ բանահիւստը, իրենց ճաշն ըրին, իրենց քօղերը հանեցին և գնդակ խաղացին: Նօզիքա՝ սպիտակաթև՝ խաղին գլուխն էր»:

Միթէ մարդ ինքզինքը քանդակի մ'առջև չ'կարծեր: Անակրէօնէն հատուած մը կայ նոյն նիւթին վրայ, որ նոյնպէս քնքուշ գոյն մ'ունի.

«Վերստին Էնոս՝ ոսկեգոյն զանդուրներով, իր ծիքանի գնդակն ինձի կ'նետէ և վազվզելու ու գունաւոր սանդալներ հագած նորատի աղջկան մը հետ խաղալու կ'գրգռէ զես»:

Գնդակի խաղը զեղեցկութեան նպաստաւոր էր, և այս պատճառաւ հիններն այնչափ մեծ գովեստ ու հռչակ տուին անոր.

«Տասն եօթը տարեկան պատանի մը, կ'ըսէ Տամբսէն բանահիւստը, գնդակ կ'խաղար, քոս կղզիէն էր. արդ այս կղզին կարծես թէ միայն աստուածներ կ'ծնի: Երբոր այս պատանին իր աչքն հանդիսականաց կ'զարձընէր, թէ գնդակը բռնած ատենը, թէ նետած աւաններ, ամենքնիս ալ միասին ծափ կ'զարնէինք: Իր խաղին վայելչութիւնը, իր կերպերը, իր շնորհը, ամէն բան վերջապէս, ինչ որ ըսէր կամ ընէր, կատարեալ էր անոր վրայ: Երբէք ասոր պէս չքնաղ բան մը չեմ ըսած, երբէք այսչափ շէն շնորհ չեմ տեսած»:

Գիւրին է ըմբռնել այս ոտանաւորները կարգալէն ետև՝ թէ ինչո՞ւ համար նոր Աթենացիք արձան մը կանդնեցին Արիստոնիկոս հռչակաւոր գնդակախաղին համար, որ ստէպ Վլէքսանդրի գէմ կ'մրցէր:

Այս խաղերն երիտասարդաց յատուկ են : Չեմ կամիր մոռնալ այն տղայքն որ անիւ կ'ձևանային : Սակայն Սոկրատէս կ'խոստովանէր որ լաւ ևս ունէր թարմ ու սիրուն տղեկներ անսնել հանդարտ վիճակի մէջ քան թէ այսպէս մարմնով տարուբերող տղեկներ :

Հասցալ ի՞նչ պիտի ըսէր այն տղոց որ յիշատակարաններու , տուներու , ծառերու , կենդանիներու դէմ քարեր կ'նետէին . վասն զի նորահաս տղոց մէկ խաղն է նաև քար նետելը : Ուստի՝ Անտիպատէր բանահար, ընկուզենիի մը պաշտպան կեցաւ , որ իր ժամանակի ստահակներուն նշանն էր :

«Ճամբուն վրայ անկուած ընկուզենի մ'եմ, անցնող դարձող տղայք իրենց նետած քարերուն իբրև նշան կ'ընտրեն զիս : Բոլոր ճիւղերս , մանաւանդ ամենէն աւելի ընկողներ կրող ճիւղերս , այս քարերու կարկուտին ներքև խորտակեցան : Ի՞նչ օգուտ ունի որ ծառերը պտուղներ բերեն : Աւաղ , քանի անբաղդ եմ , այս նախատինքն իմ պտուղներուս համար կրեցի » :

Գարձեալ Պիօն՝ առակի մը մէջ՝ կ'յանդիմանէ տղայքը մեղմիկ որ գորտերուն քարեր կ'նետեն :

Ուրիշ՝ նուազ տղայական խաղ մ'էր շրջանակի խաղը , մարդանք մ'որով հիներն իրենց մարմինը զօրացընելու կ'ջանային : Իրենց շրջանակներն արուբէ էր , ծանր և թեւերն ու սրունքը շարժման մէջ դնելու յարմար . այս պատճառաւ Օրիպալ՝ Յուլիանոս կայսեր բժիշկը , ինչպէս նաև Իպոկրատէս շրջանակի խաղն իբրև օգտակար կ'հրամայեն :

Այս խաղն երբեմն կիրք կ'դառնար , և այս մարզանաց հետևող պատանիները պէտք եղածէն աւելի ժամանակ կ'անցընէին :

խաղ

Մարսիալ , բարեկամի մը քերթուածներ դրկել ուզելով , կ'յորդորէ որ տղու մը հետ դրկուին . Բայց մի ընտրէք , կ'ըսէ նա , այն տղայոց մէջէն որ շրջանակ մը քշելու կ'զբօսնուն Սարմատացոց երկրին մէկ սառած գետին վրայ :

Այս յորդորը կ'յիշեցընէ մեզի տպարանի բանուր մը որ ստիպողական փորձեր տանելու կ'զրկուի և որ ամբողջ կէս օր Գամբլի Պուլվարին վրայ կենալով՝ անվերջանալի դնդակի խաղերով կ'զբաղի :

Ի՞նչպէս այս հին աշխարհը քերթուածներուն և յիշատակարաններուն նայելով՝ աւելի մօտ , աւելի կենդանի կ'երևի մեզի քան զոր կ'ուսցընէին մեզի երբեմն : Այս պատերազմողներն ու իմաստասէրները՝ զոր աստակ մը սարսափով կ'տեսնէինք , իբրև մարմարեայ ճիւղաներ , օգտակար է ցոյց տալ իբրև տղոց ընկերութենէ ակորժող մարդիկ . նուազ սառ են , և աւելի մարդասէր : «Այս զօրապետները , այս բանահարները , այս ատենաբանները , այս իմաստասէրներն որ ապրիլ կ'ուսնէին որպէս զի լաւ մեռնելու վարժին . գորովասիրտ , ակար էին , իրենց օրորած տղոց պէս տղեկներ . անշուշտ շատերը՝ մեծապանծ ճեմարանէն ելնելէն ետև՝ Աթենքի խաղավաճառի մը կրպակը կ'կենային , և իրենց վերարկուին ներքև պէպէկ մը կ'պահէին , և արժանապատուութեամբ կ'ծածկէին » :

Այսպէս կ'խօսի Պ. Պէք Գուրիէր իր Հնոց Խաղերն անուամբ հետաքրքրաշարժ գրքին մէջ :

~*~

**ՄԻԹԷ ԿԱՐԳԱԼՈՒ ՈՒ ԳՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
ԳՆԵՐՆԵՍԱՄՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՐՆՈՐ Է**

Մանկան սկզբնական ուսմանց համար շատ մեթոտներ տառաջարկուած են որպէս զի անոնց սորվեցընեն դասերուն իմաստ մը տալ : Ոչ միայն քերականներն այս բանին համար միտք յողնեցուցին , այլ և գերբնաբաններն և մինչև անդամ թաներու համար խմոր շինող գործարանատէրները :

Անտարակոյս Քամբ եղաւ դաստիարակութեան պարագոյ՞ անուանի մատենադիրներէն մին : Կարգաւ սորվէլու համար թիւոր մը խողաց որ շատ ժամանակ գործածուեցաւ : Այս մեթոտէն հետեւեալ կտորը կ'ըսողեմ .

Հոս . — Ալֆրէտ , բան մը կ'մտածեմ . կրնան միտքս հասկընալ :

Ալֆրէտ . — Ո՛չ , բարի հասս :

Հոս . — Կրնան լսել զայն :

Ալֆրէտ . — Չեմ կրնար լսել :

Հոս . — Լաւ նայէ , լաւ մտիկ ըրէ : Բան մը կը տեսնե՞ս կամ կ'ըսես :

Ալֆրէտ . — Ո՛չ ինչ :

Հոս . — Ուրեմն կ'կարծես որ մարդ չկրնար ոչ տեսնել և ոչ լսել մտածմունքը :

Ալֆրէտ . — Այո՛ , այդպէս կարծեմ :

Հոս . — Միտ դիր . երբ մէկը քեզի կ'խօսի , քեզի մտածածը կ'ըսէ . միթէ՞ չես լսեր :

Ալֆրէտ . — Այո՛ :

Հոս . — Միթէ՞ հնար մը չկայ՞ այդ մտածմունքը քեզի ցոյց տալու :

Ալֆրէտ . — Այդպիսի հնար մը չեմ գիտեր :

Հոս . — Բարեկամ , հնար մը կայ . երբոր սորվիս , այն ատեն պիտի կարող լինիս մտածմունքդ յայտնելու . քու փոքրիկ բացակայ ընկերներուդ և անոնց մտածմունքն իմանալ : Միթէ՞ այն ատեն շատ դժ չ'պիտի լինիս :

Ալֆրէտ . — Այո՛ , հայրդ իմ . բայց ի՞նչ անուն ունի այդ հնարը :

Հոս . — Ասոր կ'ըսեն զրել ու կարգալ :

Կ'հարցընեմ իւրովի թէ որչափ կ'ըջիմի աղեկ մը երբոր անոր այս հարցումը կ'առաջարկուի . Կ'արձէ՞ս որե՞ն որ ոչ կրնայ մարդ մտածմունքն ըսել և ոչ լսել : — Այո՛ , այդպէս կարձե՞մ , պատասխանել կ'տայ Քամբ տղուն : Եւ ես ստոյգ եմ որ բոլորովին կ'ըջիմի կ'մնայ այս գերբնաբանական հարցումը լսելով :

Ընթերցանութիւնն և գրավարժութիւնը կարելի է տղոց ուսցընել ծնողաց ձեռք խաղալով : Չկայ այնքան գիւրին բան մը հարց ու մարց համար որքան ուսմանց ճաշակը սալ տղոց , զրգուել այնպէս որ իրենք՝ իբրև զբօսանք , զրելու փափաքին : Լաւագոյն մեթոտը բնաւ մեթոտ չունենալ է . առ մանկտիս սէրն ամենէն անուս մտաց բիւր հնարք կ'ուսցընէ որպէս զի գասը սքօղեն և իբրև զուարճութիւն ցոյց տան :

ԳԾԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՕՐԵՍՊՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Այսօրվի չէ մարմիններու տարածութեան և մեծութեան վրայ լաւ գաղափար մ'ունենալ առանց ձեւեր ճանչել և օրինակել սորվելու. վասն զի այս ընդօրինակութիւնն ըստ ինքեան հեռանկարի օրինաց հեա յարաբերութիւն ունի. և անկարելի է այս երեւոյթներուն տարածութիւնը դտնել առանց գաղափար մ'ունենալու այս օրինաց վրայ: Մանկտին՝ որ նշանաւոր հետեւողներ են, փորձ կ'փորձեն դժագրելու. կ'փափաքէի որ իմն ալ այս արուեստը մշակէր, չէ թէ իրապէս արուեստին համար, այլ ձեռքն ու աչքը դիւրաշարժ ընելու համար. . . : Ուստի պիտի զլուշանամ անոր զժազրութեան դասատու մը տալու, որ միայն օրինակներ օրինակել և պատկերներ զժազրել պիտի տար անոր. ես կ'ուզեմ որ ընութենէ զատ վարպետ մը շունենայ, և առարկաներէն զատ՝ օրինակ մը: Կ'փափաքիմ որ իր աչաց առջև բուն իսկ բնադիրն ունենայ և չէ թէ զայն ներկայող թուղթը, որ տան վրայ տուն մը, ծառի վրայ ծառ մը, մարդու վրայ մարդ մը մրտտէ, որպէս զի մարմիններն և անոնց տեսիլները լաւ դիտելու վարժի, փոխանակ՝ շինովի և գաշնադրական օրինակներ իրրեւ ճշմարիտ պատկեր՝ օրինակելու: Պիտի չթողում իսկ որ յիշողութեամբ բան մը գծէ առարկաներէն հեռու, մինչև որ յաճախ դիտելով անոնց ճշգրիտ պատկերն իր երեւակայութեանը մէջ լաւ մը

տպաւորուի, որպէս զի իրաց ճշմարտութեան տեղ այլանդակ և շնորական պատկերներ դնելով, համեմատութեանց ճանաչումն և ընութեան գեղեցկութեանց ճաշակը չկորուսէ: Գիտեմ որ այս կերպով ընդ երկար պիտի մրտտէ առանց ճանաչելի բան մը յօրինելու, զժազրողներու ուրուադիրներուն վայելչութիւնն և թեթեւ զծերն ուշ պիտի սորվի, կարելի է երբեք չպիտի հասկընայ, նկարադեղ երեւոյթները չպիտի որոշէ և զժազրութեան ընտիր ճաշակը չպիտի ունենայ, բայց ասոր փոխարէն աչքովն աւելի ճշգրիտ պիտի չափէ, աւելի համարձակ պիտի զժազրէ, և աւելի լաւ պիտի իմանայ կենդանիներու, տունկերու, բնական մարմիններու մեծութեան և ձեւի բուն յարաբերութիւնները, և միանգամայն հեռանկատ իրերն աւելի արագ փորձառութեամբ պիտի ըմբռնէ»:

(ժ. ժ. ՌՈՒՍՍՕ, ԷՖԷԼ, ԳԷԴ Բ.)

ՄԱՆԿՏԻՈՅՆ ՄՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Մանկտին դիտողը տեսած է շատ անգամ որ երբ իրենց մտազրութիւնն առարկայի մը վրայ հրախրուի, սոյն առարկան ուրիշ գաղափար մը կ'զգրուէ իրենց մտաց մէջ որ այս գաղափարով կ'զբաղի ու աւելի անոր կ'հետեւի իրենց ուշագրութիւնը: Այսպէս ընդմիջող գաղափարներն ուսումնասիրէ, ջանս զանոնք գուշակելու, և նայէ թէ ինչպէս մանկան մտաց մէջ սպրդեր են, ինչ

կապով նախորդ գաղափարներուն հետ կ'միանան, և փոխանակ զանոնք լիովին մեկրի թողլու, առ ոչ ինչ զրելու, անով զբաղող տղեկը սաստելու, անոր հետ հետեւ այդ գաղափարներուն, ցոյց տուր անոր թէ ինչ յարաբերութեամբ այդ գաղափարներն եկան էական գաղափարին հետ միացան, և եթէ այդ գաղափարը տրամաբանական է, անկից օգուտ քող: սոյն էական գաղափարին վրայ իր ուշադրութիւնը հրաւիրելու և նոր թեւով մ'անոր մասց մէջ տպաւորելու . . . :

«Ընդհանրապէս կրնանք ըսել, թէ երբ տղայք գաղափարէ մը հեռանալով ատոր հետ կապուող ուրիշ գաղափարի մը կ'հետեւին, շուտ մ'առաջինը կ'մտնան, վասն զի անոր վերադառնալ չյիտեն: Առաջին շեղում մ'ուրիշ մ'առաջ կ'բերէ և մեկնակիտէն միշտ կ'հեռանան. ուստի կարևոր բանն է զանոնք Զարպիկութեամբ մը սոյն գաղափարին բերել, նոր կապակցութիւն մը հաստատելով էական գաղափարին և ասկից ծագելէք գաղափարին մէջ»:

(ԿԻՁՕ, Դաստիարակութեան փորձերէ, Հասոր Ե.)

ՄԱՐԳՈՒ ՄԱՆՈՒԿ

«Մարդուն կեանքն այնքան կարճ է որ ոչ ինչ պիտի դառնար եթէ իր ետեւէն ձգած յիշատակներով չերկարաձգէր զայն. և ապագան մի միայն մեծ ու փառաւոր մարդոց չպատկանիր. մեզնէ ամէն մէկը կրնայ իր

ապագան ունենալ և իր ներդրութիւնն ազդել: Բարեկիրթ և առաքինի զաւակներ հասցընող մարդը կարող է յուսալ որ առաքինութեանց երկար յաջորդութեան մը ծնունդ տուած է, վասն զի այս զաւակներն անվրէպ իրենց տղոց պիտի աւանդեն մի և նոյն սկզբունքը: Կայ աւելի միսթարական, աւելի անուշ մտածմունք մ'այն ծերունոցն համար որ կենաց բոլոր վայելմանց վրայ կ'ցաւի գրեթէ այնքան սաստիկ որչափ այն երիտասարդն որ՝ աշխարհ մտնելուն՝ կ'փափաքի ու կը յուսայ ստանալ: Անշահախնդիր զգացմանց միայն պարտաւոր ենք անարատ ուրախութիւններ, և այն որ մեզ կ'յորդորէ հոգ տանիլ մարդոց որ մեր գերեզմաններու վրայ պիտի ապրին մեզի համար միայն լաւ գործեր և զուտ հաճոյքներ կրնայ բերել: Եւ ինչպէս կարելի է՝ հայրական սէրն իսկ 'ի բաց թողլով՝ անզգայ մնալ մանկութենէ անբաժան հրապուրանաց: Այս էականն որ այնքան տկար, այնքան անօգուտ են մեզի համար, որ մեզի բնաւ չեն կարող օգնել, որ մեզի այնքան նեղութիւն ու հոգ կ'պատճառեն, որ զեւ մեզ շատ քիչ կը սիրեն, իրենց ձայնին, նայուածքին, շարժումներուն, իրենց ամենէն աննշան խօսքին մէջ հզօր բան մ'ունին որ մեզ կ'հապուրէ իր տկարութեամբն ու վստահութեամբը, աշխուժութեամբն ու անուշութեամբը որ միասին խառնուած են: Չենք դուշակեր որ թերևս օր մը գեղեցկութիւն, տաղանդ, խելք, առաքինութիւն այս կերպարաններուն վրայ պիտի փայլին. ինչ որ մեր բարեկամաց, մեր ազգականաց վրայ ախորժելի կամ յանկուցիչ կ'զաննէք չէ, այլ շփոթ զգացում մ'է, հոգւոյն ամենէն խորունկ և պատուաւոր զգացումներէն ծնող զգացում մ'է որ մահամերձ ծերունոցն կ'խօսի,

ինչպէս կ'իստի նորատի օրիորդին որ օրին մէկը մայր պիտի լինի. զգացում՝ որու հետ կարծես թէ կ'շփոթին մեր հարց կողմէ ստացածնիս հատուցանելու պիտոյքը, յոյս մ'որով մեր էութիւնը պիտի յարատև մնայ անոնց սրտին մէջ որ դեռ ևս պիտի ապրին՝ երբ այնուհետև բան մը չպիտի կրնանք ընել անոնցմէ սիրուելու համար, և բոլոր այս թաղուն այլայլութիւնները, որոց բնութիւնը մարդ չէ կարող լաւ ըմբռնել, վասն զի շատ ծանր ու միանգամայն սրտաշարժ բաներ կ'սպարունակեն»:

(ԿԻՁՕ, Դաստիարակութեան դարեկներ)

ՎԵՐՋ

ՅԱՆԿ ՆԻԹՈՅ

Ա. ԻՆՉ ՈՐ ԱՄԻՆ ՄԱՅՐԵՐԸ ԳԻՏԵՆ

	ԵՐԷ՝
Լարոնցիին արուեստի միակ առարկան.....	7
Քրիստոնէութեան ոգին.....	9
Շեփարուկի ոտքը.....	13
Վարդգոյրը.....	15
Մանկան ձեռքը.....	16
Մայր.....	18
?.....	20
Նկարներու զօրութիւնը.....	23
Մանկիկն 'ի Ճարտն.....	26
Բան մ'որ վար կ'ըլնի.....	28

Բ. ԻՆՉ ՈՐ ՊԷՏԳ Է ԳԻՏՅԸՆԵՆ, ՄԱՐԴՈՅ

Քանի մը բարոյական և բարեգիտական զիտելք.....	31
Գործ մը.....	35
Կատն.....	38
Տնային մարզանք.....	40
Նախկին դաստիարակութեան վրայ.....	42
Լը Նէն և Շարտէն.....	44
Կարմիր վինը.....	47
Մանկիկը մաքրութիւն մ'է.....	48
Մանկտիք, տան հարստութիւնը.....	50
Բռեայ կատուն.....	56
Չմերային գիշեր.....	59
Ուղեորութեան յիշատակ.....	64

	ԵՐԷ՝
Մանկտիք 'ի Ստորին—ՆաՏանգո	67
Տարագրի մ'օրագրէն Տատուածներ	71
Ամենէն Տատուածն ժառանգութիւնը	85
Բնութեան մի քանի դաշնակները	87
Տղեկին ուրախութիւնն ու ծանրարարոյութիւնը	89
Թաւէս և Սոյն*	91
Մարդ չգիտեր մօր գորոջն իր զաւակաց Տամար	95
Եղբայր ու քոյր	98
Ծերունիք ու մանկտիք	103

Գ. ԻՆՁ ՈՐ ԿԵՐԵՒՈՐ Է ՅԸՑՏՆԵՆ ԿԱՆԱՆՑ

Չուարթուն ստինք	109
Հին ատենուան մարք ու մանկտիք	111
Ընկեցիկ մանկիկը	114
Երևակայութեան զարգացումը	116
Քերթողք մեծ միտիթարիչք	119
Մանկիկը Տօրը Տայլին	120
Դպրոցը կամ տունը	123
Հիւանդ մանկուոյն անկեւանոցը	127
Առաջին անհարկը	131
Թուաբանութեան առաջին կանոնը	134
Կնկան իրաւունքը	137
Մանկտիք 'ի դիւշն	141
Բաժանումն	145

Գ. ԴԸՍՏԻԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆ — ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

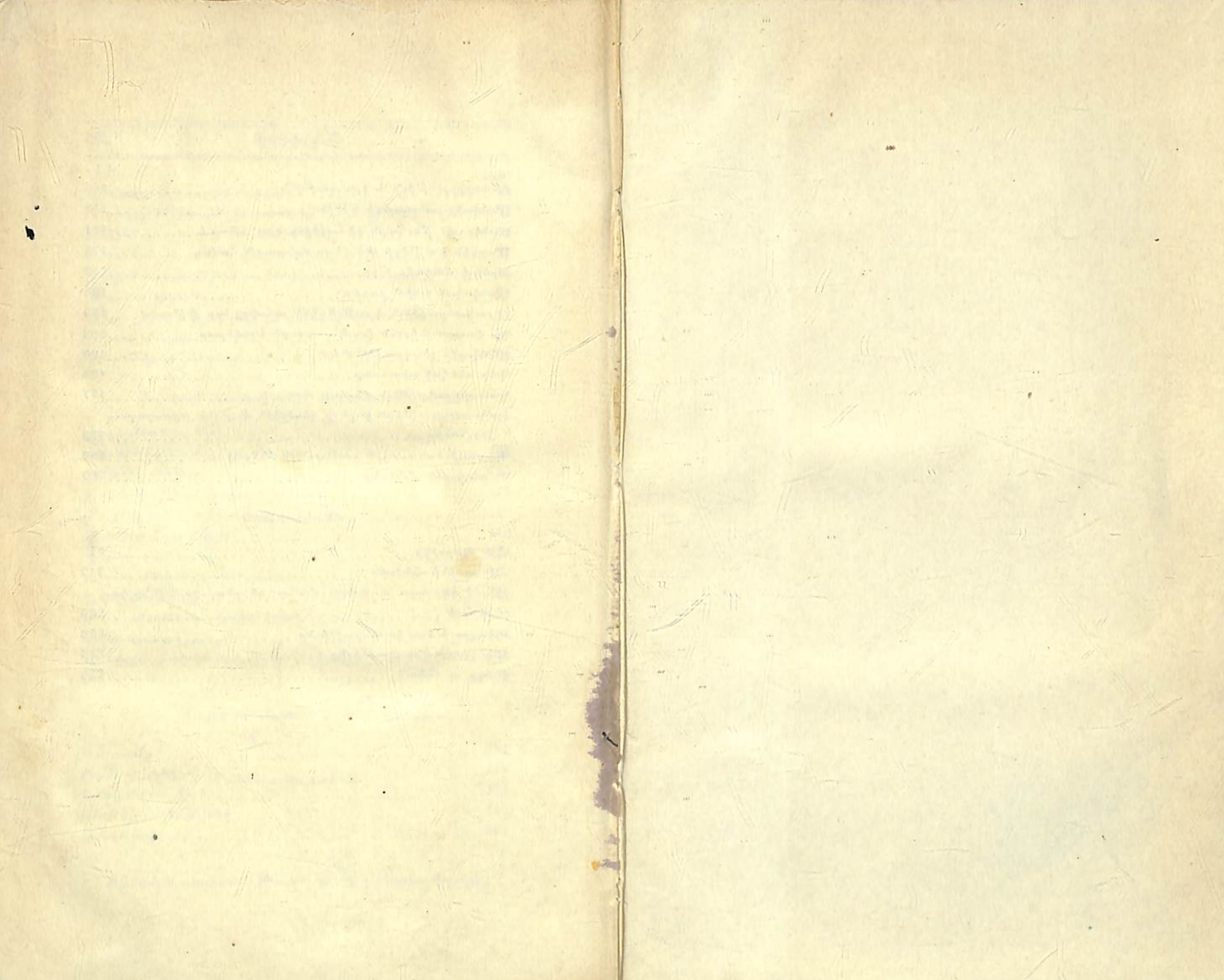
Գաւազանք	151
Բոյսն ու մանկիկը	157
Ստնտուններու երգեր	160
Կէօթէի մանկութիւնը	162
Ստնտուի վէպեր	164

* Սխալմամբ գրուած է Թաւէ՝, պէտք է կարդալ Լարալէս:

	ԵՐԷ՝
Հետաքրքրութիւն և դիտողութիւն	166
Մանկտիք բանաստեղծ կ'ձնին	169
Մանկուոյն Ինչ զոյն գիտութիւն տալ պէտք է	171
Մարդէն Լութերի մէկ վէպը մանկուոյն Տամար	173
Երևելի մանկտիք	180
Մանկական ուշիմ բառեր	182
Չրուցարութիւն Լա Ֆօնդէնի առակաց նոր մեթոտով	185
Իր Տաւասարներուն կողմէ դատուած աշակերտը	188
Մանկային դժադրութիւններ	190
Գերմանական արուեստը	194
Դատարարակութիւն Հնդկաց մէջ	197
Երիտասարդութեան կարևոր գեղեցկին մի քանի յայտարարութիւնները	199
Պատմութեան ուսումն ուղեորութիւններով	202
Պատասպարան մանկանց	206

ՅԱՒԵՆԼՈՒՆԾ

Հին Պարսիկք	219
Հին ատենի մանկտիք	219
Միթէ կարդալու ու գրելու Տամար գերբնարանութիւնը կարևոր է	230
Գժադրութեան կարևորութիւնը	232
Մանկուոյն մտադրութիւնը	233
Մարդ ու մանուկ	234

2013

« Ազգային գրադարան »

NL0051005

1738

